

JAARVERSLAG 2016

Inhoud

Voorwoord	4
Kerncijfers	5
Personalia	6
VERSLAG VAN HET BESTUUR	
Algemene ontwikkelingen en het fonds.	7
Structuur van het fonds	11
Profiel	
Verdeling van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden	
Bestuur	
Commissies	
Verantwoordingsorgaan	
Intern toezicht	
Externe deskundigen	
Uitbesteding	14
Pensioenbeheer	
Vermogensbeheer	
Bestuurlijke zaken.	14
Governance	
Geschiktheid	
Evaluatie	
Gedragscode	
Transparantie van de kosten	
Integraal risicomanagement	
Dwangsommen en boetes	
Pensioenen.	22
Hoofdlijnen pensioenregeling 2015	
Beschikbare premieregeling	
Anw-vervangend tijdelijk partnerpensioen	
Toeslagen	
Communicatie	
Financiën.	26
Baten en lasten	
Premie	
Technische voorzieningen	
Vermogenspositie	
Dekkingsgraad	
Herstelplan	

Beleggingen.	29
Beleid 2015	
Beleggingsrendementen	
Ontwikkelingen	
Strategisch beleid	
Beleggingsresultaten over 2015	
Verantwoord beleggen	
Vooruitblik	
Beheerkosten	
Risicoparaagraaf.	36
Fondsontwikkelingen 2017	47
Verslag van het verantwoordingsorgaan.	48
Verslag verantwoordingsorgaan en reactie bestuur	
Bevindingen van de raad van toezicht	51
Verslag raad van toezicht en reactie bestuur	
JAARREKENING	
Balans per 31 december.	56
Staat van Baten en Lasten	57
Kasstroomoverzicht	59
Algemene toelichting jaarrekening	60
Activiteiten	
Overeenstemmingsverklaring	
Schattingswijzigingen	
Algemene grondslagen	
Specifieke grondslagen	
Grondslagen voor de resultaatbepaling	
Toelichting op de balans	
Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum	
Toelichting op de staat van baten en lasten	
Resultaatverdeling	
Actuariële analyse	
OVERIGE GEGEVENS	
Actuariële verklaring	105
Controleverklaring van de onafhankelijke accountant	107
BIJLAGEN	
Verloopstaat deelnemers	114
Begrippenlijst	116

VOORWOORD

Geachte lezer,

2016 was een jaar van financiële turbulentie.

De wereldwijde aandelenmarkten kenden een slechte start in 2016. Angst voor een wereldwijde groeivertraging zorgde voor een negatief sentiment. De rente kwam verder onder druk te staan. Als gevolg van het aantrekken van de wereldhandel gedurende het jaar bleek de economische groei mee te vallen en kantelde het negatieve beeld. De verwachte groei en de politieke gebeurtenissen leidden tot oplopende inflatieverwachtingen hetgeen zich onder andere vertaalde in stijgende kapitaalrentes. Uiteindelijk konden er positieve beleggingsresultaten worden bijgeschreven. Door de hogere rente werden de laagterecords van midden 2016 weggewerkt en bevond de rente zich aan het eind van het jaar ongeveer op het niveau van januari 2016.

Het fonds heeft over 2016 een beleggingsrendement van 7,7% gerealiseerd. Het beleggingsrendement inclusief het resultaat van de afdekking van het rente- en valutarisico kwam uit op 7,0%. De beleidsdekkingsgraad kwam eind 2016 uit op 99,2% (eind 2015: 106,8%). Dit is onder het minimum niveau van 104,2% en tevens onder de vereiste dekkingsgraad van 118,0%. Als gevolg hiervan was het helaas niet mogelijk de pensioenuitkeringen met ingang van 1 januari 2017 te verhogen.

Overigens is de actuele dekkingsgraad eind 2016 104,1% en bevindt deze zich slechts een fractie onder de actuele dekkingsgraad van eind 2015 (104,4%). Met name in de laatste maanden van 2016 is de actuele dekkingsgraad gestegen. Dat dit niet wordt weerspiegeld in de beleidsdekkingsgraad komt omdat de beleidsdekkingsgraad het gemiddelde is van de afgelopen twaalf actuele maanddekkingsgraden.

Communicatie is van groot belang, mede gezien alle ontwikkelingen op het gebied van pensioen. Uitgangspunt voor APF is heldere en toegankelijke communicatie met onze deelnemers zodat er op een goede manier inzicht wordt geboden in de pensioenverwachtingen. Het pensioen 1-2-3 dat op de website is geïntroduceerd geeft snel en helder inzicht in de verschillende pensioensoorten van de regeling. De deelnemer vindt hier informatie over de pensioenregeling waarbij hij zelf bepaalt hoe gedetailleerd hij de informatie tot zich neemt. De pensioensprekuren die op diverse locaties van AkzoNobel, in het land plaatsvonden werden in 2016 druk bezocht en positief gewaardeerd.

Ook nu weer willen we allen die zich het afgelopen jaar voor het fonds hebben ingezet bedanken. Een speciaal woord van dank gaat uit naar de heer Van Zuijlen, die dit jaar als bestuurslid is afgetreden. Het bestuur is hem erkentelijk voor zijn jarenlange inzet voor het fonds. Zijn kritische blik en ervaring op het gebied van vermogensbeheer is van grote waarde geweest. De vraagstukken die bij het bestuur voorliggen zijn complex en divers. Het bestuur waardeert de ondersteuning die het van de commissies, verantwoordingsorgaan, raad van toezicht, de uitvoeringsorganisaties en het bestuursbureau ontvangt. Ik heb er vertrouwen in dat wij samen een goede basis hebben om de doelstellingen van het fonds te realiseren en te zorgen dat ons pensioenfonds blijft voldoen aan de eisen van deze tijd.

Kees Kuijken, voorzitter

KERNCIJFERS

	2016		2015		2014		2013		2012	
	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%	Aantal	%
Verzekerden										
Deelnemers	5.693	16,2	5.665	16,0	5.800	15,9	5.969	15,9	6.005	15,6
Gewezen deelnemers	11.588	33,1	11.981	33,5	12.450	34,2	13.277	35,5	14.279	37,2
Pensioengerechtigden	17.757	50,7	18.001	50,5	18.172	49,9	18.178	48,6	18.154	47,2
Totaal	35.038	100,0	35.647	100,0	36.422	100,0	37.424	100,0	38.438	100,0
(bedragen x € 1 miljoen)										
Premiebijdragen										
Werkgever + werknemers	79,2		55,0		72,1		86,4		83,3	
Pensioenuitkeringen	213,2		215,1		219,1		222,8		228,2	
Waardeoverdrachten										
Saldo uitgaand/inkomend	-2,1		-1,2		1,5		3,2		-0,1	
Technische voorziening*	5.065		4.831		4.672		4.131		4.360	
Pensioenvermogen	5.274		5.044		5.128		4.503		4.450	
Beleggingsrendement %	7,7%		-0,8		17,7		4,8		13,1	
Dekkingsgraad %**										
Vereist	118,0		118,5		112,4		113,3		113,0	
Actueel	104,1		104,4		110,0		109,3		101,2	
Beleidsdekkingsgraad	99,2		106,8							
Toeslagen %										
Deelnemers	-		-		1,00		2,25		-	
Gewezen deelnemers	-		-		1,13		-		-	
Pensioengerechtigden	-		-		1,13		-		-	
Kosten uitvoering***										
Uitvoeringskosten	4,6		4,5		4,6		4,5		4,4	
Vermogensbeheerkosten	22,9		22,0		21,3		16,5		13,3	
Transactiekosten	6,3		7,5		7,2		4,1		4,9	

*Met ingang van 31 december 2015 wordt voor de berekening van de dekkingsgraad de voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers in de technische voorziening opgenomen.

**Met ingang van 1 januari 2015 is het Nieuwe Financieel Toetsingskader van toepassing. Dit betekent o.a. dat de actuele dekkingsgraad op een andere wijze wordt berekend. Tevens is de beleidsdekkingsgraad ingevoerd; dit is de gemiddelde dekkingsgraad berekend over de actuele dekkingsgraad van de twaalf voorafgaande maanden.

***De transactiekosten zijn ten behoeve van vergelijking voor 2014 gebaseerd op de aanbevelingen van de pensioenfederatie die voor 2015 gelden.

PERSONALIA (per 31 december 2016)

Bestuur

Namens de werkgever

drs. C.D. Kuijken (voorzitter)

drs. G.W. Gramser RC

Namens de werknemers

drs. H. Brouwer (plv. voorzitter/secretaris)

Mw. ir. S.M.L. de Groot-de Vries AAG

drs. H.C.B. van der Zee RA (penningmeester)

Namens de pensioengerechtigden

mr. G.H. Jalink

Verantwoordingsorgaan

Namens de pensioengerechtigden

W.J.M. Adriaanse RA

ir. G.H. van den Berg

F.J. Claassen

dr. J.H. Doppler (voorzitter)

mr. ing. H. Kasperts

drs. H.M. Rijn (plv. voorzitter/secretaris)

Namens de werknemers

ing. L.A. van Driel

drs. ing. P. Drijfhout

Raad van toezicht

Mw. A. Gram CFA (voorzitter)

drs. D.J. Smit RA

drs. E.J.J. Voorhoeve

Adviserend actuaris

drs. W.H. van Straten AAG Syntrus Achmea Pensioenbeheer N.V.

Bestuursbureau

P.P. Bonewit (directeur)

Mw. mr. J.H. Lambach (bestuurssecretaris)

Mw. drs. W.P.A. Pieters-Wouters

Certificerend actuaris

drs. J.M.J. Tol AAG RBA Triple A Risk Finance Certification B.V.

Accountant

mr. drs. J. Penon RA

Deloitte Accountants B.V.

Externe commissieleden

C.C. van der Sluis RA CPC (auditcommissie)

ing. D. Schut RE (auditcommissie)

Compliance officer

A.R. de Jong NXD CCP

Nederlands Compliance Instituut

Externe adviseurs

B.M. Iserief (beleggingscommissie)

drs. M. van der Kroft (beleggingscommissie)

Algemene ontwikkelingen en het fonds

Verhoging AOW-leeftijd en fiscale richtleeftijd

De AOW-leeftijd gaat in stappen omhoog. Tot 2018 wordt de AOW-leeftijd in stappen van 3 maanden verhoogd en vanaf 2018 in stappen van 4 maanden. Daarmee wordt de AOW-leeftijd 66 jaar in 2018 en 67 jaar in 2021. In 2022 bedraagt de AOW-leeftijd 67 jaar en 3 maanden.

De pensioenregeling van Pensioenfonds APF (APF) kent sinds 2014 een standaardpensioenleeftijd van 67 jaar, waarbij deelnemers de mogelijkheid hebben om hun pensioen eerder te laten ingaan, bijvoorbeeld op de AOW-leeftijd. De verhoging van de AOW leeftijd heeft geen gevolgen voor de pensioenregeling van APF. De pensioenrichtleeftijd voor aanvullende pensioenen gaat in 2018 omhoog naar 68 jaar. De pensioen-richtleeftijd is een rekenleeftijd. Daarmee wordt de jaarlijkse maximaal toegestane fiscale pensioenopbouw berekend. Pensioenfondsen, moeten vóór 2018 besluiten over aanpassing van hun regeling. Dat geldt dus ook voor APF. Het bestuur zal hiervoor in overleg treden met de werkgever en vakorganisaties.

Financiële positie fondsen

Maatschappelijke discussie over mogelijk korten door pensioenfondsen

De dekkingsgraad van het pensioenfonds is een maatstaf voor de financiële gezondheid van APF. In 2016 daalde de marktrente. Daardoor steeg de kostprijs van pensioen. In de loop van 2016 stond de financiële positie van veel pensioenfondsen zodanig onder druk dat de pensioenen mogelijk in 2017 moesten worden gekort. Dat leidde ook tot discussie in de Tweede Kamer. Er was sprake van verschillende stromingen. Er zijn partijen die het stelsel willen aanpassen. Andere partijen vinden dat we ons met de huidige lage marktrente kunstmatig arm rekenen. Staatssecretaris Klijnsma liet de effecten van het verlengen van de hersteltermijn in kaart brengen. Een langere spreidingstermijn heeft een beperkt effect. De staatssecretaris heeft eind januari 2017 laten weten dat de hersteltermijn niet wordt verlengd. De peildatum voor de financiële positie van de pensioenfondsen was 31 december 2016. De laatste maand van 2016 stegen de dekkingsgraden. De herstelcapaciteit van fondsen is doorslaggevend voor het wel of niet hoeven doorvoeren van verlagingen. Voor APF is korten in 2017 niet aan de orde.

AFM & DNB onderzochten of pensioenfondsen met een lage dekkingsgraad hun deelnemers daarover goed informeren

De Autoriteit Financiële Markten (AFM) en De Nederlandsche Bank (DNB) onderzochten samen of pensioenfondsen hun deelnemers en pensioengerechtigden goed informeren. Verderop in het verslag leest u hier meer over.

Uitkomst stresstest: pensioenfondsen hebben last van lage rente

Op 26 januari 2016 werden de resultaten van de Europese stresstest naar de weerbaarheid van pensioenfondsen gepubliceerd. Volgens DNB bevestigt de stresstest dat Nederlandse pensioenfondsen kwetsbaar zijn voor rente. De lage rente heeft een groot beroep gedaan op de buffers. Daardoor zijn veel pensioenfondsen op dit moment niet meer goed in staat om nieuwe forse schokken op te vangen. Nederlandse fondsen kwamen relatief slecht uit de test. Dat komt door de berekening van onze pensioenverplichtingen op marktwaarde, waarvoor een lage rente geldt. In het buitenland mag dat soms met een hogere vaste rente. Hierdoor wordt het lastig om vergelijkingen tussen pensioenfondsen in verschillende landen te maken. Opgemerkt dient te worden dat uiteindelijk ook in het buitenland de uitkering afhankelijk is van de daadwerkelijk behaalde resultaten.

Op weg naar een nieuw pensioenstelsel

Kabinet wil degressieve opbouw én nieuwe pensioencontracten in 2020

Op 8 juli jl. stuurde het kabinet een perspectiefnota over een nieuw pensioenstelsel naar de Tweede Kamer. De nota bouwt verder op de analyses van de Sociaal Economische Raad (SER) uit februari 2015 en mei 2016. Het kabinet wil dat iedereen gelijktijdig in 2020 overstapt naar een nieuwe methode. Het kabinet vindt dat er een overgangperiode nodig is om de doorsneesystematiek uit te faseren. De doorsneesystematiek houdt in dat iedere deelnemer hetzelfde premiepercentage betaalt voor dezelfde pensioenopbouw, ongeacht de leeftijd. Uit berekeningen van het Centraal Planbureau (CPB) blijkt dat de overstap op degressieve opbouw, waarbij de opbouw naar leeftijd afneemt, in 25 jaar evenwichtig en tegen acceptabele kosten kan worden gedaan.

Het kabinet ziet vijf mogelijke pensioencontracten om uit te kiezen. Ook dat is volgens het kabinet per 2020 haalbaar. De veranderende samenleving en arbeidsmarkt vragen om fundamentele aanpassingen in het pensioenstelsel. Kanttekening is dat 2020 in de regeringsperiode van een volgend kabinet ligt.

Werkgroepen van de Pensioenfederatie onderzochten in de laatste maanden van 2016 of twee van de vijf varianten die de SER heeft doorgerekend uitvoerbaar zijn. De uitkomst is dat de contracten technisch uitvoerbaar zijn. Maar aan alle contracten zitten voor- en nadelen. Momenteel werkt de SER daarom aan een synthesevariant waarin de nadelen van beide varianten beperkt worden.

Pensioenen

Deelnemers kunnen kiezen voor een vaste of variabele pensioenuitkering bij premiereregelingen

Vanaf 1 september 2016 geeft de Wet verbeterde premiereregeling aan deelnemers van premiereregelingen de keuze voor een vaste of variabele uitkering. APF-deelnemers die aan de BP-regeling (Beschikbare premiereregeling) deelnemen, komen hiervoor in aanmerking. De variabele pensioenuitkering is een vernieuwing, een stap op weg naar een nieuw pensioenstelsel. Een variabele uitkering is afhankelijk van de financiële resultaten en kan daardoor hoger zijn dan een vaste uitkering, maar ook lager.

Het aantal aanbieders van variabele uitkeringen op de markt is nog gering. APF kan op dit moment geen variabele uitkeringen aanbieden. De verwachting is dat er in 2018 meer aanbieders zullen zijn. Derhalve is de knipregeling verlengd tot 1 juli 2017. De aanstaande gepensioneerde in een premiereregeling kan het pensioenkapitaal knippen. Hij kan eerst een tijdelijke uitkering van 2 jaar aankopen en daarna een levenslange uitkering. De pensioengerechtigde kan dan bij een andere pensioenuitvoerder een levenslange vaste of variabele uitkering aankopen. APF onderzoekt mogelijkheden voor doorbeleggen in het fonds per 1 januari 2018.

Communicatie

Nieuwe stappen invoering Wet pensioencommunicatie

De Wet pensioencommunicatie trad op 1 juli 2015 in werking en wordt in stappen geïmplementeerd. Het doel is betere pensioencommunicatie. Fondsen moeten de onzekerheden rondom pensioen beter uitleggen. En deelnemers krijgen een totaaloverzicht van hun persoonlijk pensioen. Fondsen kunnen met digitale informatie kosten beperken.

Het Pensioen 1-2-3 werd met ingang van 1 juli 2016 verplicht. Het Pensioen 1-2-3 bevat algemene informatie over de pensioenregeling in drie lagen. Het principe van gelaagd communiceren past APF reeds via de website toe. Het fonds tracht de lezer niet te overspoelen met informatie. Informatie wordt in een notendop aangeboden. Wil men meer weten, dan kan worden doorgeklikt naar een uitgebreide toelichting en diegene die op zoek is naar details, kan het pensioenreglement erop naslaan. Deze gelaagdheid past APF in de brieven eveneens toe: de koptekst van een alinea bevat de boodschap. Een onderbouwing vindt men in de alineatekst zelf en voor meer informatie kan men terecht in de bijlage met nadere toelichting.

APF biedt de deelnemers ondermeer handelingsperspectief via de pensioeneducatietool "Op Koers". Dit instrument is via de fondswebsite beschikbaar en laat deelnemers zien in welke mate ze op koers liggen met hun pensioenopbouw. De eigen inschatting van de uitgaven na pensionering wordt vergeleken met de werkelijke opbouw en het bereikbaar pensioen, eventueel aangevuld met acties op maat.

Voor het Uniform Pensioenoverzicht (UPO) moet nog duidelijkheid komen over een uniforme rekenmethodiek voor scenario's die deelnemers inzicht geven in koopkracht en risico's. De AFM verwacht in de tussentijd van fondsen realistische en begrijpelijke informatie met handelingsperspectief voor de deelnemer. Als blijkt dat het beoogde pensioen moeilijk haalbaar is, dan verwacht de AFM dat het pensioenfonds de gevolgen hiervan op een realistische en begrijpelijke wijze uitlegt.

Europa

Nieuwe Europese pensioenfondsenrichtlijn: compromis met heldere spelregels
Eind juni bereikten vertegenwoordigers van de Europese Commissie, de Raad van ministers en Europees Parlement een compromis over IORP II (Institutions for Occupational Retirement Provision); de nieuwe pensioenfondsen-richtlijn. De richtlijn voldoet niet aan alle wensen die Nederland had. Maar belangrijk is dat er geen hogere kapitaaleisen in de richtlijn staan. En ook bevoegdheden zijn niet naar Europa gedelegeerd.

De uitgangspunten voor IORP II zijn:

- duidelijke spelregels voor grensoverschrijdende activiteiten van pensioenfondsen (IORP's);
- zorgen voor goede governance en risicomanagement binnen IORP's;
- het leveren van duidelijke en relevante informatie aan deelnemers en pensioengerechtigden;
- zorgen dat toezichthouders over de nodige instrumenten beschikken om effectief toezicht te kunnen houden.

Op 23 december jl. is de IORP-richtlijn gepubliceerd in het Officieel Blad van de EU. Dit betekent dat landen vanaf die datum 24 maanden de tijd hebben om de richtlijn om te zetten in nationale wetgeving. Dat betekent dat pensioenfondsen er naar verwachting vanaf eind 2018 concreet mee te maken hebben.

Rapportage en toezicht

DNB en de AFM houden toezicht op pensioenfondsen. DNB beoordeelt de financiële aspecten. De AFM ziet toe op gedrag en communicatie. De Autoriteit Persoonsgegevens (AP) ziet toe op de 'meldplicht datalekken'.

DNB: 'Bewustzijn IT-risico's bij besturen toegenomen'

Toezichthouder DNB deed in 2016 vervolgonderzoek naar de beheersing van IT-risico's bij grotere pensioenfondsen. APF was niet bij dit vervolgonderzoek betrokken. Nadat APF in 2015 de IT strategie en het IT beleid heeft vastgesteld is in het verslagjaar het Informatiebeveiligingsbeleid inclusief dataclassificatie vastgesteld.

DNB onderzoekt kwaliteit zelfevaluatie pensioenfondsen

DNB onderzoekt de kwaliteit van zelfevaluatie van pensioenfondsen onder 50 middelgrote pensioenfondsen, niet zijnde het Algemeen Pensioen Fonds. Voor het verbeteren van het functioneren van het fondsbestuur is het belangrijk dat fondsen goed in staat zijn het eigen functioneren kritisch te beoordelen en concrete en haalbare verbeterpunten te formuleren.

DNB Integriteitsrisicoanalyse moet op orde zijn

Pensioenfondsen dienden hun systematische integriteitsrisicoanalyse (SIRA) per 1 januari 2016 op orde te hebben. Een van de onderzoeksvragen in de SIRA is of de door het pensioenfonds gehanteerde procedures en maatregelen goed zijn afgestemd op de gesignaleerde integriteitsrisico's. Andere vragen zijn welke risico's het fonds acceptabel vindt en of de gesignaleerde risico's binnen de grenzen passen. Naar aanleiding van de bevindingen uit een eerder afgenomen selfassessment belangenverstremgeling door DNB heeft APF in 2015 de systematische integriteitsrisicoanalyse verder uitgewerkt. In 2016 heeft nog een verdiepingsslag plaatsgevonden in de SIRA van APF. De SIRA wordt jaarlijks geactualiseerd.

DNB publiceert nu ook reële dekkingsgraad en uitvoeringskosten per pensioenfonds

Sinds 2015 publiceert DNB cijfers van individuele pensioenfondsen, zoals de beleidsdekkingsgraad, de premie en de indexatie. Vanaf 15 september 2016 voegt DNB hier de reële dekkingsgraad en de uitvoeringskosten per pensioenfonds aan toe. Vanaf 2017 mag DNB meer statistische gegevens van pensioenfondsen publiceren; de technische voorzieningen, de premiedekkingsgraad, het percentage renteafdekking en het percentage zakelijke waarden.

AFM checkt communicatie over lage dekkingsgraden, communicatie variabele uitkeringen

De AFM onderzocht in 2016 samen met DNB of pensioenuitvoerders hun deelnemers goed informeren. Ze onderzochten ongeveer 140 fondsen die eind 2015 een beleidsdekkingsgraad hadden onder de indexatiegrens van 110%. Ook ons fonds was voor dit onderzoek geselecteerd. De AFM en DNB bekeken of de informatie over toeslagen en verlagingen consistent is met de financiële opzet. En of die informatie correct, evenwichtig en duidelijk is. DNB en de AFM hebben in de terugkoppeling aangegeven dat de informatie die ons fonds verstuurt over de op de middellange termijn te verwachten indexatie correct en duidelijk is. Dat geldt eveneens voor informatie over de kans op korten. In de totale beoordeling stellen DNB en de AFM dat de deelnemersinformatie van APF een correcte en duidelijke boodschap ten aanzien van deze onderwerpen bevat.

Daarnaast wil de AFM drempels wegnemen die voorkomen dat deelnemers in actie komen voor hun pensioen. De Wet verbeterde premieregeling introduceert meer keuzemomenten bij beschikbare premieregelingen, waarbij steeds meer risico's, ook na de pensioendatum, bij de deelnemer komen te liggen. Het fonds moet het maken van individuele keuzes door deelnemers faciliteren.

Sinds 2016 wettelijke meldplicht van een datalek

De Wet bescherming persoonsgegevens (Wbp) regelt de zorgvuldige omgang met persoonsgegevens. De AP ziet toe op de 'meldplicht datalekken'. De Wbp is hiermee per 1 januari 2016 uitgebreid. De nieuwe meldplicht houdt in dat er direct een melding gedaan moet worden bij de AP zodra er sprake is van een ernstig datalek. Een brief die aan een verkeerd adres is gestuurd is, kan al kwalificeren als ernstig datalek.

Structuur van het fonds

Profiel

Het fonds is statutair gevestigd te Arnhem en is opgericht in 1972. De laatste statutenwijziging dateert van 27 juni 2014. De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41047382.

Het fonds is een ondernemingspensioenfonds en heeft tot doel uitvoering te geven aan het pensioenreglement, zoals dat geldt voor de aangesloten ondernemingen. Hiervoor wordt voor 35.038 deelnemers, gewezen deelnemers en pensioengerechtigden € 5,3 miljard vermogen belegd.

Verdeling van taken, bevoegdheden en verantwoordelijkheden

Binnen de Pensioenwet is de verdeling van taken en verantwoordelijkheden op pensioengebied duidelijk vastgelegd. Tussen de werkgever en werknemer komt de pensioenovereenkomst tot stand. De sociale partners maken afspraken over de pensioenregeling. Vervolgens wordt tussen de werkgever en het pensioenfonds een uitvoeringsovereenkomst gesloten. Hiermee wordt de uitvoering van de pensioenregeling bij het pensioenfonds neergelegd. Het pensioenfonds doet dit op basis van het pensioenreglement. Dit pensioenreglement is de basis voor de relatie tussen het pensioenfonds en de (ex-)werknemers. Het fonds heeft met de werkgever een nieuwe uitvoeringsovereenkomst afgesloten voor de periode 1 januari 2016 – 1 januari 2021. Tevens is de opdracht aanvaarding geformaliseerd waarin het fonds aangeeft de opdracht tot uitvoering van de pensioenregeling, zoals overeengekomen door sociale partners, te aanvaarden.

Bestuur

De heer Gramser is per 1 april 2016 benoemd als bestuurslid, met inachtneming van de daartoe geldende selectieprocedure en nadat de toezichthouder DNB van geen bezwaar heeft doen blijken. Hij is voorgedragen door de werkgever. De heer Gramser volgt de heer Van Zuijlen op die in 2016 is afgetreden als bestuurslid. Het bestuur is de heer Van Zuijlen erkentelijk voor zijn jarenlange inzet als bestuurslid van het fonds.

In 2016 zijn door het bestuur de volgende belangrijke besluiten genomen:

Governance

- Vaststellen Informatiebeveiligingsbeleid.
- Vaststellen integriteitsbeleid.
- Benoeming bestuurslid per 1 april 2016.
- Aangaan nieuw contract met Syntrus Achmea Pensioenbeheer.
- Aangaan nieuw contract met Achmea Investment Management.
- Vaststellen geactualiseerde gedragscode.
- Vaststellen geactualiseerde taak en werkwijze auditcommissie.
- Aanstelling Deloitte als accountant.

Pensioenen

- Vaststellen ABTN.
- Vaststellen diverse wijzigingen pensioenreglement.
- Vaststellen herstelplan.
- Vaststellen haalbaarheidstoets.
- Vaststellen nieuwe ervaringssterfte.
- Vaststellen prognosetafel AG2016.
- Vaststellen regelingsvariabelen en factoren pensioenregeling.
- Vaststellen premie 2017.
- Vaststellen geactualiseerde opslag uitvoeringskosten.
- Vaststellen nader vormgegeven risicohouding.
- Opstellen addendum uitvoeringsovereenkomst.
- Geen toeslagverlening per 1 januari 2017 aan zowel de actieven als de inactieven.

Communicatie

- Vaststellen communicatiebeleidsplan 2016-2019.
- Faciliteren pensioencommunicatiechecklist werkgever.

Financiën

- Vaststellen kostenbudget 2017.
- Vaststellen jaarverslag 2015.

Vermogensbeheer

- Vaststellen aangepaste uitsluitingenlijst.
- Vaststellen Beleggingsplan 2017 en de daarbij behorende beleggingsrichtlijnen 2017.

Risicomanagement

- Vaststellen risicomatrices financiële en niet-financiële risico's.
- Vaststellen Systematische Integriteitsrisicoanalyse (SIRA).
- Vaststellen geactualiseerd Integraal Risicomanagementbeleid.

Commissies

Het bestuur wordt bijgestaan door een beleggingscommissie, een auditcommissie en een communicatiecommissie. Daarnaast kent het fonds een klachten-en geschillencommissie en een pensioencommissie, die op ad hoc basis bij elkaar komen. De commissieleden worden door het bestuur benoemd. De taak en werkwijze van elk van de commissies, met uitzondering van de communicatiecommissie, zijn vastgelegd in een afzonderlijk document. De communicatiecommissie werkt op basis van het communicatiebeleidsplan. De belangrijkste taak van de commissies is het voorbereiden van besluiten die door het bestuur dienen te worden genomen. Gedurende het verslagjaar zijn er geen klachten of geschillen geweest die om behandeling door de klachten- en geschillencommissie vroegen.

Verantwoordingsorgaan

Het verantwoordingsorgaan gaf bij de bespreking van het jaarverslag over 2015 een positief oordeel af over het gevoerde beleid en de beleidskeuzes van het bestuur voor de toekomst. Dit oordeel was gebaseerd op de aspecten governance, vermogensbeheer, risicomanagement, administratieve organisatie en communicatie. Het verantwoordingsorgaan wisselde in 2016 in vier gezamenlijke vergaderingen met het bestuur van gedachten over het gevoerde beleid en de lopende zaken. Het verantwoordingsorgaan adviseerde in 2016 positief over:

- Communicatiebeleidsplan 2016-2019
- Samenstelling premie en hoogte premiecomponenten
- Besluit tot geen toeslagverlening per 1 januari 2017 aan zowel de actieven als de inactieven.

Het advies over de samenstelling premie en de hoogte van de componenten was voorzien van de aanbeveling om de ontwikkeling van de premiedekkingsgraad uitdrukkelijk te monitoren. Het bestuur heeft deze aanbeveling ter harte genomen.

Het verantwoordingsorgaan bestaat uit 8 leden: 6 vertegenwoordigers van de pensioengerechtigden en 2 van de werknemers. De werkgever is op eigen verzoek niet vertegenwoordigd in het verantwoordingsorgaan. In 2016 is de heer Bolwerk teruggetreden als lid van het verantwoordingsorgaan. Hij werd in april 2016 opgevolgd door de heer Wilton. De heer Wilton was eerstvolgende op de kandidatenlijst. Helaas is de heer Wilton in augustus 2016 overleden. De heer Kasperts heeft hem opgevolgd. De taken van het verantwoordingsorgaan zijn vastgelegd in het reglement verantwoordingsorgaan. Naast de wettelijke taken, kent het verantwoordingsorgaan een aantal extra adviesrechten, zoals bij voorgenomen besluiten tot statutenwijzigingen, toeslagverlening of korting van pensioenen.

Intern toezicht

Het intern toezicht wordt uitgevoerd door een raad van toezicht. De raad van toezicht bestaat uit drie leden. De raad van toezicht heeft in 2016 een rapport van bevindingen uitgebracht over het verslagjaar 2015. Het rapport richt zich op de volgende aandachtsgebieden: functioneren van het bestuur, risicomanagement, governance, bemensing bestuur en commissies, beleggingen en balansmanagement, communicatie en evenwichtige belangenbehartiging. Het bestuur neemt de aanbevelingen van de raad van toezicht ter harte en geeft vorm aan de opvolging daarvan. De raad van toezicht heeft twee gezamenlijke vergaderingen met het bestuur gehad in 2016. Verder waren er besprekingen met de directeur, afzonderlijke leden van het bestuur en externe leden van commissies en vond regelmatig overleg tussen beide voorzitters plaats. Ook hebben leden van de raad van toezicht commissievergaderingen bijgewoond. Tenslotte heeft het verantwoordingsorgaan overleg gehad met de raad van toezicht.

Externe deskundigen

Het fonds kent een aantal externe deskundigen. De certificerend actuaris stelt jaarlijks een rapport op waarin zijn verklaring is opgenomen. De accountant controleert de jaarrekening en de verslagstaten en geeft een verklaring bij de jaarrekening over de getrouwheid daarvan. In het verslagjaar is een nieuwe accountant benoemd. Dit is conform het beleid van het fonds om periodiek een tender uit te voeren voor dergelijke diensten. Het bestuur maakt bovendien gebruik van de diensten van een adviserend actuaris, die het bestuur adviseert bij actuariële vraagstukken. Gedurende het verslagjaar heeft een wisseling van adviserend actuaris plaatsgevonden. Certificerend en adviserend actuaris zijn niet aan hetzelfde kantoor verbonden. Het fonds laat zich daarnaast bijstaan door onafhankelijke adviseurs. Deze adviseren het bestuur en de beleggingscommissie op het gebied van beleggingen. Tevens kent zowel de beleggingscommissie als de communicatiecommissie één extern lid, niet zijnde bestuurslid. De auditcommissie kent twee externe leden. Externe commissieleden worden door het bestuur benoemd. Het bestuur kent een compliance officer, die rechtstreeks rapporteert aan de voorzitter van het bestuur.

Uitbesteding

Pensioenbeheer

Het fonds heeft de pensioenbeheeradministratie en de financiële verslaglegging uitbesteed aan Syntus Achmea Pensioenbeheer (SAPB). Het bestuursbureau toetst namens het bestuur of de dienstverlening van de uitvoeringsorganisatie voldoet aan wat in de overeenkomsten, waaronder de service level agreement (SLA), is vastgelegd. Rapportage vindt periodiek plaats aan het bestuur. Het uitbestedingscontract met SAPB liep eind 2016 af. Het bestuur is al in 2015 begonnen met de voorbereidingen op een nieuw uitbestedingscontract, door het laten uitvoeren van een vergelijkend onderzoek. Mede naar aanleiding van de uitkomsten hiervan zijn er onderhandelingen gestart met SAPB. Dit heeft geleid tot een nieuw uitbestedingscontract tegen, naar het oordeel van het bestuur, gunstige voorwaarden. Het contract loopt tot 31 december 2017.

In het boekjaar zijn er geen vermeldenswaardige bevindingen geweest ten aanzien van de beheersing van de uitbestede activiteiten.

Vermogensbeheer

Achmea Investment Management (AIM) is door het fonds aangesteld als fiduciair manager. Daarnaast is AIM beheerder van de vastrentende waarden portefeuille. Namens het bestuur bewaakt het bestuursbureau of de dienstverlening van AIM voldoet aan wat daarover is overeengekomen. Het uitbestedingscontract met AIM expireerde eind 2016. Het bestuur heeft reeds in 2015 voorbereidingen hierop getroffen door het laten uitvoeren van een vergelijkend onderzoek. Mede naar aanleiding van de uitkomsten hiervan zijn er onderhandelingen gestart met AIM. Dit heeft geleid tot een nieuw uitbestedingscontract tegen gunstige voorwaarden. Het contract heeft een onbepaalde looptijd met een opzegtermijn van één maand.

Ten aanzien van de beheersing van de uitbestede activiteiten van de vastgoedportefeuille heeft het bestuur besloten een second opinion uit te laten voeren. De resultaten hiervan hebben geleid tot een selectieproces voor het portefeuillebeheer van het vastgoed dat onderdeel uitmaakt van de beleggingsportefeuille van het fonds. Uiteindelijk heeft het bestuur Sweco Capital Consultants aangesteld om dit portefeuillebeheer te gaan uitvoeren. Dit heeft in het eerste kwartaal van 2017 zijn beslag gekregen.

Bestuurlijke zaken

Code Pensioenfondsen

Pensioenfondsen moeten de Code Pensioenfondsen toepassen. Deze Code heeft als doel de governance van een pensioenfonds naar een hoger niveau te brengen. De Code bevat 83 normen, onderverdeeld in verschillende thema's. De thema's gaan zowel over het eigen functioneren van het fonds als van dienstverleners. Voorbeelden hiervan zijn integraal risicomanagement, communicatie en transparantie, verantwoord beleggen, kosten, uitvoering en uitbesteding, geschiktheid, diversiteit, integer handelen en beloningsbeleid. De normen bieden een handvat voor de dialoog met belanghebbenden en toezichhouders, waardoor ze bijdragen aan een beter afgewogen beleid. De Code gaat uit van het zogenoemde 'pas toe of leg uit'-beginsel. Dat wil zeggen dat van normen kan worden afgeweken onder voorwaarde dat deze afwijking wordt gemotiveerd en toegelicht aan belanghebbenden.

Het bestuur heeft in 2016 opnieuw de naleving van de gestelde normen geïnventariseerd. Daar waar niet of niet volledig aan een norm werd voldaan, werd geconcludeerd dat dit ofwel een bewuste keuze was ofwel een gevolg van omstandigheden.

Met uitzondering van de volgende normen voldoet APF aan de normen uit de Code:

- Norm 61: De zittingsduur van een lid van het verantwoordingsorgaan is maximaal vier jaar.

Het verantwoordingsorgaan bepaalt hoe vaak een lid van het verantwoordingsorgaan kan worden herbenoemd, aldus de code. Motivering: De zittingstermijn van een lid van het verantwoordingsorgaan

bedraagt maximaal vier jaar, maar uit pragmatische overwegingen is, gelijk aan het bestuur, een maximum zittingstermijn bepaald van 12 jaar.

- Norm 67: In het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan zitten ten minste één man en één vrouw.

Aan deze norm wordt deels voldaan. In het bestuur zit een vrouw, in het verantwoordingsorgaan niet. In het diversiteitsbeleid van het fonds is bepaald dat het bestuur zich tot doel stelt dat de organen een zo goed mogelijke afspiegeling vormen van deelnemers en pensioengerechtigden v.w.b. leeftijd en geslacht. Kennis, vaardigheden en professioneel gedrag blijven echter leidend. De profielschets voor een lid van het verantwoordingsorgaan riep op tot diversiteit, echter helaas dienden zich geen vrouwelijke kandidaten aan.

- Norm 68: In het bestuur, het verantwoordingsorgaan of het belanghebbendenorgaan zitten ten minste één lid boven en één lid onder de veertig jaar.

Het diversiteitsbeleid van het fonds bepaalt dat het bestuur zich tot doel stelt dat de organen een zo goed mogelijke afspiegeling vormen van deelnemers en pensioengerechtigden v.w.b. leeftijd en geslacht. Kennis, vaardigheden en professioneel gedrag blijven echter leidend. In het bestuur zit een bestuurslid van begin 40 jaar. Zij draait al enkele jaren mee als bestuurslid. Tevens is in 2016 een bestuurslid benoemd van in de 40. In het verantwoordingsorgaan zitten geen leden jonger dan of rond de 40 jaar. Gelet op de leeftijdsopbouw van het fonds, vormt de samenstelling van het verantwoordingsorgaan een goede afspiegeling van deelnemers en pensioengerechtigden.

Taken en verantwoording

Het bestuur voert voor alle belanghebbenden van het fonds de pensioenregeling uit als "goed huisvader", waarbij het bestuur eindverantwoordelijk is en de regie heeft over alle werkzaamheden van het fonds. Het bestuur neemt deze verantwoordelijkheid voor de uitvoering van de regeling, maar heeft de daaruit voortvloeiende werkzaamheden uitbesteed. Dit ligt vast in de ABTN en tevens is daar bepaald hoe het bestuur het functioneren van de uitvoerder beoordeelt.

De verantwoordelijkheden van de sociale partners en het bestuur liggen vast in de ABTN, alsmede in de uitvoeringsovereenkomst waarin staat dat het bestuur de regeling uitvoert en wat de procedure is bij wijziging van de regeling en toetsing op uitvoerbaarheid. Er is periodiek overleg tussen de bestuursvoorzitter en de directie van de werkgever en frequent overleg tussen het fonds en de werkgever op uitvoeringsniveau. Conform artikel 102a PW heeft het bestuur in een aparte brief geformaliseerd dat zij de opdracht tot uitvoering van de pensioenregeling in lijn met de risicohouding, conform het Pensioenreglement en de ABTN formeel aanvaardt.

Het bestuur heeft twee keer per jaar overleg met vertegenwoordigers van sociale partners. Het bestuur streeft er naar van de sociale partners zo veel mogelijk duidelijkheid te verkrijgen over de doelstellingen, het ambitieniveau van de toeslagverlening en de risicohouding, die ten grondslag liggen aan de pensioenregelingen die de sociale partners als opdracht in uitvoering aan het pensioenfonds hebben gegeven. Invalshoek is daarbij dat sociale partners over de inhoud gaan en het fonds over de uitvoering. Beleidswijzigingen oftewel wijzigingen die een verandering van risicobudget tot gevolg hebben worden vooraf met sociale partners afgestemd maar aanpassingen binnen het bestaande beleid zijn voorbehouden aan het bestuur.

Het bestuur geeft inzicht in het beleid en de wijze waarop dat is uitgevoerd, enerzijds via het jaarverslag en anderzijds door de dialoog aan te gaan met raad van toezicht en met het verantwoordingsorgaan en daarmee met de achterban. Het bestuur houdt beide fondsorganen actief op de hoogte van waar men mee bezig is. Dit vindt op verschillende manieren plaats; periodiek overleg tussen voorzitters onderling, tijdens gezamenlijke vergaderingen of bestuursleden worden in vergaderingen van het intern toezicht en het verantwoordingsorgaan uitgenodigd om besluiten toe te lichten.

Daarnaast heeft de raad van toezicht toegang tot alle documentatie die het fonds betreft en beschikt het verantwoordingsorgaan standaard over vastgestelde bestuursnotulen, fondsdocumenten en rapportages en op verzoek kunnen overige documenten worden ingezien. Na de bestuursvergadering brengt de bestuursvoorzitter telefonisch verslag uit aan de voorzitter van de raad van toezicht.

Het bestuur is divers en complementair samengesteld, hetgeen het functioneren bevordert. Bovendien is er geen sprake van een formele gezagsverhouding. Het bestuur dient er collectief uit te komen, onder leiding van de voorzitter. Gang van zaken bij besluitvorming blijkt uit notulen van bestuursvergaderingen. Het bestuursbureau heeft nagenoeg op dagbasis contact met de voorzitter. Ook is een aantal vaste overleggen met het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht afgesproken. In de vergadering van het verantwoordingsorgaan is veelal een bestuurslid aanwezig.

Tussen het bestuur en de raad van toezicht vindt regelmatig overleg plaats en desgewenst adviseert de raad van toezicht het bestuur proactief. Uit relevante fondsdocumenten blijkt de eindverantwoordelijkheid van het bestuur en dus de ruimte om van aanbevelingen van de raad van toezicht af te wijken. De opvolging van de aanbevelingen van de raad van toezicht wordt met hen besproken

Het bestuur spreekt ieder halfjaar met de Vereniging van Gepensioneerden om toe te lichten waar het bestuur mee bezig is. Ook worden het APF bericht en de website gebruikt om terugkoppeling te geven van zaken die spelen.

Missie, visie, strategie

De missie, visie en strategie is als zodanig in de ABTN vastgelegd en is gepubliceerd op de website.

Het fonds heeft de volgende missie geformuleerd:

APF is verantwoordelijk voor de uitvoering van de pensioenregeling voor de deelnemers. Kwaliteitsgericht, risico- en kostenbewust handelen zijn leidend. Het fonds streeft ernaar de continuïteit in de pensioenvoorziening voor de deelnemer te behouden.

De visie van het fonds luidt als volgt:

Het bestuur stelt het belang van (gewezen) deelnemers en gepensioneerden op de eerste plaats en probeert daarbij realistische verwachtingen te wekken. Het fonds vindt communicatie en transparantie van groot belang om de verwachtingen te managen en pensioenbewustzijn te creëren.

Het fonds is met het huidige bestuursmodel, dat een bestuur en een bureau van beperkte omvang kent, op zijn taak berekend. Daarnaast heeft het fonds een groot aantal activiteiten uitbesteed, waarbij het de regie stevig in handen heeft en het, door de rol van het bestuursbureau en de externe adviseurs die de commissies ondersteunen, over voldoende countervailing power beschikt.

Het fonds is van mening dat de omvang van het deelnemersbestand in combinatie met de ontwikkelingen op het gebied van wet- en regelgeving en de ontwikkelingen bij de sponsor vooralsnog voldoende grond bieden om zelfstandig voort te bestaan met het huidige bestuursmodel als basis. Daarbij kijkt het fonds actief naar de ontwikkeling van nieuwe pensioenproducten en initiatieven in de sector.

Er bestaat geen noodzaak om actief aan te sturen op consolidatie. "Size is not the issue", aldus het fonds. Wel staat het fonds ervoor open om samenwerkingsvormen te onderzoeken met fondsen met vergelijkbare regelingen en/of in dezelfde sector. Het fonds stelt zich hierbij uitdrukkelijk op het standpunt dat voor welke vorm van consolidatie dan ook sprake moet zijn van bewezen meerwaarde, bijvoorbeeld omdat de uitvoeringskosten per deelnemer dalen of de vermogensbeheerkosten vanwege schaalvoordelen omlaag kunnen.

Het fonds hanteert de volgende strategie:

Om de missie te kunnen uitvoeren richt APF zich op het handhaven van een gezonde financiële positie, evenwichtige belangenafweging, het behalen van een zo hoog mogelijk beleggingsresultaat tegen aanvaardbare risico's, het voeren van een kostenefficiënte en risicobewuste werkwijze en organisatie, een maatschappelijk verantwoorde uitvoering en duidelijke communicatie.

Voor wat betreft de uitvoering van de pensioenregeling streeft het fonds naar vereenvoudiging van de regeling, ondermeer vanuit het oogpunt van kosten en uitlegbaarheid aan belanghebbenden. Alhoewel sociale partners de inhoud van de regeling bepalen, is het streven van het bestuur om zich met betrekking tot de inhoud van de regeling en de vereenvoudiging daarvan in toenemende mate proactief op te stellen. Dit ten behoeve van de eenvoud alsmede een kosten efficiënte en risicobewuste uitvoering.

De verdergaande versoering in de pensioenwet- en regelgeving is voor het fonds aanleiding om na te gaan of initiatieven opgestart kunnen worden, zodat de deelnemer voldoende mogelijkheden houdt om bij APF een toereikende oudedagsvoorziening op te bouwen. Ook kan in overleg met de sponsor gekeken worden welke initiatieven het fonds desgewenst gaat ontplooiën vanuit de rol als aanspreekpunt voor de oudedagsvoorziening van de deelnemer. Vanuit communicatieoverwegingen, efficiency oogpunt en kostenaspect biedt het immers voordelen om de oudedagsvoorziening centraal in een hand te houden.

Voor wat betreft de governance structuur dient het fonds op zijn taak berekend te zijn. Het fonds wil uiteindelijk zelf bepalen wat er gebeurt. Het bestuur dient zich derhalve te kunnen handhaven op het niveau waar op het nu functioneert en het bestuursbureau dient adequaat bemenst te zijn zodat het in staat is om uitbestedingspartijen aan te kunnen sturen.

Het bestuur werkt met een jaaragenda welke als leidraad gebruikt wordt voor het beleid en verantwoording. Jaarlijks evalueert het bestuur zijn functioneren. Effectiviteit is hier onderdeel van.

APF heeft in zijn missie geformuleerd dat het verantwoordelijk is voor de uitvoering van de pensioenregeling voor de deelnemers. Het fonds krijgt tijdens de uitvoering te maken met veranderingen; er dient dan bepaald te worden hoe hierop ingespeeld moet worden. Het fonds heeft daarom drie strategische thema's geformuleerd die helpen om de doelstellingen te realiseren:

- Een zo gezond mogelijke financiële positie
- Vertrouwen en waardering van de deelnemers
- Een toekomstbestendig pensioenprodukt en uitvoering daarvan

Vereenvoudiging van de pensioenregeling is voor de korte termijn prioriteit. In het verslagjaar is het fonds begonnen om de pensioenregeling voor te bereiden op mogelijke toekomstige wijzigingen. Hiertoe zijn de verschillende mogelijkheden onderzocht. Door een reductie van complexiteit nemen o.a. de beheerkosten af. Daarnaast zal de communicatie naar deelnemers veel eenvoudiger worden. Het uiteindelijke streven is om de pensioenregeling, in overleg met cao-partijen, eenvoudiger en efficiënter te maken met het oog op toekomstige (externe) ontwikkelingen in het pensioensysteem en de wet.

Risicomanagement

Het integraal risicomanagementbeleid ligt vast in een beleidsdocument, hetgeen periodiek, voor het laatst in 2016, geactualiseerd wordt. Het risicomanagement proces wordt eens per jaar geëvalueerd. Eind 2016 is een begin gemaakt met het koppelen van de risk-appetite (risicobereidheid) aan de strategische thema's van het fonds. Risicobewustzijn wordt geborgd door bij elk beleidsbepalend besluit in de managementsamenvatting expliciet de risico's te benoemen en een afweging te maken en deze afweging in de notulen vast te leggen.

Evenwichtige belangenafweging

APF heeft te maken met tegenstrijdige belangen, waarbij het bestuur de verschillende belangen tegen elkaar moet afwegen voordat het een besluit neemt. Het gaat niet alleen om actieven, slapers en pensioengerechtigden, maar bijvoorbeeld ook om ouderen versus jongeren, lage en hoge inkomens etc. Het bestuur is samengesteld uit vertegenwoordigers van werknemers, de werkgever en pensioengerechtigden. In het kader van de evenwichtige belangenafweging dient ieder bestuurslid met de andere bestuursleden gezamenlijk de verschillende deelbelangen af te wegen zonder daarbij enkel oog te hebben voor het eigen

deelbelang. Bij elk besluit gaat het bestuur daarom na welke belangen er op het spel staan en welke risico's voor de verschillende belangen er aan dat besluit zijn verbonden. Elk belangrijk besluit wordt ter voorbereiding voorzien van een managementsamenvatting waarin de verschillende belangen en de risico's die daarbij horen worden benoemd. Dit dient als leidraad voor de bestuurlijke discussie en afweging.

Over besluiten wordt verantwoording aan het verantwoordingsorgaan afgelegd en bestaat voor de raad van toezicht gelegenheid de evenwichtigheid van de belangenafweging naar behoren te toetsen.

Geschiktheid

De toezichthouder verlangt dat bestuursleden geschikt zijn voor het uitoefenen van hun functie. Volgens de desbetreffende beleidsregel wordt onder geschiktheid verstaan: kennis, vaardigheden en professioneel gedrag. Het bestuur toetst de geschiktheid bij aanvang van het bestuurslidmaatschap.

Daartoe hanteert het bestuur een profielschets, bestaande uit een algemeen profiel aangevuld met specifieke vereisten voor de individuele bestuursfunctie. Tevens wordt daarin aangegeven hoe rekening gehouden wordt met onder andere leeftijd en geslacht. De geschiktheid van een bestuurslid blijkt in ieder geval uit de opleiding, werkervaring en competenties van het bestuurslid en de doorlopende toepassing hiervan. Gedurende het bestuurslidmaatschap wordt de geschiktheid op collectief niveau getoetst tijdens de bestuursevaluatie. Voor wat betreft de geschiktheid kent men werkelijke en wenselijke niveaus. Per jaar wordt bezien welke stappen een bestuurslid moet maken om van werkelijk naar wenselijk niveau te groeien. Daarnaast zorgt het bestuur voor complementariteit en continuïteit binnen het bestuur.

APF werkt met een geschiktheidsplan. Dit plan beschrijft hoe het bestuur zorgt dat de deskundigheid en kwaliteiten die nodig zijn om goed te kunnen besturen aanwezig zijn, onderhouden worden en verder ontwikkeld kunnen worden. Deskundigheid is mede van belang met het oog op een evenwichtige belangenafweging. Het geschiktheidsplan bevat tevens profielen voor opvolging. Ook heeft het fonds een programma voor aspirant bestuursleden. Op grond van het geschiktheidsplan volgen bestuursleden opleidingen en kunnen zij zich verder specialiseren. Verder hebben de bestuursleden de beschikking over actuele informatie en vakliteratuur, bezoeken zij themabijeenkomsten en seminars van de uitvoeringsorganisatie. Tevens vinden bedrijfsbezoeken bij de uitvoerder plaats en faciliteert deze permanente educatie. Ook in 2016 is het geschiktheidsplan uitgevoerd. Bestuursleden namen deel aan seminars en themamiddagen van de uitvoeringsorganisatie, module Vermogensbeheer en module Risicomanagement en uitbesteding van de SPO-leergang "Pensioenfondsbesturen van geschikt naar ervaren bestuurder", niveau B, alsmede informatiebijeenkomsten van DNB. AIM organiseerde speciaal voor het APF bestuur drie themamiddagen, waarin bepaalde aspecten van de beleggingen verder uitgediept werden. Dit komt voort uit de wens om de vermogensbeheer kennis van het bestuur op niveau te houden zodat de countervailingpower jegens de beleggingscommissie en AIM geborgd is.

Diversiteit

Het bestuur kent een diversiteitsbeleid, opgenomen in de bijlage bij de ABTN. Daarin is bepaald dat het fonds zich tot doel stelt dat de organen een zo goed mogelijke afspiegeling vormen van deelnemers en pensioengerechtigden v.w.b. leeftijd en geslacht. In maart 2016 is gekeken of en zo ja in hoeverre de doelen vanuit het diversiteitsbeleid gehaald zijn. Exacte meting is lastig, doch evaluatie heeft plaatsgevonden aan de hand van indicatoren. Het bestuur is van mening dat er sprake is van een meervoudig besluitvormingsproces, dat sprake is van vertrouwen in het fonds en dat de samenstelling van de organen voldoende de samenstelling van de fondspopulatie weerspiegelt, hetgeen leidt tot de conclusie dat de doelen gehaald zijn.

Diversiteit is geen op zichzelf staand doel, maar APF onderschrijft het belang dat vanuit verschillende invalshoeken naar vraagstukken gekeken wordt. Diversiteit kan de besluitvorming ten goede komen. Naast de vereiste kennis, vaardigheden en professioneel gedrag kijkt het bestuur daarom naar diversiteit binnen de verschillende organen. Het bestuur streeft diversiteit krachtig na, echter kennis, vaardigheden en gedrag blijven leidend.

Voor het fonds is het van belang dat diversiteit leidt tot:

- a. Minder risico's door meer afgewogen besluitvorming binnen de pensioenfondsorganen.
- b. Grotere betrokkenheid van de direct belanghebbenden in het fonds.
- c. Meer vertrouwen in het pensioenfonds door de direct belanghebbenden.

Na afloop van het verslagjaar zal het bestuur wederom beoordelen in hoeverre de hierboven geformuleerde doelen gehaald zijn. Daarbij heeft aan de hand van een aantal indicatoren een evaluatie van het besluitvormingsproces plaatsgevonden. Deze beoordeling bevestigt ondermeer dat de belanghebbenden zich in het fonds herkennen en zich vertegenwoordigd voelen.

Evaluatie

Het bestuur evalueert periodiek onder begeleiding van een externe deskundige het eigen functioneren. Er wordt gekeken of het bestuur voldoende geschikt en divers is, maar ook gedrag en cultuur worden besproken. Het bestuur reflecteert niet alleen zichzelf, maar betreft hierbij tevens de directe omgeving. Voorafgaand aan de evaluatiebijeenkomst wordt met ieder bestuurslid een interview gehouden en worden de direct betrokkenen in de omgeving van het bestuur gevraagd naar hun mening, zoals de medewerkers van het bestuursbureau, de voorzitter van het verantwoordingsorgaan, een lid van de auditcommissie en een lid van de beleggingscommissie. Daarnaast vullen alle bestuursleden een checklist in met de scores voor deskundigheid op het gebied van de eindtermen. Deze checklist dient als basis voor de individuele evaluatie van bestuursleden.

Conclusie van de zelfevaluatie was dat het bestuur duidelijk professioneel omgaat met het eigen functioneren. Er vindt open onderlinge communicatie plaats waarin ruimte bestaat voor ieders inbreng en respect voor verschillende meningen en invalshoeken. Er is nadrukkelijk ingezoomd op de werkwijze en effectiviteit van het bestuur en strategische prioriteiten die door het bestuur worden gesteld. De conclusie was dat het bestuur proactief omgaat met thema's die direct van belang zijn voor de toekomstbestendigheid van APF, waaronder de bestuurlijke continuïteit. Het bestuur heeft de bestuurlijke continuïteit gedefinieerd als strategisch risico vanwege de geringe bestuursomvang en voorziene mutaties. Frequent contact met voordragende partijen is ondermeer van belang.

Compliance

Naleving van interne en externe regelgeving die dient ter waarborging van de integriteit van bestuursleden, medewerkers en andere verbonden personen, is van belang voor het bestuur. Alle verbonden personen dienen integer te handelen. Ze dienen elke vorm en elke schijn van persoonlijke bevoordeling of belangenverstrengeling met een partij waarmee het fonds een zakelijke relatie heeft, op welke manier dan ook, te voorkomen. Daartoe kent APF integriteitsbeleid, is een Compliance Program opgesteld en is het Nederlands Compliance Instituut aangesteld om toe te zien op de naleving. Deze organisatie voorziet tevens in de compliance officer van het fonds. Het fonds heeft een eigen gedragscode. Deze code is in het verslagjaar geactualiseerd en alle verbonden personen hebben bevestigd kennis te hebben genomen van de actuele code. De leden van het bestuur, de externe adviseurs, de externe commissieleden, de leden van de raad van toezicht en de medewerkers van het bestuursbureau vallen onder deze gedragscode. Na afloop van een kalenderjaar wordt aan betrokkenen gevraagd een verklaring af te geven dat de gedragscode het afgelopen jaar is nageleefd en welke nevenfuncties worden bekleed. Iedere maand wordt in de bestuursvergadering stilgestaan bij beoogde nevenfuncties en uitnodigingen, en vormt het bestuur zich een oordeel over de toelaatbaarheid. De compliance officer rapporteert na afloop van elk kalenderjaar aan het bestuur. Deze rapportage wordt ook aan de voorzitter van het verantwoordingsorgaan en de voorzitter van de raad van toezicht gestuurd ter kennisname. In geval van incidenten wordt terstond gerapporteerd. In het verslagjaar zijn de compliance officer geen overtredingen van de gedragscode bekend. Het bestuur heeft de leden van het verantwoordingsorgaan niet als verbonden persoon aangewezen, aangezien de leden van het verantwoordingsorgaan niet kwalificeren als medebeleidsbepaler. In het Reglement van het verantwoordingsorgaan is wel een

geheimhoudingsbepaling opgenomen en een bepaling die regelt hoe omgegaan moet worden met eventuele uitnodigingen, relatiegeschenken en giften.

Transparantie van de kosten

Het bestuur rapporteert in het jaarverslag over de kosten van de uitvoering van de pensioenregeling. Daarbij maakt APF onderscheid tussen de kosten van pensioenbeheer en vermogensbeheer. In de volgende alinea's vindt deze rapportage plaats. Het bestuur stelt jaarlijks een begroting van de uitvoerings- en beheerkosten op en beoordeelt tenminste per kwartaal de werkelijke kosten ten opzichte van de begroting. Het bestuur onderschrijft de wenselijkheid van transparantie naar de belanghebbenden van het fonds en volgt de aanbevelingen van de Pensioenfederatie op met betrekking tot kostentransparantie alsmede de door de toezichthouder uitgewerkte rapportagemethodiek.

Kosten pensioenbeheer: € 4,6 miljoen, per verzekerde € 131,-

De kosten voor pensioenbeheer ad € 4,6 miljoen (dit is exclusief vrijval koopsom Achmea, zie jaarrekening pg 93) zijn de kosten die het fonds moet maken voor een goede uitvoering van de pensioenregeling, zoals administratiekosten, bestuurskosten, kosten voor communicatie, helpdesk, controle- en advieskosten en accountantskosten. Een deel van de kosten hangt samen met het in stand houden van het pensioenfonds en is niet of minder beïnvloedbaar, zoals de kosten van de toezichthouders, de certificerend actuaris en accountant. Op basis van de beschikbare marktinformatie, de omvang van het fonds alsmede de benodigde werkzaamheden en het niveau van de dienstverlening, is het bestuur van mening dat de uitvoeringskosten in verhouding zijn met het niveau van de dienstverlening. In de hierboven vermelde kosten per verzekerde is uitgegaan van zowel actieve als gewezen deelnemers en pensioengerechtigden. Voor 2015 waren deze kosten € 126. De kostenstijging in 2016 wordt veroorzaakt doordat het fonds per 1 januari 2016 BTW moet betalen op de uitvoeringskosten. Volgens de definitie die de Pensioenfederatie hanteert voor berekening van de uitvoeringskosten per verzekerde – waarin gewezen deelnemers niet worden meegenomen - bedragen de kosten voor APF € 196. (2015: €190).

Kosten vermogensbeheer: € 29,4 miljoen, 0,56% van het gemiddeld belegd vermogen

Kosten van vermogensbeheer zijn kosten die APF maakt om het vermogen te kunnen beleggen. Hieronder vallen zowel de rechtstreeks aan het pensioenfonds in rekening gebrachte beheervergoedingen, als ook de beheervergoedingen en kosten die binnen beleggingsfondsen worden gemaakt. Ook transactiekosten vallen onder vermogensbeheerkosten. Transactiekosten zijn kosten die betaald worden om een effectentransactie uit te laten voeren, bijvoorbeeld door een bank of een broker.

De totale kosten vermogensbeheer in 2016 bedragen € 29,4 miljoen. Dit is een daling ten opzichte van 2015 met € 0,3 miljoen. De totale kosten vermogensbeheer als percentage van het gemiddeld belegd vermogen is onveranderd ten opzichte van 2015 uitgekomen op 0,56%. De beheerskosten zijn lager (als gevolg van onderhandelingen) maar de performance gerelateerde kosten zijn gestegen (door een hogere performance dan in 2015). De daling van de transactiekosten in 2016 is toe te schrijven aan minder transacties in de renteafdekkingsportefeuille.

De vermogensbeheerskosten als % van het gemiddeld belegd vermogen zijn als volgt:

	2016	2015
Beheerskosten + performance gerelateerde kosten	0,44	0,42
Transactiekosten	0,12	0,14
Totale vermogensbeheerskosten	0,56	0,56
Gemiddelde belegd vermogen (x €1 miljoen)	5.206	5.250

De kosten vermogensbeheer omvatten naast de kosten, zoals gerapporteerd in de jaarrekening, ook een uitsplitsing van "indirecte" kosten voor beheer in beleggingsfondsen verwerkt in het rendement en de (geschatte) transactiekosten.

De kosten van het vermogensbeheer (in € x 1.000) in 2016 bestaan uit:

	Beheerkosten	Performance gerelateerde kosten	Transactiekosten	Totaal
Vastrentende waarden	4.368	-	3.880	8.248
Aandelen	4.499	777	1.177	6.403
Vastgoed	2.458	-	607	3.065
Commodities	8	-	504	512
Hedge Funds	4.117	2.550	-	6.667
Liquiditeiten	65	-	58	123
Derivaten	-	-	205	205
Overige vermogensbeheerkosten	4.160	-	251	4.160
Totaal	19.625	3.327	6.431	29.383

De totale kosten vermogensbeheer liggen zeer dicht bij de kosten van vorig jaar (2015: € 29,5 miljoen waarvan beheerskosten: € 20,9 miljoen, performance gerelateerde kosten: € 1,1 miljoen en transactiekosten € 7,5 miljoen).

Er zijn wel verschillen op beleggingscategorie niveau:

- De beheerkosten vastgoed zijn lager uitgevallen door de afbouw en verkoop van enkele vastgoedbeleggingen (-0,8). In 2017 wordt deze categorie nader onderzocht, een strategisch vastgoedplan zal worden opgesteld. Mochten weer beleggingen in deze categorie gaan plaatsvinden dan zullen de beheerkosten automatisch een stijging laten zien.
- De beheerkosten beursgenoteerd vastgoed viel lager uit door een lager beheerd vermogen in deze categorie (-0,2).
- De beheerkosten aandelen vielen lager uit door lager onderhandelde beheerfee vergoedingen met managers aandelen opkomende landen (-0,1).
- De performance gerelateerde kosten van de categorieën aandelen opkomende markten en hedge funds vielen hoger uit (+2,2). Er werd in beide categorieën een outperformance van 2,8% respectievelijk 1,5% behaald. Het fonds zal vanaf 2017 profiteren van de trend dat managers bereid zijn lagere (prestatie) vergoedingen overeen te komen.
- De transactiekosten vielen lager uit (-1,1). Met name in de categorie derivaten was dit het geval, er waren relatief weinig transacties in de rente afdekking en valuta afdekking portefeuille.
- Overige vermogensbeheerkosten vielen iets lager uit (-0,05). Dit ondanks hogere toezichthouder kosten en eenmalige inregelkosten om de operationele en juridische zaken in orde te maken als gevolg van EMIR wetgeving.

Jaarlijks wordt door het fonds beoordeeld of de kosten die worden gemaakt als percentage van het belegd vermogen zich redelijk ontwikkelen ten opzichte van voorgaande jaren. Dit acht het bestuur het geval: de kosten vermogensbeheer lagen in 2016 op het niveau van 2015. Een vergelijking van uitsluitend de kosten vermogensbeheer met die van andere fondsen, vindt het bestuur niet zinvol. De hoogte van de kosten is immers het resultaat van strategische beslissingen op het gebied van vermogensbeheer. Dit zijn beslissingen over de beleggingsmix (percentage vastrentende waarden en aandelen in de portefeuille en wel of geen

andere beleggingscategorieën), de mate van actief en passief beheer, de schaalgrootte en de manier van uitbesteding vermogensbeheer direct bij een beheerder of indirect via een beleggingsfonds. De ontwikkeling van de kosten wordt door het bestuur nauwlettend gemonitord.

Het vermogen van het fonds wordt belegd in verschillende categorieën om op lange termijn een gunstig rendement te behalen. Het rendement op de totale portefeuille was over de afgelopen 5 jaar gemiddeld 8,3% per jaar en de outperformance over dezelfde periode was gemiddeld 1,2% per jaar. De vermogensbeheerkosten van 0,56% per jaar worden hiermee goed gemaakt. Beleggen kost geld, maar levert een beduidend hoger rendement op dan de spaarrente.

Het bestuur is van mening dat de gemaakte kosten voor vermogensbeheer in lijn zijn met de gehanteerde beleggingsmix, het actief beleggingsbeleid en de behaalde outperformance. Het bestuur blijft alert om de vermogensbeheerkosten te optimaliseren.

De kosten vermogensbeheer omvatten naast de kosten, zoals gerapporteerd in de jaarrekening, ook een uitsplitsing van "indirecte" kosten voor beheer in beleggingsfondsen verwerkt in het rendement en de (geschatte) transactiekosten. In de staat van baten en lasten in de jaarrekening komen uitsluitend de directe kosten waarvoor het pensioenfonds waarvoor facturen ontvangt tot uitdrukking. Dit betreft een bedrag ad € 12 miljoen. Het verschil met de totale kosten vermogensbeheer ad € 29,4 miljoen is € 17,4 miljoen en betreft indirecte kosten. Dit is als volgt te verklaren:

Totale transactiekosten:	6,4
Beheerkosten + performance gerelateerde kosten:	
• Hedgefonds:	6,7
• Niet-beursgenoteerde vastgoedfondsen	1,4
• Hypotheekfondsen en global high yield fondsen	1,4
• Beleggingsfondsen aandelen opkomende markten	0,5
• Deel algemene kosten toegedeeld aan vermogensbeheer	0,6
• Bewaarloon	<u>0,4</u>
Totaal	17,4

Dwangsommen en boetes

Het bestuur is niet bekend met overtredingen van wet- en regelgeving. Het afgelopen jaar zijn aan het pensioenfonds geen boetes of sancties met betrekking tot het overtreden van de wet en regelgeving opgelegd. Door DNB zijn geen aanwijzingen aan het fonds gegeven, noch is een bewindvoerder aangesteld of is bevoegdheidsuitoefening van organen van het fonds gebonden aan toestemming van de toezichthouder.

Pensioenen

Hoofdpijnen pensioenregeling 2016

AkzoNobel kent voor alle werknemers in Nederland tot een jaarsalaris van € 65.284 een pensioenregeling bestaande uit een collectieve middelloonregeling met een vaste werkgeverspremie (Collectief Defined Contribution regeling). Daarnaast bestaat voor degenen die een vast jaarsalaris hebben van meer dan € 65.284 (voor het gedeelte van het salaris boven dit grensbedrag) een individuele beschikbare premieregeling tot een salaris van maximaal € 101.519 (grensbedrag per 1 januari 2016).

Kern van de pensioenregeling is dat AkzoNobel alleen verantwoordelijk is voor het betalen van een vaste werkgeverspremie. De pensioenaanspraken en -rechten, zoals vermeld in de pensioenreglementen en op de pensioenopgaven, gelden daarmee onder voorbehoud van beschikbaarheid van voldoende premie en financiële middelen in het pensioenfonds. De werkgever staat alleen garant voor het betalen van de vaste

werkgeverspremie en stort niet bij ingeval sprake is van een dekkings- en/of reservetekort van het fonds. Eventuele vermogenoverschotten blijven in het fonds.

Met ingang van 1 januari 2016 is een nieuwe pensioenregeling van kracht geworden. Deze regeling kent een aantal wijzigingen ten opzichte van de vorige regeling. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- Verandering in het partnerpensioen: van risicobasis naar opbouwbasis
- Franchiseverlaging naar de fiscaal minimale franchise

De kenmerken van de regeling in 2016 zijn als volgt:

Pensioensysteem	Middelloodregeling tot opbouwgrens (€ 65.284 per 1 januari 2016), daarboven geldt een individuele Beschikbare Premiereregeling tot een bedrag van € 101.519.
Pensioenleeftijd	Deze is 67 jaar.
Pensioengevend salaris	Vast jaarinkomen (inclusief 8% vakantietoeslag) + vaste ploegentoeslag + variabel inkomen.
Franchise	€ 12.953 per 1-1-2016.
Pensioengrondslag	Totaal pensioengevend salaris minus franchise. Het pensioengevend salaris wordt gemaximeerd op de opbouwgrens.
Opbouwpercentage	1,875% van de pensioengrondslag.
Nabestaandenpensioen	1,16% per dienstjaar van het vaste jaarinkomen (opbouwbasis).
Wezenpensioen	10% van het vaste jaarinkomen (per kind tot 18 of 27 jaar).
Arbeidsongeschiktheidspensioen	70% van pensioengevend salaris in aanvulling op WAO en 75% van pensioengevend salaris in aanvulling op WIA.

Beschikbare premiereregeling

Deze regeling geldt voor deelnemers met een jaarsalaris boven het opbouwgrensbedrag (€ 65.284 per 1 januari 2016). De premies worden belegd en op de pensioendatum koopt het fonds van deze premies inclusief beleggingsopbrengst pensioen voor betrokkene aan. In beginsel worden de premies belegd in de beleggingsportefeuille fonds lifecycle; naarmate men ouder wordt, wordt minder in aandelen belegd. Deelnemers kunnen desgewenst laten beleggen op basis van hun eigen beleggingsprofiel. Aan de hand van een vragenlijst wordt dit profiel bepaald en in het kader van de zorgplicht wordt jaarlijks getoetst of het profiel nog actueel is.

De wijzigingen in de pensioenregeling per 1 januari 2016 hebben ook gevolgen voor de beschikbare premiereregeling. Aangezien er vanaf genoemde datum zowel ouderdomspensioen als partnerpensioen wordt ingekocht, is de premiestaffel veranderd.

Anw-ervangend tijdelijk partnerpensioen

Het Anw-ervangend tijdelijk partnerpensioen is 70% van de van toepassing zijnde franchise.

Werknemers, deelnemers met wachtgeldregeling en pregepensioneerden betalen maandelijks een premie voor de verzekering van Anw-ervangend tijdelijk partnerpensioen. De premiehoogte is gebaseerd op het systeem van rentedekking en op statistische veronderstellingen omtrent sterfte. De premiebetaling stopt op de leeftijd van 60 jaar zonder dat dit gevolgen heeft voor de dekking.

Toeslagen

De toeslagverlening over de pensioenaanspraken en -rechten als gevolg van de loon- en prijsontwikkelingen is voorwaardelijk. De financiële positie van het fonds speelt hierbij een belangrijke rol.

In hoeverre houdt het pensioen zijn waarde tijdens de deelneming?

Het fonds probeert de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers aan de pensioenregeling te verhogen op basis van de algemene loonindex van AkzoNobel met inachtneming van het daaromtrent bepaalde in het pensioenreglement. Er is geen recht op verhoging en het is voor de langere termijn niet zeker of en in hoeverre verhoging zal plaatsvinden. De toezegging van de verhoging is dus voorwaardelijk. Het bestuur beslist of wel of

geen toeslagverlening van de pensioenaanspraken plaatsvindt. De verhoging hangt ondermeer af van de vermogenspositie van het fonds. Onder de algemene loonindex vallen uitsluitend de inkomensverhogingen die door de directie van AkzoNobel als algemeen worden aangemerkt. Eind 2016 heeft het bestuur een besluit genomen over verhoging van pensioenaanspraken per 1 januari 2017. Omdat de dekkingsgraad van het fonds ultimo 2016 lager was dan 110% kon er geen toeslag per 1 januari 2017 worden toegekend.

In de afgelopen jaren zijn de opgebouwde pensioenaanspraken van actieve deelnemers verhoogd met 0% per 1 januari 2016, 1,59% per 1 januari 2015, 1,0% per 1 januari 2014, 0,5% per 1 januari 2013 en 1,75% per 1 juli 2012 (beide geëffectueerd in 2013) en met 1,5% per 1 juli 2011.

Toeslagverlening betreffende actieven vanaf 2010:

Effectief per 1 januari van het jaar	Volledige toeslag %	Toegekende toeslag %	Verskil %
2017	2,00	-	-2,00
2016	1,75	-	-1,75
2015	1,85	1,59	-0,26
2014	1,50	1,00	-0,50
2013	0,50	0,50	-
2012	1,75	1,75	-
2011	1,50	1,50	-
2010	1,75	1,75	-

In hoeverre houdt het pensioen zijn waarde na beëindiging van de deelneming?

Na beëindiging van het deelnemerschap probeert het fonds de opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten te verhogen met de ontwikkeling van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek gepubliceerde prijsindexcijfer – 'CPI Alle Huishoudens Totaal' over de periode oktober-september van het voorafgaande verslagjaar. De toeslag bedraagt maximaal 4%. Er is geen recht op verhoging en het is voor de langere termijn niet zeker of en in hoeverre verhoging zal plaatsvinden. De toezegging van de verhoging is dus voorwaardelijk. De verhoging is mede afhankelijk van de vermogenspositie van het fonds. Het bestuur beslist of er wel of geen toeslagverlening van de opgebouwde pensioenaanspraken en pensioenrechten plaatsvindt. Het fonds heeft geen geld gereserveerd en geen extra premie gevraagd om opgebouwde pensioenaanspraken en de pensioenrechten in de toekomst te verhogen.

Eind 2016 heeft het bestuur moeten besluiten geen toeslag per 1 januari 2017 toe te kennen aangezien de dekkingsgraad lager was dan 110%; het minimum niveau voor het mogen toekennen van toeslag.

De verhoging bedroeg op 1 januari 2016 0%, 1 januari 2015 0,65% en op 1 januari 2014 1,13%. Op 1 januari 2013, 1 januari 2012 en 1 januari 2011 vond geen verhoging plaats.

Toeslagverlening betreffende inactieven en ingegane pensioenen vanaf 2010:

Effectief per 1 januari van het jaar	Volledige toeslag %	Toegekende toeslag %	Verskil %
2017	0,00	-	0,00
2016	0,60	-	-0,60
2015	0,90	0,65	-0,25
2014	2,40	1,13	-1,27
2013	2,30	-	-2,30
2012	2,70	-	-2,70
2011	1,60	-	-1,60
2010	0,40	-	-0,40

Communicatie

De communicatie van het fonds vindt plaats op basis van een jaarlijks communicatieplan en een beleidskader communicatie. Dit kader wordt telkens voor een periode van drie jaar vastgesteld. Het huidige kader ziet op de periode 2016-2019. Het kader is gebaseerd op de gedachte dat de werkgever van oudsher een goede pensioenregeling kent. Echter, waar huidige generaties pensioengerechtigden over het algemeen onbezorgd konden vertrouwen op een pensioen dat hoog genoeg was voor de gewenste (en verwachte) levensstandaard na pensioneren, is deze garantie voor de huidige generaties werknemers niet meer vanzelfsprekend. Andere belangrijke aspecten van het kader zien op het bieden van handelingsbewustzijn door deelnemers en inspanningen zijn erop gericht om het pensioen naar "nu" te halen. Kortom, er wordt voor een belangrijk deel ingezet op de eigen verantwoordelijkheid van deelnemers. APF probeert hen zo goed mogelijk in staat te stellen die verantwoordelijkheid te kunnen nemen en inzicht te krijgen in de eigen pensioensituatie.

APF past sinds een aantal jaar segmentatie toe op de website. Doordat een deelnemer in moet loggen op de website wordt specifiek die informatie getoond die voor de persoonlijke situatie van de bezoeker relevant is. Hiermee wordt geprobeerd de deelnemer te stimuleren iets met de informatie te doen.

Ook in correspondentie past het fonds differentiatie toe, waardoor maatwerk kan worden toegepast. Alleen die boodschappen die voor de deelnemer relevant zijn worden in de correspondentie opgenomen. In samenwerking met de pensioenadministrateur is gedurende het verslagjaar een begin gemaakt met het herschrijven van alle standaardbrieven naar een correcte, duidelijke en evenwichtige vorm die bovendien beter aansluit op de behoefte. APF wil de deelnemers helpen om nu te beoordelen of de pensioensituatie voor later op orde is. Via de pensioentool "Op Koers" wordt de deelnemer handelingsperspectief geboden. Deze tool wordt via de website van het fonds aangeboden en helpt de deelnemer om in tien minuten antwoord te krijgen op de vraag of hij op koers is met zijn pensioenopbouw.

In het verslagjaar heeft het pensioenfonds het pensioen 1-2-3 op de website geïntroduceerd. De deelnemer vindt hier informatie over de pensioenregeling. De deelnemer bepaalt zelf hoe gedetailleerd hij de informatie tot zich neemt: op hoofdlijnen (laag 1), met toelichting op de hoofdlijnen (laag 2) of gedetailleerd (laag 3). Omdat pensioen complexe materie is, vindt niet alleen de informatieverstrekking via het pensioen 1-2-3 maar in feite alle informatieverstrekking gedoseerd plaats. Informatie op de website en in brieven wordt beknopt aangeboden zodat de belangrijkste vragen beantwoord worden. Degene die meer wil weten heeft toegang tot een uitgebreide toelichting. Voor details verwijst APF naar documenten als het pensioenreglement, jaarverslag etc.

Sinds enige jaren werkt APF met een lezerspanel. Hierin zitten medewerkers en gepensioneerden van AkzoNobel. Doordat het panel gevarieerd is samengesteld, vormt het op meerdere aspecten een representatieve afspiegeling van de fondspopulatie. Aan het panel worden eens per twee jaar uitingen voorgelegd en wordt feedback gevraagd. In 2016 heeft geen evaluatiebijeenkomst plaatsgevonden met het lezerspanel.

De pensioensprekuren die APF jaarlijks op diverse locaties van AkzoNobel in het land organiseert werden in 2016 druk bezocht en positief gewaardeerd. Omdat APF in 2016 beschikking gekregen heeft over de emailadressen van de deelnemers konden de spreekuren persoonlijk onder de aandacht worden gebracht. Het effect van deze rechtstreekse benadering was terug te zien in het aantal aanmeldingen, in het bijzonder van jongeren.

Aan het einde van het verslagjaar is het voornemen uitgesproken om per 1 januari 2018 een systeem operationeel te hebben waarmee deelnemerscommunicatie in hoge mate digitaal plaats zal vinden.

Financiën

Baten en lasten

Het negatieve saldo van baten en lasten over 2016 bedroeg € 3,9 miljoen. De ontwikkeling van de technische voorziening en de beleggingsopbrengsten hebben de meeste invloed op dit saldo.

Premie

Het fonds verzekert een collectieve pensioenregeling met vaste werkgeverspremie (CDC-regeling). Deze vaste werkgeverspremie is vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst, die telkens voor een periode van vijf jaar tussen AkzoNobel en het fonds wordt gesloten. De uitvoeringsovereenkomst is afgesloten voor de periode 1 januari 2016 tot 1 januari 2021. De werkgeverspremie is bepaald op 28,0% van de som van de pensioengrondslagen.

De kostendekkende premie is een meetlat waaraan het pensioenfonds jaarlijks moet toetsen of de ontvangen bijdrage van werkgever en/of werknemers toereikend is. Het pensioenfonds mag, op basis van bestaande regelgeving ten behoeve van stabilisering van de premie, kiezen om bij die toets uit te gaan van een gedempte premie in plaats van de kostendekkende premie. Het verschil is dat de gedempte premie niet berekend wordt op basis van de rentetermijnstructuur van DNB maar op een gelijkblijvende rentevoet die gebaseerd is op een verwacht toekomstig rendement. Indien een pensioenfonds kiest voor demping dan zal die keuze moeten worden onderbouwd. Daarnaast dient periodiek getoetst te worden of het werkelijke rendement in lijn ligt met de verwachtingen.

De gedempte en feitelijke premies volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt (x € 1 miljoen):

	2016	2015	2014	2013	2012	Gemiddeld
Feitelijke premie	69,4	48,1	48,2	60,5	60,5	57,3
Gedempte kostendekkende premie	65,6	46,2	43,3	48,8	48,9	50,7
Vershil	3,8	1,9	4,9	11,7	11,6	6,6

De gedempte kostendekkende premie in deze tabel is berekend op basis van de primo boekjaar van toepassing zijnde sterftegrondslagen. De gedempte kostendekkende premie 2016 is bepaald op basis van een verwacht rendement conform het nieuw Financieel Toetsingskader per 30 september 2015 met inrekening van een toeslagambitie van 2,5%.

Voor 2015 is de volgende methodiek gehanteerd:

- De premie is vastgesteld op basis van de fondsgrondslagen en een vaste rekenrente van 3,75%.
- De premie is vastgesteld op basis van de fondsgrondslagen en het verwacht rendement dat ten grondslag ligt aan de premie van 2015.
- De samengestelde premie is vervolgens bepaald door de uitkomsten van a. en b. te wegen op basis van de ontvangen premie in de eerste en tweede helft van 2015.

Voor de jaren 2011 tot en met 2014 is gerekend met een vaste rekenrente van 3,75%.

De verschillen tussen de gedempte premie en de feitelijke premie zijn mede het gevolg van de afspraak met de werkgever om het percentage van de werkgeverspremie gedurende een periode van vijf jaar niet te wijzigen, tenzij sprake is van aanpassing van de regeling vanwege wijziging van de fiscale regels.

De feitelijke premie over de periode vanaf 2012 tot en met 2016 is kostendekkend geweest.

De zuivere kostendekkende premie (dus zonder demping) bedraagt € 90,4 miljoen (2015: € 65,6 miljoen.).

De bijdrage van de premie aan de ontwikkeling van de dekkingsgraad is als volgt.

	2016	2015	2014	2013	2012
Impact op dekkingsgraad:	-0,2%	-0,1%	0,5%	0,3%	0,2%

In de cao die AkzoNobel per 1 juli 2015 met de vakorganisaties heeft afgesproken zijn afspraken gemaakt over de onderlinge verdeling van de pensioenlasten tussen de werkgever en de werknemers.

Technische voorzieningen

Het bestuur heeft besloten om ultimo 2016 over te stappen op de Prognosetafel AG2016 voor berekening van de technische voorzieningen en het opstellen van de actuariële analyse. Hierbij worden leeftijdsafhankelijke sterftecorrecties toegepast, gebaseerd op de fondsspecifieke ervaringssterfte berekend in 2016.

Voor excasso-kosten werd besloten ultimo 2016 over te stappen op een opslag van 2,00%.

Verder was er geen aanpassing van actuariële grondslagen/methoden. Het overstappen op de nieuwe Prognosetafel AG2016 inclusief de fondsspecifieke ervaringssterfte en de en de kosten opslag voor exasscokosten van 2,00% heeft een effect van +0,4% op de technische voorzieningen.

Vermogenspositie

Het totale eigen vermogen is met € 3,9 miljoen gedaald van € 112,8 miljoen ultimo 2015 naar € 108,9 miljoen ultimo 2016. De waarde van de technische voorzieningen voor risico fonds is met € 225,3 miljoen gestegen van € 4.710,7 miljoen ultimo 2015 naar € 4.936,0 miljoen ultimo 2016.

Dekkingsgraad

De dekkingsgraad van het pensioenfonds per 31 december 2016 is 104,1%, hetgeen een daling betekent van 0,3%-punten ten opzichte van de dekkingsgraad per 31 december 2015 (104,4%). Het positieve resultaat uit de beleggingsportefeuille werd grotendeels teniet gedaan door de stijging van de pensioenvoorziening als gevolg van de per saldo dalende UFR rente over 2016. De beleidsdekkingsgraad bedraagt 99,2% (per 31 december 2015: 106,8%)

De dekkingsgraad wordt bepaald door het pensioenvermogen te delen door de technische voorzieningen (inclusief voorziening pensioenverplichting risico deelnemers). Het pensioenvermogen wordt als volgt vastgesteld: totale activa -/- overige schulden en overlopende passiva -/- achtergestelde lening. Voor het berekenen van de dekkingsgraad wordt artikel 8 van het Financieel Toetsingskader zodanig geïnterpreteerd dat de achtergestelde lening als onderdeel van het eigen vermogen ultimo 2016 voor € 100,0 miljoen. wordt meegenomen. De aanwezige dekkingsgraad is berekend door het saldo pensioenvermogen € 5.273,9 miljoen te delen door de technische voorzieningen € 5.064,8 miljoen. en komt daarmee uit op 104,1%.

Herstelplan

Het nFTK bepaalt dat pensioenfondsen een herstelplan moeten indienen bij DNB indien de beleidsdekkingsgraad onder het niveau van de vereiste dekkingsgraad ligt (per 1 januari 2016: 118,5%). Er is dan sprake van een tekortsituatie. Omdat de beleidsdekkingsgraad op de peildatum (31 december 2015) 106,8% was, moest APF een herstelplan opstellen. In dit herstelplan dient te worden aangetoond dat APF in maximaal 11 jaar herstelt tot de vereiste dekkingsgraad. Deze termijn is afwijkend van de maximale termijn van 10 jaar omdat een overgangsregeling geldt. Het fonds heeft het herstelplan op 31 maart 2016 ingediend. DNB heeft het herstelplan beoordeeld. De goedkeuring van DNB is ontvangen op 18 mei 2016.

In het eerste kwartaal van ieder jaar dient het herstelplan te worden geëvalueerd. Aangezien het fonds zich eind 2016 nog steeds in een tekortsituatie bevond, is in het eerste kwartaal van 2017 een nieuw herstelplan ingediend dat is aangepast naar de actuele situatie. Hierbij is de maximale termijn voor herstel verkort naar 10 jaar, aangezien de overgangsregeling die in 2016 nog van toepassing was, nu niet meer geldt.

Haalbaarheidstoets

Met een haalbaarheidstoets kijkt APF of de afgesproken ambities kunnen worden gerealiseerd, of het premiebeleid voldoende realistisch en haalbaar is en of het pensioenfonds voldoende herstelcapaciteit heeft. Bij grote veranderingen zoals de invoering van het nFTK, een nieuwe pensioenregeling of een andere significante wijziging voert het pensioenfonds een "aanvangshaalbaarheidstoets" uit. Vervolgens doet het fonds ieder jaar de "jaarlijkse haalbaarheidstoets" om na te gaan of de uitkomst nog voldoende is om de uitgesproken ambitie te kunnen realiseren.

Met de haalbaarheidstoets monitort APF of het verwachte pensioenresultaat en het pensioenresultaat in het slechtweerscenario (zoals voorgeschreven in de Pensioenwet) in lijn zijn met de door APF zelf gekozen ondergrenzen hiervoor. Deze zelf gekozen ondergrenzen moeten passen binnen de door APF vastgestelde risicohouding.

De kwantitatieve normen die worden gehanteerd bij de haalbaarheidstoets zijn gerelateerd aan de risicohouding. Deze kwantitatieve normen zijn vastgesteld door het bestuur van het fonds in samenspraak met de cao-partijen. De ondergrens van het verwachte pensioenresultaat op fondsniveau vanuit de feitelijke financiële positie is gesteld op 90%. Daarnaast is de maximale afwijking van dit pensioenresultaat op fondsniveau in het slechtweerscenario gesteld op 30%. Vanuit het vereist eigen vermogen bedraagt de ondergrens van het pensioenresultaat eveneens 90%.

De ondergrenzen gehanteerd in de aanvangshaalbaarheidstoets van 2015 zijn vastgesteld na overleg met de cao-partijen en het verantwoordingsorgaan. Indien uit de jaarlijkse haalbaarheidstoets blijkt dat de ondergrenzen worden overschreden informeert het bestuur de cao-partijen en het verantwoordingsorgaan en treedt met hen in overleg om tot passende maatregelen te komen.

De haalbaarheidstoets, uitgevoerd in 2016, geeft de volgende uitkomsten:

- Het verwacht pensioenresultaat op fondsniveau startend vanuit de feitelijke dekkingsgraad bedraagt 97%. Dit ligt hoger dan de vastgestelde ondergrens van 90%.
- Het verwacht pensioenresultaat op fondsniveau startend vanuit de feitelijke dekkingsgraad bedraagt in het slechtweerscenario 72%. De afwijking bedraagt daarmee 26% (97% -/- 72%) en is kleiner dan de maximaal toegestane afwijking van 30%.

De uitkomsten van de haalbaarheidstoets vallen binnen de gestelde bandbreedte.

Beleggingen

Het beleggingsbeleid van het pensioenfonds is er primair op gericht om de nominale pensioenaanspraken te waarborgen en waar mogelijk de pensioenaanspraken en -rechten waardevast te houden. Het beleggingsbeleid is onderdeel van het totale pensioenbeleid en kan niet los worden gezien van de verplichtingen ('liabilities') en andere elementen van het beleid zoals het premiebeleid en toeslagbeleid. Het bestuur geeft met het oog hierop de richtlijnen voor het beleggingsbeleid aan. De beleggingscommissie houdt zich bezig met het beleggingsbeleid, daarbij ondersteund door fiduciair beheerder Achmea Investment Management (AIM) en twee externe adviseurs.

Beleid 2016

De strategische portefeuille is ongewijzigd. De strategische en feitelijke beleggingsmix worden als volgt samengevat:

	Strategische portefeuille		Feitelijke allocatie per 31 december 2016		
	%	%	Exclusief derivaten € x 1 miljoen	Derivaten € x 1 miljoen	Inclusief derivaten € x 1 miljoen
Vastrentende waarden	55,0	53,6	2.819,9	-6,7	2.813,2
Aandelen	25,0	27,4	1.442,0		1.442,0
Vastgoed	10,0	9,1	476,0		476,0
Commodities	5,0	4,4	229,6		229,6
Hedge Funds	5,0	5,0	265,3		265,3
Liquide middelen ¹	0,0	0,5	28,5	4,8	33,3
Totaal	100,0	100,0	5.261,3	-1,9	5.259,4

Verdeling in jaarrekening

Beleggingen risico pensioenfonds	5.362,4
Beleggingen risico deelnemers	128,8
Rubricering negatieve waarden derivaten en cash collateral onder kortlopende schulden	-/- 231,8
Totaal	5.259,4

De beleggingen in dit overzicht zijn inclusief beleggingen voor risico van deelnemers.

¹ De post liquide middelen betreft het deel van de liquide middelen dat onderdeel uitmaakt van de cash portefeuille. Deze post betreft vrije liquide middelen. De liquide middelen die samenhangen met de beleggingsportefeuilles maken in bovenstaand overzicht onderdeel uit van de waarde van de betreffende beleggingscategorieën.

Beleggingsrendementen

De bruto beleggingsrendementen over 2016 en 2015 blijken uit het volgende overzicht²:

	2016	2015
Vastrentende waarden	4,5%	0,7%
Aandelen	12,7%	10,0%
Vastgoed	1,0%	13,7%
Commodities	21,4%	-37,7%
Hedge Funds	3,8%	2,2%
Totaal rendement beleggingen	7,0%	2,8%
Bijdrage valuta afdekking	-0,5%	-2,1%
Bijdrage rente afdekking	1,1%	-1,4%
Totaal, incl. valuta- en rente afdekking	7,7%	-0,8%

Ontwikkelingen

Politieke aardverschuiving tekent 2016

2016 stond in het teken van onverwachte politieke gebeurtenissen. Eind juni verraste de Britse bevolking door met een meerderheid vóór uittreding uit de Europese Unie (Brexit) te stemmen. De uitslag van het Brexit-referendum typeert de heersende onvrede onder grote delen van de bevolking en de verdeeldheid in de samenleving. Tijdens de Amerikaanse presidentsverkiezingen werd duidelijk dat de ontevredenheid niet tot Europa beperkt bleef. Tegen alle opiniepeilingen in won Donald Trump de strijd om het presidentschap van de Verenigde Staten. Vervolgens stemde een grote meerderheid van de Italiaanse kiezers tegen de voorgenomen constitutionele hervormingen.

Deze politieke veranderingen brengen veel verwarring en onzekerheid met zich mee. De economische groei, in zowel de Verenigde Staten als in Europa, was in 2016 gematigd positief en vrij stabiel. De verbeteringen in de economische situatie zijn onder andere zichtbaar op de arbeidsmarkt. De inflatiecijfers zijn nog laag, maar lopen op. Het herstel van de olieprijs is de belangrijkste oorzaak hiervan.

Begin 2016 was er angst voor een wereldwijde groeivertraging en onrust op de financiële markten, zodat het monetaire beleid in alle regio's ruim bleef. De Europese Centrale Bank (ECB) zorgde voor extra monetaire stimulansen door de depositorente te verlagen en ook de Amerikaanse centrale bank (FED) was, ondanks goede cijfers over de werkgelegenheid, zeer terughoudend met het verkrappen van het monetaire beleid.

² Beleggingsrendement voor aftrek van kosten van vermogensbeheer. De rendementen zijn vastgesteld volgens de GIPS-methode. GIPS staat voor Global Investments Performance Standards, een internationale norm voor hoe rendementen worden berekend.

Strategisch beleid

Er hebben zich geen wijzigingen in het strategisch beleid voorgedaan.

De 100% afdekking van de valutarisico's in de beleggingsportefeuille is onderzocht, maar gehandhaafd en ook is de strategische allocatie naar de categorie grondstoffen geëvalueerd. In 2016 is vastgehouden aan het strategisch beleid om 5% in deze categorie te beleggen.

Ontwikkelingen wet- en regelgeving

Het fonds maakt bij het beleggingsbeleid nog gebruik van 'over-the-counter-derivaten' (OTC-derivaten). Deze derivaten zijn een belangrijk instrument om rente-en valutarisico's af te dekken. Sinds inwerkingtreding van de EMIR-verordening (European Markets Infrastructure Regulation) bestaat vanuit veiligheidsoogpunt onder andere de verplichting om het afwikkelen van OTC-derivaten via een centrale tegenpartij (Central Clearing Counterparty, CCP) te laten lopen. Deze verplichting noemt men ook wel central clearing. Hoewel de Europese derivatenverordening ook geldt voor pensioenfondsen, is specifiek voor de verplichting van central clearing een vrijstelling tot augustus 2018 voor pensioenfondsen vastgelegd.

Als gevolg van deze EMIR-verordening heeft het fonds het door de uitvoerder mogelijk laten maken "central clearing" voor haar rentederivaten uit te voeren. De liquiditeit en hiermee prijsstelling van de huidige derivaten wordt steeds ongunstiger en door het handelen van geclearde rentederivaten wordt het tegenpartijrisico en het systeemrisico verlaagd. Onder central clearing is een pensioenfonds minder afhankelijk van tegenpartijen want het kan, naast de initiële tegenpartij, vrij kiezen met welke tegenpartij wordt gehandeld. Tegenover de voordelen van central clearing staan wel stringente verplichtingen; er is een meer geavanceerd liquiditeitsbeheer nodig en daarnaast moet de staatsobligatieportefeuille worden afgestemd op de mate waarin de obligaties kunnen worden ingezet voor onderpand. Helaas leiden deze maatregelen tot hogere vermogensbeheerkosten voor het fonds.

Beleggingsresultaten over 2016

In onderstaande tabel staan alle beleggingsresultaten van het fonds weergegeven. De rendementen zijn uitgesplitst naar de verschillende beleggingscategorieën. Daarnaast zijn de rendementen van de benchmark weergegeven. Het rendement van het fonds over 2016 op de beleggingen is 7,0%, dit is exclusief het rendement op valuta en rente afdekking. Alle beleggingscategorieën hebben positief bijgedragen aan het rendement van de beleggingen en de behaalde rendementen per categorie zijn hoger dan de vastgestelde benchmarks.

Het rendement van de beleggingsportefeuille van het fonds bedroeg over de afgelopen 5 jaar per jaar gemiddeld 7,7%. Ook over deze langere periode is een hoger rendement dan dat van de benchmark behaald. Per jaar verschillen de rendementen behoorlijk en kunnen voor een beleggingscategorie ook negatief zijn, maar over een langere periode worden per saldo beduidend hogere rendementen dan op een spaarrekening behaald.

Beleggingscategorie	2016		2012 – 2016	
	APF	BM ³	APF	BM
Vastrentende waarden	4,5%	4,3%	5,5%	5,0%
Aandelen	12,7%	11,6%	14,8%	13,4%
Vastgoed	1,0%	-0,1%	8,2%	6,9%
Grondstoffen	21,4%	15,5%	-15,0%	-16,5%
Hedge Funds	3,8%	2,2%	-	-
Totaal excl. valuta-, en renteafdekking	7,0%	6,3%	7,7%	6,5%
Totaal incl. valuta-, en renteafdekking	7,7%	-	8,3%	-

³ Door het fonds gehanteerde benchmarks per categorie.

Vastrentende waarden

Binnen de categorie vastrentende waarden belegt het fonds in kredietwaardige (staats)obligaties, obligaties met een hoger risico, obligaties in opkomende landen en hypotheke. De beleggingen in vastrentende waarden leverden in totaal een rendement van 4,5%, ten opzichte van een benchmarkrendement van 4,3%, op. Het doel van staatsobligaties, bedrijfsobligaties en hypotheke in de portefeuille is om op de lange termijn de (nominale) verplichtingen van het fonds zoveel mogelijk veilig te stellen. Om extra rendement te halen, wordt tevens belegd in de meer risicovolle high yield leningen (12,4%) en leningen van opkomende landen (7,6%).

In de eerste helft van 2016 daalde de Duitse rente naar een dieptepunt met een negatieve rente van -0,19%; voor het lenen van geld aan de Duitse staat krijgt de belegger geen rente, maar moet "rente" betaald worden. Een nooit eerder vertoonde situatie ingegeven door het nog altijd ruime monetaire beleid van de ECB en de Brexit. Door de goede economische groeicijfers en hogere verwachte inflatie vanaf het vierde kwartaal, stegen de rentes en dan met name in de VS.

Aandelen

Het jaar 2016 bleek, tegen alle verwachtingen in, een goed aandelen beleggingsjaar. Begin 2016 heerste nog angst en onzekerheid maar het fonds profiteerde van haar defensief ingerichte aandelenbeleggingsbeleid middels een behoorlijke weging naar "low vol" aandelen (low vol aandelen bewegen minder hard mee met de index en bieden enige bescherming bij dalende koersen). De economische groei liet vanaf het tweede kwartaal een sterke toename zien en hierdoor konden de factoren "value" (ondergewaardeerde aandelen) en "momentum" (de kracht van stijgende koersen welke zich blijft doorzetten) profiteren. Gedurende 2016 is in de aandelenportefeuille een hoger rendement (12,7%) dan de benchmark (11,6%) gehaald. Aandelen in opkomende landen deden het zelfs nog beter, gedreven door een sterk herstel van de olieprijs en de prijs van ijzererts. Hiervan profiteerden met name de aandelenmarkten van Brazilië, Rusland en Peru.

Vastgoed

Niet-beursgenoteerd vastgoed

De Nederlandse vastgoedmarkt presteerde in 2016 sterk. Dit kwam vooral door waardestijgingen van woningen en kantoren. Er ontstond eindelijk weer belangstelling van buitenlandse beleggers voor Nederlands vastgoed. Deze partijen deden aankopen hetgeen de rendementen van vastgoed in Nederland opdreef. Het fonds behaalde een rendement van 11% met de niet-beursgenoteerde vastgoedportefeuille.

De belangrijkste ontwikkelingen in 2016 per sector zijn als volgt:

- Woningen: de koopwoningenmarkt zette in 2016 de positieve trend door. Er werden meer woningen verkocht dan in voorgaande jaren, gedreven door het toegenomen consumentenvertrouwen en de lage hypotheekrente. De waarde van koopwoningen steeg sterk. Door de beperkte bouw van woningen in de afgelopen jaren is zelfs krapte ontstaan in sommige delen van het land hetgeen tevens een positief effect op de beleggers huurwoningenmarkt had; bij een hoge bezettingsgraad stegen de huren.
- Winkels: in 2016 liet de winkelmarkt tekenen van herstel zien. Na een turbulente start van 2016, waarin verschillende Nederlandse winkelketens failliet gingen, had het economisch herstel en het toegenomen consumentenvertrouwen een positieve invloed op de winkelmarkt. De waarde van winkels op A-locaties is relatief stabiel. Op minder goede locaties staan door leegstand de huren en de waarde van de winkelpanden onder druk. Door de hoge kwaliteit van de winkelportefeuilles van het fonds zijn de afwaarderingen in 2016 beperkt gebleven en werden door de huurinkomsten positieve rendementen behaald.
- Kantoren: binnen de kantorensector is er enerzijds sprake van structurele overcapaciteit waardoor rendementen dalen. Anderzijds zijn er specifieke locaties, met name de Zuid-as in Amsterdam, waar weinig leegstand is en de waarde van deze kantoren stijgen. Het fonds belegt in een kantorenportefeuille met panden op goede locaties.

Beursgenoteerd vastgoed

De Europese beursgenoteerde vastgoedaandelen behaalden over geheel 2016 een negatief rendement van 5,1% en hiermee een nagenoeg gelijk rendement als de benchmark, die -5% behaalde. In eerste instantie daalden de koersen van Britse vastgoedaandelen door de Brexit. De onzekerheid over de ontwikkeling van de Britse vastgoedmarkt blijft hoog omdat onduidelijk is hoe de Brexit vorm zal krijgen. Na een voorzichtig herstel van de koersen, zorgde de stijgende rente op de kapitaalmarkt weer voor druk op de koersen van de Europese vastgoedaandelen. Door de relatief lage rente blijft vastgoed een aantrekkelijke beleggingscategorie.

Grondstoffen

Beleggingen in grondstoffen zijn investeringen in natuurlijke materialen die gebruikt worden in productieprocessen (olie en metalen bijvoorbeeld). Het fonds belegt in het kader van haar duurzaamheids-beleid niet in agrarische grondstoffen ("Food en Agri"). Het fonds heeft ook in 2016 nader onderzoek naar de toegevoegde waarde van de categorie grondstoffen in de strategische portefeuille gedaan en heeft besloten de weging te handhaven vanuit het oogpunt van diversificatie en met de verwachting dat het lange termijn rendement van deze categorie in de portefeuille tot uiting zou moeten komen. De categorie toonde eindelijk herstel na een tweetal zwakke jaren. De prijzen van zowel metalen als de energie gerelateerde grondstoffen gingen omhoog. De olieprijs herstelde mede door het OPEC-akkoord waarbij het kartel van olieproducerende landen besloot tot productiebeperkingen. Industriële metalen, zoals koper, profiteerden van de stabilisatie van de Chinese economie en de potentiële plannen voor grootschalige infrastructuurprojecten in de VS.

Hedge Funds

In financieel-economische zin betekent hedging het afdekken of verminderen van financiële risico's. Hedge Funds, ook wel "alternative investment funds" genoemd, zijn dus gericht op het beperken van marktrisico's. Het fonds heeft gekozen voor beleggingen in Hedge Funds om de risico's in de portefeuille te spreiden. Hedge Funds zijn beleggingsfondsen maar een belangrijk verschil met de traditionele aandelen- en obligatie-beleggingsfondsen is gelegen in de beleggingsdoelstelling. Traditionele beleggingsfondsen streven naar het 'verslaan' van een vooraf gedefinieerde benchmark, terwijl Hedge Funds een absolute rendementsdoelstelling hanteren. Hedge Funds verschillen verder in de instrumenten en technieken waar bij de invulling van het beleggingsbeleid gebruik van kan worden gemaakt, in juridische structuren en in de mate van regulering. De onvoorspelbaarheid en hiermee beweeglijkheid van aandelen- obligatie-, olie- en rente koersen was gedurende 2016 een grote uitdaging voor de Hedge Fund managers. Voor de CTA (Commodity Trading Advisors) managers was het lastig een trend te ontdekken en hiernaar te beleggen. De Hedge Fund managers die in Global Marco aandelen beleggen vertoonden een gemengd resultaat. Eén van de managers behaalde een grote outperformance (+6%) ten opzichte van de index. De andere manager bleef echter achter bij de index (-5%). Het netto rendement van de categorie Hedge Funds kwam over het jaar uit op 3,8%.

Afdekking valuta risico

Het pensioenfonds belegt in verschillende beleggingen die in buitenlandse valuta genoteerd zijn. In het beleid rondom de afdekking van de valuta heeft zich gedurende 2016 geen verandering voorgedaan. De blootstelling naar beleggingen in de Amerikaanse dollar, Engelse pond, de Japanse yen, de Zwitserse frank, de Canadese dollar en Australische dollar wordt op basis van de benchmark valuta-verdeling, volledig afgedekt naar de euro.

Gedurende 2016 verzwakte de euro behoorlijk ten opzichte van de meeste valuta. Alleen het Engelse pond liet een grotere daling zien, dit naar aanleiding van de Brexit. De licht negatieve bijdrage ad 0,5% van de valuta afdekking aan het resultaat van de portefeuille over 2016 werd vooral gedreven door de ontwikkeling van de euro ten opzichte van de Amerikaanse dollar, aangezien dit de grootste af te dekken valuta positie is.

Afdekking rente risico

Het renterisico is een groot risico in de pensioenbalans. Het pensioenfonds beheerst dit risico door te beleggen in vastrentende waarden, hypotheekleningen en het aanhouden van renteswaps. Om het pensioenvermogen te beschermen tegen een rentedaling, wordt op basis van strategisch beleid 35% van het renterisico op basis van marktrente afgedekt. Dit is een lage afdekking omdat de rente zich op een historisch laag niveau bevindt en het bestuur verwacht dat de rente op lange termijn zal stijgen naar meer normale niveaus. De 30-jaars swaprente daalde gedurende 2016 van 1,61% tot een dieptepunt van 0,71% in augustus. Daarna werd een stijging tot 1,24% eind 2016 bereikt.

Verantwoord beleggen

Het fonds geeft invulling aan een verantwoord beleggen beleid. Als uitgangspunt worden de principes van het Global Compact van de Verenigde Naties gehanteerd. Deze tien principes zijn gerelateerd aan de mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anti-corruptie en vinden hun oorsprong in internationaal breed geaccepteerde verdragen.

Het verantwoord beleggen beleid bestaat uit de volgende onderdelen:

- Uitsluiten van producenten van controversiële wapens.
- Uitsluiten van ondernemingen die stelselmatig de principes van het Global Compact schenden.
- Uitsluiten van landen naar aanleiding van schendingen van het internationale recht of mensenrechten.
- Corporate Governance en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen.

Het fonds belegt niet in ondernemingen die kernwapens, chemische wapens, biologische wapens, anti persoonsmijnen of clusterbommen produceren. Daarnaast kiest het fonds ervoor om ondernemingen die de uitgangspunten van het VN Global Compact langer dan twee jaar schenden, uit te sluiten van beleggingen. Als een onderneming haar gedrag verbetert en de uitgangspunten niet langer schendt kan de onderneming weer opgenomen worden in het beleggingsuniversum.

Tot slot is een aantal landen op voorhand uitgesloten van beleggingen. Het betreft landen waartegen de Europese Unie en/of de Verenigde Naties sancties heeft afgekondigd.

Ook Corporate Governance en het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van bedrijven waarin wordt belegd, vormen onderdeel van het MVB beleid. Naast aandeelhouderwaarde wordt bij het stemgedrag tevens rekening gehouden met duurzaamheid op het gebied van milieu en andere sociale factoren. Door middel van stemmen op afstand "proxy voting" is het fonds in staat wereldwijd van haar stemrecht gebruik te maken. Voor het stembeleid wordt gebruik gemaakt van stemanalyses en adviezen van het bureau Institutional Shareholder Services. Het fonds publiceert op de website over hoe is gestemd per aandeelhoudersvergadering. Op kwartaalbasis wordt een actueel verslag van haar stemactiviteiten en ontwikkelingen op het gebied van Corporate Governance op de website geplaatst.

In 2016 heeft het bestuur van het fonds een gesprek over maatschappelijk verantwoord beleggen gevoerd met het greenteam van AkzoNobel - dat zich bezighoudt met het thema duurzaamheid - en meerdere studiedagen gewijd aan het voeren van engagement en nieuwe thema's in de beleggingsportefeuille zoals beperking van CO2 uitstoot en aandacht voor klimaatverandering.

Vooruitblik beleggingen

Leidende indicatoren in Europa en de VS, zoals de inkoopmanager indices, wijzen op een aanhoudende economische groei in 2017. Er zal naar verwachting opwaartse druk voor inflatie ontstaan, de deflatie-angst in Europa lijkt weggeëbd. In de VS streeft de FED naar een krasser monetair beleid en zal de beleidsrente stap voor stap worden verhoogd. De ECB is nog niet zover, het opkoopprogramma van obligaties loopt volgens plan nog tot december 2017. De risico's zullen vooral van politieke aard zijn met verkiezingen in verschillende Europese landen. De onvrede in de samenleving is groot waardoor niet-traditionele partijen sterk in opkomst zijn en, hoewel een kleine kans, zou het uiteenvallen van de Europese muntunie een enorm grote financiële en economische impact hebben.

De verwachte rendementen voor de middellange termijn zijn in historisch perspectief laag. De rente loopt hopelijk in een geleidelijk tempo op, gezien de hoge schuldniveaus kunnen hogere renteniveaus tot financiële problemen leiden met nadelige gevolgen voor de economie. Het verwachte rendement voor de risicovollere aandelenbeleggingen is ondanks de hoge waarderingen van de aandelen op de beurs, hoger dan van de veilig geachte staatsobligaties.

Vanwege de lastig te voorspellen politieke uitkomsten en de aanhoudende risico's, streeft het fonds naar een goed gespreide beleggingsportefeuille waar op basis van waardering accenten worden aangebracht voor de middellange termijn.

Risicoparagraaf

Inleiding

Het pensioenfonds loopt risico's van uiteenlopende aard. Gezien het feit dat de pensioenregeling een middelloonregeling met vaste werkgeverspremie (CDC-regeling) betreft komen de risico's voor rekening van de verzekerden van het fonds. Het bestuur is verantwoordelijk voor de beheersing van deze risico's en beschouwt dit daarmee als een van de kerntaken. De risico's kunnen van invloed zijn op het realiseren van de doelstelling van het fonds, namelijk het uitvoeren van de pensioenregeling tegen aanvaardbare kosten. Het beleid met betrekking tot de beheersing van de risico's van het fonds is vastgelegd in het beleidsdocument Integraal Risicomanagement en de ABTN. Het bestuur volgt de naleving van dit beleid met behulp van een integrale risicorapportage die periodiek in de bestuursvergaderingen wordt behandeld.

Risicomanagementsysteem

Het IRM-beleid is vastgesteld om de positie en functie van risicomanagement binnen APF te verankeren. De doelstellingen van het IRM-beleid kunnen in het kort worden samengevat als: vaststellen, beheersen en verantwoording afleggen.

1. Bepalen van de risicohouding en risicobereidheid

De risicohouding (hoe kijkt het fonds tegen risico aan) is richtinggevend voor het risicomanagement. De missie, visie en strategische doelstellingen van het fonds vormen hierbij het uitgangspunt. Hieruit worden de strategische thema's gedestilleerd. Voor deze thema's wordt de risicobereidheid (risk-appetite; hoe wil het fonds met het risico omgaan) bepaald.

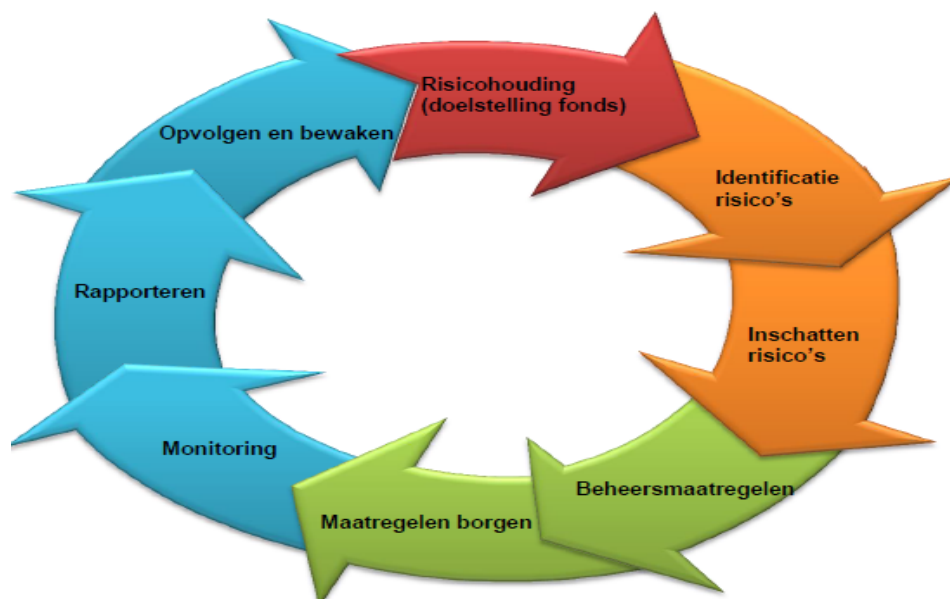
2. Beheersen van de risico's

Door de omvang van de risico's en mate van de beheersing periodiek vast te stellen, wordt het pensioenfonds in staat gesteld om waar nodig bij te sturen op het gebied van risico's en risicobeheersing. Hierdoor is het pensioenfonds "in control" met betrekking tot de risico's.

3. Verantwoording afleggen over het gevoerde risicomanagement

Door een adequate informatievoorziening over risico's en beheersing richting het bestuur tot stand te brengen, wordt het bestuur in staat gesteld om het beleid regelmatig te evalueren en eventueel te herformuleren. Op basis van deze processen kan het bestuur verantwoording afleggen over risicomanagement en het gevolgde beleid.

Schematisch kan dit als volgt worden weergegeven:

Risicohouding & risicobereidheid

De risicohouding is richtinggevend voor het risicomanagement. De missie, visie en strategische doelstellingen van het fonds vormen hierbij het uitgangspunt.

Aan de hand van deze strategie zijn de volgende strategische thema's door het bestuur vastgesteld:

- Financieel
- Klanttevredenheid
- Toekomstbestendigheid
- Product & Uitbesteding

De risicohouding geeft de attitude ten opzichte van een bepaalde onzekerheid of risico aan. Hoe wordt er door het fonds tegenaan gekeken? In het vervolg hierop wordt de risicobereidheid (risk-appetite) vastgesteld. Dit is een nadere uitwerking van de risicohouding. Hierbij worden de strategische thema's verder uitgewerkt door per thema uitgangspunten vast te stellen. Deze uitgangspunten sluiten aan bij de missie en strategie van het fonds.

In onderstaand overzicht staan de geïdentificeerde risico's vermeld die het fonds heeft geïdentificeerd. De risico's zijn opgedeeld in drie categorieën.

Strategische risico's	
Bestuursrisico	Deskundigheid
	Functioneren van het bestuur
	Betrouwbaarheid
	Onafhankelijkheid
	Evenwichtige vertegenwoordiging
	Functioneren bestuursbureau
Omgevingsrisico	Afhankelijkheid aangesloten ondernemingen
	Sociale partners
	Reputatie
	Aansluitingsbeleid
	Politiek
	Wetgeving & Toezicht
Continuïteitsrisico	Bestuur
	Bestuursbureau
	Uitvoeringsorganisaties
Financiële opzet	Premiedekkingsgraad
	Kosten (per deelnemer)
	Pensioenresultaat: kortingsrisico/indexatierisico
Pensioenregeling	Complexiteit; administratieve uitvoering
	Kosten uitvoering
	Zorgplicht beschikbare premieregeling (inhoud)

Financiële risico's	
Balansrisico	Marktrisico, (Risicocontributie – Tracking Error t.o.v. verplichtingen)
Matching/Renterisico	Renterisico
	Valutarisico
	Inflatierisico
Systeemrisico	Ongewone ontwikkelingen in het financiële systeem
Kredietrisico	Kans op default (hoger wanbetalingsrisico)
Tegenpartijrisico	Diversificatie risico van de derivatenportefeuille
Liquiditeitsrisico	Onderpand beschikbaar stellen na extreme marktschok; marktliquiditeit
Concentratierisico	Concentratie specifieke risicofactor
Actief risico	Tracking error: afwijking feitelijke portefeuille van de normportefeuille
Verzekeringstechn. Risico	Sterfte
	Arbeidsongeschiktheid

Operationele risico's	
Operationeel risico	Organisatiestructuur en Administratieve Organisatie en Interne Controle
	Betalingsproces
	Kosten
Uitbestedingsrisico	Organisatiestructuur en Administratieve Organisatie en Interne Controle
	Betalingsproces, kosten, personeel, fraudegevoeligheid
	Continuïteit bedrijfsvoering/afdwingbaarheid contracten
	Integriteit
	Kwaliteit dienstverlening
IT-risico	Strategie en beleid
	Beveiliging
	Beheersbaarheid/Aanpasbaarheid
	Continuïteit
Juridisch risico	(Naleving) wet- en regelgeving
	Aansprakelijkheid
Communicatie risico	Tijdigheid, begrijpelijkheid, duidelijkheid, juistheid, evenwichtigheid informatie
	Zorgplicht beschikbare premie (communicatie)
Integriteitsrisico (SIRA)	Benadeling derden
	Voorwetenschap
	Belangenverstrengeling
	Witwassen
	Fiscale fraude
	Corruptie (omkoping)
	Omzeiling sancties
	Terrorisme-financiering
	Interne fraude
	Externe fraude
	Cybercrime
Maatschappelijk onbetamelijk gedrag	

Op de volgende pagina's zijn de belangrijkste risico's voor 2016 vermeld, de risicobereidheid ten aanzien van deze risico's, de beheersingsmaatregelen om deze risico's af te dekken of te mitigeren en de impact van het risico. Dit maakt onderdeel uit van het risicomanagementsysteem zoals hierboven beschreven. Tenslotte worden nog kort een aantal overige risico's beschreven.

PENSIOENRESULTAAT	Toelichting
Wat is het pensioenresultaatrisico?	Het risico dat het fonds geen toeslag kan verlenen en/of zelfs korting dient door te voeren op pensioenrechten en pensioenaanspraken a.g.v. de ontoereikende financiële situatie van het fonds en daardoor het beoogde pensioenresultaat – de ambitie van het fonds – niet kan realiseren.
Wat is de bereidheid ten aanzien van het pensioenresultaatrisico?	Doel van het pensioenfonds is om de ambitie die door sociale partners met het fonds is afgesproken te realiseren. Uitgangspunt is in ieder geval korten te vermijden. Tegelijkertijd zijn de sturingsmiddelen van het bestuur beperkt.
Wat zijn de beheersingsmaatregelen met betrekking tot het pensioenresultaatrisico?	Dit risico ligt in het verlengde van het balansrisico en heeft tevens een direct link met de haalbaarheidstoets. Deze toets wordt jaarlijks opnieuw uitgevoerd. Indien de grenzen worden overschreden wordt overleg met sociale partners gestart. Het balansrisico wordt gemonitord door de beleggingscommissie. De risicomonitor financiële risico's waar het balansrisico deel van uitmaakt wordt in het bestuur behandeld. Met deze tussentijdse rapportage heeft het bestuur inzicht in het (mogelijke) effect hiervan op het pensioenresultaat en kan het beleggingsbeleid voor zover mogelijk worden bijgestuurd. Daarnaast monitort het bestuur de ontwikkeling van de voorziening pensioenverplichtingen.
Wat is de gevoeligheid op de dekkingsgraad als gevolg van het pensioenresultaatrisico?	Niet van toepassing.
Een beschrijving van de werkelijke impact van het pensioenresultaatrisico op het fonds?	Het niet realiseren van het pensioenresultaat zal voor zover het beperkt blijft tot het niet kunnen verlenen van toeslag beperkt zijn. Echter, indien de noodzaak aanwezig is om te korten zal dat kunnen leiden tot verlies van vertrouwen en tot reputatieschade.
Zijn er naar aanleiding van de werkelijke impact van het pensioenresultaatrisico op het fonds nog aanpassingen in het risicomanagement systeem geweest?	Dit risico is in 2016 geïdentificeerd als een nieuw risico, en zodanig opgenomen in het risicomanagementproces. Bij het vaststellen van het geactualiseerde integrale risicomanagementbeleid is dit risico als strategisch risico aangemerkt. Het ownership hiervan ligt bij het bestuur.

BALANSRISICO	Toelichting																																																																								
Wat is het balansrisico?	Het risico van veranderingen in de waarde van (verhandelbare instrumenten binnen) de portefeuille als gevolg van wijzigingen in marktprijzen. De waardeverandering van de beleggingen is het prijsrisico.																																																																								
Wat is de bereidheid ten aanzien van het balansrisico?	Doel van het beleggingsbeleid is het, binnen aanvaardbare risicogrenzen, leveren van een optimale bijdrage aan het veiligstellen van de pensioenaanspraken voor de verzekerden. Het fonds heeft een ALM studie uitgevoerd waarbij een gediversifieerde portefeuille is vastgesteld in relatie tot de verplichtingen van het fonds. Het fonds streeft bewust naar het nemen van risico om extra rendement ten einde de toeslagambitie te realiseren. Dit risico wordt gemeten in termen van een Tracking Error t.o.v. de verplichtingen. De risicobereidheid blijkt uit de bandbreedte waarbinnen de Tracking Error zich mag bevinden.																																																																								
Wat zijn de beheersingsmaatregelen met betrekking tot het balansrisico?	Door het monitoren van de absolute hoogte en de mate van stijging van de maandelijks gerapporteerde stress indicatoren; d.m.v. de Tracking Error en de maandelijks update calls van de beleggingscommissie met de vermogensbeheerder wordt dit risico beheerst. Bij belegging in zakelijke waarden is het de verwachting dat deze op termijn een hoger rendement genereren, hetgeen nodig is gezien de toeslagambitie van het fonds.																																																																								
Wat is de gevoeligheid op de dekkingsgraad als gevolg van het balansrisico	<p>In onderstaand overzicht wordt de gevoeligheid van de dekkingsgraad weergegeven door de impact van specifieke marktbevingen. Enerzijds wordt verondersteld dat de koersen van zakelijke waarden met een bepaald percentage stijgen of dalen, anderzijds dat de rente met een bepaald aantal basispunten stijgt of daalt. Dit geeft een goed inzicht in het effect van bepaalde marktbevingen op de dekkingsgraad, waardoor eventuele aanpassingen in het beleid of uitvoering hiervan binnen de gestelde bandbreedtes overwogen kan worden.</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th>Rente</th> <th colspan="7">Zakelijke waarden</th> </tr> <tr> <th></th> <th>-50%</th> <th>-30%</th> <th>-10%</th> <th>0%</th> <th>10%</th> <th>30%</th> <th>50%</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <th>+150bp</th> <td>90</td> <td>101</td> <td>112</td> <td>117</td> <td>123</td> <td>134</td> <td>145</td> </tr> <tr> <th>+100bp</th> <td>87</td> <td>97</td> <td>108</td> <td>113</td> <td>118</td> <td>128</td> <td>139</td> </tr> <tr> <th>+50bp</th> <td>84</td> <td>94</td> <td>103</td> <td>108</td> <td>113</td> <td>123</td> <td>132</td> </tr> <tr> <th>0bp</th> <td>81</td> <td>90</td> <td>99</td> <td>104</td> <td>108</td> <td>117</td> <td>126</td> </tr> <tr> <th>-50bp</th> <td>78</td> <td>87</td> <td>95</td> <td>99</td> <td>104</td> <td>112</td> <td>121</td> </tr> <tr> <th>-100bp</th> <td>76</td> <td>83</td> <td>91</td> <td>95</td> <td>99</td> <td>107</td> <td>115</td> </tr> <tr> <th>-150bp</th> <td>73</td> <td>80</td> <td>87</td> <td>91</td> <td>95</td> <td>102</td> <td>109</td> </tr> </tbody> </table>	Rente	Zakelijke waarden								-50%	-30%	-10%	0%	10%	30%	50%	+150bp	90	101	112	117	123	134	145	+100bp	87	97	108	113	118	128	139	+50bp	84	94	103	108	113	123	132	0bp	81	90	99	104	108	117	126	-50bp	78	87	95	99	104	112	121	-100bp	76	83	91	95	99	107	115	-150bp	73	80	87	91	95	102	109
Rente	Zakelijke waarden																																																																								
	-50%	-30%	-10%	0%	10%	30%	50%																																																																		
+150bp	90	101	112	117	123	134	145																																																																		
+100bp	87	97	108	113	118	128	139																																																																		
+50bp	84	94	103	108	113	123	132																																																																		
0bp	81	90	99	104	108	117	126																																																																		
-50bp	78	87	95	99	104	112	121																																																																		
-100bp	76	83	91	95	99	107	115																																																																		
-150bp	73	80	87	91	95	102	109																																																																		
Een beschrijving van de werkelijke impact van het balansrisico op het fonds	De Tracking error is gestegen van 7,5% ultimo 2015 naar 7,8% ultimo 2016. Dit is een relatief beperkte stijging. Echter, de gevoeligheid van de dekkingsgraad voor specifieke marktbevingen zoals hierboven is weergegeven is licht toegenomen. Bij een stressscenario van zakelijke waarden -30% en de rente -100bp komt de dekkingsgraad onder het kritisch niveau van 85%.																																																																								
Zijn er naar aanleiding van de werkelijke impact van het balansrisico op het fonds nog aanpassing in het risicomanagement-systeem geweest?	De stress indicatoren die in de tweede helft van 2015 aan de beheersmaatregelen zijn toegevoegd worden sinds 2016 actief gevolgd. Deze indicatoren geven de mogelijkheid om een gestructureerde wijze naar financiële markten te kijken en een inschatting van het systeemrisico te maken.																																																																								

MATCHINGRISICO	Toelichting															
Wat is het matchingrisico?	Dit is o.a. het risico dat de rentegevoeligheid van de beleggingsportefeuille en de technische voorzieningen afwijken van elkaar, hetgeen hieronder wordt toegelicht.															
Wat is de bereidheid ten aanzien van het matchingrisico?	De risicobereidheid bestaat uit de bandbreedte waarbinnen het renteafdeckingspercentage zich dient te bevinden. Het fonds dekt ca. 35% van de voorziening pensioenverplichtingen (o.b.v. marktwaarde) af door middel van obligaties en renteswaps.															
Wat zijn de beheersingsmaatregelen met betrekking tot het matchingrisico?	Periodiek wordt een gevoeligheidsanalyse uitgevoerd waarbij een schok in de rentestand en de waarde van vastrentende waarden wordt gekwantificeerd als impact op de dekkingsgraad. Hiermee wordt de gevoeligheid van de dekkingsgraad voor dit risico inzichtelijk gemaakt. De rentegevoeligheid van de verplichtingen wordt ieder kwartaal geactualiseerd en de rentegevoeligheid van de vastrentende waarden portefeuille minimaal maandelijks.															
Wat is de gevoeligheid op de dekkingsgraad als gevolg van het matchingrisico?	<p>Zie onderstaand overzicht waarin de dekkingsgraad impact van een parallelle rentestijging met 2% en een rentedaling met 2% wordt weergegeven ultimo december 2016.</p> <table border="1"> <caption>P&L Impact of Interest Rate Change (Dec 31, 2016)</caption> <thead> <tr> <th>Scenario</th> <th>VRW</th> <th>Rente-hedge</th> <th>Verplichtingen</th> <th>Total</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Rentedaling</td> <td>~180,000,000</td> <td>~-50,000,000</td> <td>~-700,000,000</td> <td>96,0</td> </tr> <tr> <td>Rentestijging</td> <td>~-150,000,000</td> <td>~-50,000,000</td> <td>~511,700,000</td> <td>111,7</td> </tr> </tbody> </table>	Scenario	VRW	Rente-hedge	Verplichtingen	Total	Rentedaling	~180,000,000	~-50,000,000	~-700,000,000	96,0	Rentestijging	~-150,000,000	~-50,000,000	~511,700,000	111,7
Scenario	VRW	Rente-hedge	Verplichtingen	Total												
Rentedaling	~180,000,000	~-50,000,000	~-700,000,000	96,0												
Rentestijging	~-150,000,000	~-50,000,000	~511,700,000	111,7												
Een beschrijving van de werkelijke impact van het matchingrisico op het fonds?	De werkelijke impact van het renterisico op de dekkingsgraad is in 2016 -6,9% geweest.															
Zijn er naar aanleiding van de werkelijke impact van het matchingrisico op het fonds nog aanpassingen in het risicomanagementsysteem geweest?	Er zijn geen aanpassingen doorgevoerd in het risicomanagementsysteem naar aanleiding van de impact van het matchingrisico.															

SYSTEEMRISICO	Toelichting																																																												
Wat is het systeemrisico?	Het systeemrisico betreft het mogelijk niet langer naar behoren functioneren van het mondiale financiële systeem (de internationale markten), waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen.																																																												
Wat is de bereidheid ten aanzien van het systeemrisico?	De risicobereidheid met betrekking tot dit risico is minimaal, aangezien de impact hiervan enorm groot kan zijn. Echter, evenals als voor andere marktpartijen geldt, is dit risico voor het fonds vrijwel niet beheersbaar.																																																												
Wat zijn de beheersingsmaatregelen met betrekking tot het systeemrisico?	De beheersingsmaatregelen bestaan uit het uitvoeren van stress scenario's waarbij duidelijk wordt wat het effect van bepaalde ontwikkelingen op de financiële positie van het fonds is alsmede het monitoren van stress indicatoren waaruit mogelijke extreme ontwikkelingen kunnen worden afgeleid. Mocht een dergelijke situatie zich voordoen dan treedt het crisisplan van het fonds in werking.																																																												
Wat is de gevoeligheid op de dekkingsgraad als gevolg van het systeemrisico?	<p>In onderstaand overzicht wordt een aantal stress scenario's weergegeven met de impact op de dekkingsgraad alsmede de uitwerking van één stress scenario.</p> <table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>DG</th> <th>DG Impact</th> <th>Vermogen</th> <th>VPV</th> <th>> Impact dekkingsgraad in DG punten</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Huidige dekkingsgraad</td> <td>104,2</td> <td></td> <td>*</td> <td>*</td> <td>Verplichtingen -19,5</td> </tr> <tr> <td>Worst Case Grid</td> <td>72,9</td> <td>-31,3</td> <td>-655</td> <td>1250</td> <td>Aandelen -2,6</td> </tr> <tr> <td>Stagflatie</td> <td>115,4</td> <td>11,3</td> <td>-546</td> <td>-962</td> <td>Alternatives -1,0</td> </tr> <tr> <td>Deflatie</td> <td>90,9</td> <td>-13,3</td> <td>-147</td> <td>570</td> <td>Basisportefeuille 9,5</td> </tr> <tr> <td>Default Lehman 2008</td> <td>86,4</td> <td>-17,8</td> <td>-190</td> <td>812</td> <td>Liquide middelen 0,0</td> </tr> <tr> <td>Ruslandcrisis 1998</td> <td>101,9</td> <td>-2,3</td> <td>-70</td> <td>43</td> <td>Vastgoed 0,0</td> </tr> <tr> <td>Dot com 2000-2002</td> <td>86,4</td> <td>-17,8</td> <td>-505</td> <td>446</td> <td>VRW - Overig -0,7</td> </tr> <tr> <td>> Black Monday 1987</td> <td>91,9</td> <td>-12,2</td> <td>366</td> <td>1064</td> <td>Overlay - Overig 2,1</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>* Bedragen x € 1 miljoen</td> <td>Totaal -12,2</td> </tr> </tbody> </table>		DG	DG Impact	Vermogen	VPV	> Impact dekkingsgraad in DG punten	Huidige dekkingsgraad	104,2		*	*	Verplichtingen -19,5	Worst Case Grid	72,9	-31,3	-655	1250	Aandelen -2,6	Stagflatie	115,4	11,3	-546	-962	Alternatives -1,0	Deflatie	90,9	-13,3	-147	570	Basisportefeuille 9,5	Default Lehman 2008	86,4	-17,8	-190	812	Liquide middelen 0,0	Ruslandcrisis 1998	101,9	-2,3	-70	43	Vastgoed 0,0	Dot com 2000-2002	86,4	-17,8	-505	446	VRW - Overig -0,7	> Black Monday 1987	91,9	-12,2	366	1064	Overlay - Overig 2,1					* Bedragen x € 1 miljoen	Totaal -12,2
	DG	DG Impact	Vermogen	VPV	> Impact dekkingsgraad in DG punten																																																								
Huidige dekkingsgraad	104,2		*	*	Verplichtingen -19,5																																																								
Worst Case Grid	72,9	-31,3	-655	1250	Aandelen -2,6																																																								
Stagflatie	115,4	11,3	-546	-962	Alternatives -1,0																																																								
Deflatie	90,9	-13,3	-147	570	Basisportefeuille 9,5																																																								
Default Lehman 2008	86,4	-17,8	-190	812	Liquide middelen 0,0																																																								
Ruslandcrisis 1998	101,9	-2,3	-70	43	Vastgoed 0,0																																																								
Dot com 2000-2002	86,4	-17,8	-505	446	VRW - Overig -0,7																																																								
> Black Monday 1987	91,9	-12,2	366	1064	Overlay - Overig 2,1																																																								
				* Bedragen x € 1 miljoen	Totaal -12,2																																																								
Een beschrijving van de werkelijke impact van het systeemrisico op het fonds?	Zoals uit bovenstaand overzicht blijkt kan een stress scenario grote negatieve gevolgen hebben voor de financiële positie van het fonds. Een dergelijk scenario heeft zich in 2016 niet voorgedaan. Echter, het bestuur is zich ervan bewust dat - gezien de ongewisheid van een dergelijk scenario en de mogelijke impact hiervan op het fonds – dit risico als groot wordt beschouwd en actief moet worden gemonitord.																																																												
Zijn er naar aanleiding van de werkelijke impact van het systeemrisico op het fonds nog aanpassingen in het risicomanagementsysteem geweest?	De stress indicatoren zijn in 2015 toegevoegd aan de beheersingsmaatregelen en hebben daarmee geleid tot een versterking van het risicomanagementsysteem.																																																												

IT RISICO	Toelichting
Wat is het IT- risico?	Het IT-risico is onderdeel van het uitbestedingsrisico. Meer specifiek: het risico van onvoldoende adequate IT-beveiliging bij uitbestedingspartijen, en het risico dat de continuïteit van kritische bedrijfsprocessen in gevaar komt als gevolg van het niet beschikbaar zijn/up-to-date zijn van de IT-infrastructuur bij de uitbestedingspartijen.
Wat is de bereidheid ten aanzien van het IT- risico?	Aangezien het persoonsgevoelige informatie betreft en de privacy van betrokkenen gewaarborgd dient te worden, is een beheerste en integere bedrijfsvoering van belang en is het fonds niet bereid hierin risico te lopen.
Wat zijn de beheersingsmaatregelen met betrekking tot het IT-risico?	Het fonds heeft een IT-strategie en IT-beleid opgemaakt en vastgesteld. Tevens is een informatiebeveiligingsbeleid opgesteld waarin is aangegeven op welke wijze risico's die voortkomen uit het gebruik, opslag, distributie en vernietiging van informatie worden geïdentificeerd en geëvalueerd, teneinde de risico's te kunnen beheersen. Beheersing vindt plaats door middel van het controleren van SLA- en ISAE 3402-rapportages, alsmede inzicht in business contingency management proces van uitvoerders. Het informatiebeveiligingsbeleid van de uitvoerders wordt periodiek getoetst aan de normen die in het informatiebeveiligingsbeleid van het fonds zijn gesteld.
Wat is de gevoeligheid op de dekkingsgraad als gevolg van het IT risico?	Niet van toepassing.
Een beschrijving van de werkelijke impact van het IT risico op het fonds?	Indien een IT-risico zich voordoet, kan dit voor het fonds reputatieschade tot gevolg hebben. Daarnaast kan het tot aansprakelijkheidsschade leiden.
Zijn er naar aanleiding van de werkelijke impact van het IT risico op het fonds nog aanpassingen in het risicomangement-systeem geweest?	In de tweede helft van 2015 is een IT strategie en IT-beleid in samenwerking met AkzoNobel voorbereid en vervolgens in oktober 2015 door het bestuur is vastgesteld. In vervolg daarop is een informatiebeveiligingsbeleid ontwikkeld. Hierbij worden de controls inzake de Informatiebeveiliging getoetst aan de COBIT-standaard die in het DNB-normenkader voor informatiebeveiliging is opgenomen. Dit beleid is in 2016 vastgesteld door het bestuur. Vervolgens zal dit beleid periodiek worden getoetst.

Overige risico's

Uitbestedingsrisico

Het uitbestedingsrisico komt voort uit het volledig uitbesteden van de uitvoering van vermogens- en pensioenbeheer alsmede de financiële administratie. Het betreft het risico dat de continuïteit van (een deel van) de bedrijfsvoering van het fonds in gevaar komt o.m vanwege ontoereikende financiële soliditeit van de tegenpartij, contractbreuk, het beëindigen van de activiteiten door de tegenpartij of capaciteitsissues, Daarnaast het risico dat de reputatie dan wel de financiële positie van het fonds wordt geschaad a.g.v. het niet integer zijn van de bedrijfsvoering van de partij waaraan de werkzaamheden zijn uitbesteed en tenslotte. Het risico dat de door de externe partij geleverde kwaliteit van de werkzaamheden niet in overeenstemming is met het door het fonds gewenste dan wel aan belanghebbenden toegezegde kwaliteitsniveau. Dit geldt ook voor subcontractors

Kredietrisico

Het kredietrisico doet zich voor als een tegenpartij contractuele verplichtingen niet nakomt. Voor bedrijfsleningen wordt het risico beperkt door te spreiden over regio's, sectoren en individuele bedrijven. Met betrekking tot onderpand uit hoofde van securities lending en derivatenposities worden limieten gesteld aan de tegenpartijen. Bovendien wordt beoordeeld of de rentevergoeding in overeenstemming is met het risicoprofiel van de leningen. Voor geldmarkttransacties worden strenge eisen gesteld aan de kredietwaardigheid van de tegenpartij.

Liquiditeitsrisico

Om voor het fonds aan de lopende verplichtingen te kunnen voldoen zijn voldoende liquide middelen noodzakelijk. Om het risico van onvoldoende liquide middelen te beheersen wordt het grootste deel van de portefeuille belegd in gemakkelijk te verkopen stukken.

Inflatierisico

Vanwege het feit dat het fonds een zekere ambitie heeft om toeslagen te verlenen, loopt het fonds inflatierisico. Er is een duidelijk verband tussen de hoogte van rente en inflatie. Om die reden heeft het fonds besloten het renterisico niet volledig af te dekken, zodat op die manier het inflatierisico beperkt kan worden.

Verzekeringstechnisch risico

Dit zijn de risico's op langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid. Het langlevensrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico en houdt in dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de pensioenverplichtingen. Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden een nabestaandenpensioen moet uitkeren. Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van arbeidsongeschiktheidspensioen. Deze risico's zijn niet herverzekerd en komen voor rekening van het fonds. Voor het beheersen van dit risico worden de meest recente overlevingstafels gehanteerd. De algemene sterftekansen worden met de fondsspecifieke ervaringssterfte gecorrigeerd. Met betrekking tot te verwachten arbeidsongeschiktheidsschade wordt een IBNR-voorziening aangehouden.

Integriteitrisico

Het bestuur heeft het integriteitsbeleid vastgelegd. Dit is in de tweede helft van 2016 herijkt en vastgesteld. Ook is in het verslagjaar de risico-integriteitsanalyse verder ontwikkeld en vastgesteld. Met deze analyse zijn de integriteitsrisico's inzichtelijk. Deze analyse maakt deel uit van het risicomangementproces van het fonds. Het integriteitsbeleid gecombineerd met de gedragscode en de uitgevoerde risico-integriteitsanalyse vormt een goede basis voor beheersing van het integriteitsrisico.

Risicomangementstelsel – governance en verslaggeving

De governance structuur met betrekking tot het risicomangementproces is als volgt georganiseerd, waarbij geldt dat het bestuur en de commissies die hieronder zijn genoemd ownership hebben voor de genoemde risico's. Ownership betekent hier het ex-ante analyseren en ex-post controleren van de genoemde risico's en, waar nodig, het adviseren van het bestuur. Het ownership van de commissies is door het bestuur aan de commissies gedelegeerd.

Bestuur: is eindverantwoordelijk voor het risicomangement en de beleidsbepaling. Vanuit deze rol toetst zij ook periodiek de deskundigheid en onafhankelijkheid van de risicomangement functie. Daarnaast is zij direct verantwoordelijk voor monitoring van de strategische risico's, juridische en integriteitsrisico's en het functioneren van het bestuursbureau. In het kader van deze monitoring levert een delegatie van het bestuur informatie aan bij de risicomanager ten behoeve van de integrale risico-rapportage.

Risicomanager: deze onafhankelijke functie is volledig belegd bij de directeur van het pensioenfonds. De risicomanager heeft integraal risicomanagement als specifiek aandachtsgebied. De risicomanager heeft de volgende verantwoordelijkheden:

- Risicobewustzijn bestuur versterken onder andere door middel van begeleiding van de strategische risico-analyses, signaleren van nieuwe typen risico's.
- Overzicht behouden van alle risico's ten opzichte van elkaar en afhankelijkheden daartussen, inclusief identificatie van nieuwe risico's.
- Overzicht behouden van risicomanagement processen en beheersmaatregelen.
- Informatievoorziening aan het bestuur (risico dashboard) op basis van onderliggende risico rapportages en informatiestromen.
- Advisering aan het bestuur inzake risicomanagement (inclusief governance).

In het kader van de vervulling van deze verantwoordelijkheden rapporteert de risicomanager periodiek aan de auditcommissie over het risicomanagementproces.

Beleggingscommissie: is verantwoordelijk voor het monitoren van de financiële risico's, met uitzondering van de verzekeringstechnisch risico's, alsmede de uitbesteding van het vermogensbeheer. Het bestuursbureau faciliteert de commissie in haar ownership van het uitbestedingsrisico vermogensbeheer door de SLA te controleren.

Auditcommissie: is verantwoordelijk voor de monitoring van de verzekeringstechnische risico's, operationele risico's en uitbestedingsrisico's inzake de uitbestede werkzaamheden op het gebied van administratie, en de IT-risico's. Het bestuursbureau faciliteert de commissie in haar ownership van het uitbestedingsrisico met betrekking tot de administratie door de naleving van de SLA's en ISAE3402- type 2 rapportages te controleren. Daarnaast is de commissie verantwoordelijk voor het periodiek evalueren van het risicomanagementsysteem.

Communicatiecommissie: is verantwoordelijk voor het monitoren van de risico's die samenhangen met het communicatiebeleid alsmede de uitbesteding van communicatie. Het bestuursbureau faciliteert de commissie in haar ownership van het uitbestedingsrisico communicatie door de SLA te controleren.

In het kader van de genoemde verantwoordelijkheden leveren de voorzitters van de beleggingscommissie, de auditcommissie en de communicatiecommissie informatie aan bij de risicomanager ten behoeve van de integrale risicomonitoring en -rapportage.

Het pensioenfonds past monitoring toe om de ontwikkelingen in risico's en beheersing te volgen. De rapportage vindt periodiek plaats en wordt voorbereid door de risicomanager. De commissies die owner zijn voor de aan hen toegewezen risico's, stellen periodiek een risicorapportage op. Deze wordt aan de risicomanager gestuurd. De risicomanager beoordeelt deze rapportage en koppelt zijn bevindingen terug aan de commissies. Op basis van de risico-rapportages van de commissies en de bevindingen stelt de risicomanager een risicomonitor-rapportage op voor het bestuur. De risicomonitor-rapportage geeft op integrale wijze management informatie aan het bestuur op basis van de risico's die Stichting Pensioenfonds APF onderscheidt.

Ontwikkelingen risicomanagement 2016

Naar aanleiding van het herijken van de missie, visie en strategie door het bestuur eind 2015 en de evaluatie van het risicomanagementproces is het Integraal Risicomanagementbeleid in de tweede helft van 2016 geactualiseerd. Hierbij is de koppeling van de missie, visie en strategie (MVS) met het risicomanagement verder vormgegeven door het definiëren van strategische thema's. Tevens zijn de uitgangspunten van het IRM-beleid expliciet gemaakt. De risicohouding en risicobereidheid (risk-appetite) worden in 2017 uitgewerkt. Tenslotte is het aantal risico's is uitgebreid met strategische risico's.

In 2017 zal specifiek aandacht worden besteed aan de risico's die gepaard gaan met de verscherpte wet- en regelgeving op het gebied van privacy.

De auditcommissie heeft de jaarlijkse evaluatie van het risicomanagementproces zoals uitgevoerd in 2016 na einde verslagjaar afgerond. De bevindingen zullen in 2017 ter hand genomen worden.

In control verklaring

Het bestuur verklaart in dit jaarverslag ten aanzien van de financiële verslaggevingsrisico's dat de interne risicobeheersings- en controlesystemen in 2016 een redelijke mate van zekerheid geven, dat de financiële verslaggeving over 2016 geen onjuistheden van materieel belang bevat en dat de risicobeheersings- en controlesystemen naar behoren hebben gewerkt.

Fondsontwikkelingen 2017

Het bestuur heeft in de tweede helft van 2016 de strategische risico's in kaart gebracht, waaronder het sponsorriscio. In dat kader worden mede de ontwikkelingen rond de werkgever AkzoNobel nauwlettend gevolgd. In het tweede kwartaal van 2017 zal een aantal scenario's uitgewerkt worden waarin de mogelijke gevolgen van deze ontwikkelingen voor het fonds worden meegenomen. Daarmee wordt bereikt dat het bestuur adequaat kan handelen indien zich een bepaald scenario voordoet.

Naar aanleiding van de aangescherpte missie, visie en strategie in januari 2016 is als belangrijkste actie de vereenvoudiging van de pensioenregeling benoemd. In de tweede helft van 2016 heeft een werkgroep hiervoor een inventarisatie uitgevoerd en een rapport uitgebracht. Dit thema wordt in 2017 met sociale partners verder uitgewerkt.

In 2017 zal het bestuur zich ook richten op een nieuw contract voor pensioenbeheer dat vanaf 1 januari 2018 zal ingaan. Het huidige contract loopt op 31 december 2017 af.

Tenslotte is verdere digitalisering van de klantbediening onderwerp van onderzoek in 2017.

Arnhem, 18 mei 2017

Stichting Pensioenfonds APF

Het bestuur

drs. C.D. Kuijken (voorzitter)

mr. G.H. Jalink

drs. H. Brouwer (vice voorzitter / secretaris)

Mw. ir. S.M.L. de Groot-de Vries AAG

drs. H.C.B. van der Zee RA (penningmeester)

drs. G.W. Gramser RC

Verlag van het verantwoordingsorgaan

Het Verantwoordingsorgaan (VO) bestaat uit acht leden met een zittingsperiode van vier jaar. De huidige zittingsperiode begon op 1 juli 2014 en loopt tot medio 2018. Het VO vertegenwoordigt met zes leden de gepensioneerden en met twee leden de actieve deelnemers van het pensioenfonds. De heer Bolwerk, lid namens de gepensioneerden, stelde begin van het jaar zijn zetel ter beschikking. Hij werd opgevolgd door de heer J.D. Wilton, die helaas in augustus overleed. Zijn plaats werd ingenomen door de heer H. Kasperts.

Taak van het VO

Het VO heeft de taak een oordeel te geven over het handelen van het bestuur aan de hand van het jaarverslag, de jaarrekening, en andere relevante informatie. Ook de bevindingen van de Raad van Toezicht (RvT) worden door het VO in zijn beoordeling meegewogen. Daarnaast heeft het VO het recht van advies.

Verrichte werkzaamheden

Het VO is in het verslagjaar tien keer bijeengekomen. Tijdens de reguliere bijeenkomsten is meestal een lid van het bestuur gedurende een deel van de vergadering aanwezig om verslag te doen van de meest actuele besluiten van het bestuur. Tevens worden bij deze bijeenkomsten frequent specialisten uitgenodigd om uitleg te geven over onderwerpen waar het VO zich nader in wil verdiepen. Gedurende het jaar is zesmaal overleg gevoerd met het voltallige bestuur. Daarnaast is twee keer vergaderd met de RvT. In het voorjaar wordt teruggeblikt op het afgelopen jaar en wordt mede aan de hand van het jaarverslag door het bestuur verantwoording afgelegd over het gevoerde beleid. In het najaar wordt vooruitgeblikt op basis van actuele ontwikkelingen. Het intern toezicht wordt uitgevoerd door de RvT met onafhankelijke deskundigen die het bestuur kritisch beoordelen. Het VO onderhoudt nauwe contacten met de RvT en er vindt overleg plaats over de werkzaamheden die beide organen verrichten.

Adviezen

In april 2016 heeft het VO positief geadviseerd over het Communicatiebeleidsplan 2016-2019. Dit werd in het najaar gevolgd door het Communicatiejaarplan.

Het indexatiebesluit 2017 (wederom 0%) werd eveneens van een positief advies voorzien.

Ook heeft het VO positief geadviseerd om de premie voor ANW-ervangend tijdelijk partnerpensioen (TPP) in 2017 met € 2 terug te brengen naar € 14 per maand.

Het premiebesluit 2017 (28%) werd begin december conform het voorstel van het bestuur van een positief advies voorzien. Het VO concludeerde daarbij dat er op dat moment nog geen formele argumenten waren om de 5-jarige overeenkomst met ANN inzake de gedempte kostendekkende premie ter discussie te stellen. Tegelijk met dit advies heeft het VO zijn verontrusting uitgesproken dat deze premie toen gepaard ging met een premiedekkingsgraad van 70%. Dit betekent dat de pensioenaanspraken ook in 2017 met verlies worden ingekocht. In een speciaal daarvoor belegde vergadering heeft het VO dit uitvoerig met het bestuur besproken. Alhoewel ook het bestuur de situatie met de te lage premiedekkingsgraad onderkent, werd tijdens deze bijeenkomst duidelijk, dat bestuur en VO verschillend denken over de mate van urgentie waarmee dit probleem met de sociale partners moet worden besproken indien in 2017 deze structureel te lage rentestand blijft aanhouden. Daarom heeft het VO de volgende aanbevelingen aan het advies toegevoegd:

- de bezorgdheid over mogelijk doorzetten van de negatieve trend van de rente over te brengen aan de sociale partners.
- de sociale partners vanaf nu per kwartaal op de hoogte te stellen van de ontwikkeling van de premiedekkingsgraad.
- indien de negatieve trend van de premiedekkingsgraad zich voortzet in 2017, met sociale partners per medio 2017 nadrukkelijk en niet vrijblijvend in overleg te gaan met het doel om het beleid zodanig bij te stellen dat de feitelijke premie weer voldoende gaat bijdragen aan de afgesproken opbouw van het pensioen van de medewerkers in actieve dienst.

- in het overleg met sociale partners per medio 2017 aan te dringen op het afspreken van een minimum premiedekkingsgraad.

Aandachtsgebieden

Dit verslagjaar heeft het VO als belangrijkste aandachtsgebieden gekozen voor de strategie van het fonds, het beleggingsbeleid en de rendementsontwikkeling. Deze gebieden worden nader toegelicht.

Strategie

Het VO heeft zich in verschillende vergaderingen verdiept in de door het bestuur geformuleerde doelstellingen voor de komende 10 jaar en is akkoord met de geformuleerde prioriteiten te weten de vereenvoudiging van de pensioenregeling en het uitwerken van een scenario wat te doen in het geval dat de werkgever Akzo Nobel in de toekomst zou besluiten de relatie met het pensioenfonds te beëindigen.

Beleggingsbeleid

Begin 2016 heeft het fonds een workshop georganiseerd om het Beleggingsplan 2016 in detail door te nemen. Tijdens deze workshop is uitvoerig uitleg gegeven over de verschillende onderdelen van de portefeuille en tevens, waar nodig, nader stil gestaan bij de risico's en risicobeheersing van het beleggingsproces. Het VO is hierover positief gestemd.

Rendementsontwikkeling

Het VO heeft uitvoerig aandacht gegeven aan de opmerkingen van de certificerend actuaaris aangaande de interpretatie van de "prudent person" regel bij het jaarverslag van 2015.

In een speciale vergadering met deze actuaaris is door hem nader uitleg gegeven over zijn visie op dit onderwerp en is met name gediscussieerd over de vraag of de verlaging van de renteafdekking in 2015 een voldoende onderbouwde beslissing was. Alhoewel het VO zich realiseert dat de gevolgde procedure niet optimaal was, blijft het ook na de uitleg van de actuaaris van mening, dat het in 2015 genomen besluit positief beoordeeld wordt.

Algemeen oordeel Verantwoordingsorgaan

Het VO is van oordeel dat het pensioenfonds ook in 2016 op een daadkrachtige en prudente wijze is bestuurd. Het VO acht het van belang, dat het bestuur in de volgende periode nadrukkelijk aandacht besteedt aan de volgende onderwerpen:

1. De toekomstige bestuursstructuur en de personele invulling daarvan. Dit vooral, omdat de steeds toenemende complexiteit van de pensioenproblematiek verdere specialisatie vereist en het de vraag is of de huidige Bestuursstructuur in dat opzicht toekomstbestendig is.
2. Strategische doelstellingen van het fonds in adequate actie vertalen en de resultaten regelmatig toetsen en rapporteren. Daarbij zou het VO het op prijs stellen als het onderwerp zelfstandig voortbestaan als fonds wederom tegen het licht gehouden wordt.
3. Zich blijven inzetten voor een adequate en effectieve communicatie zowel naar deelnemers als naar gepensioneerden, waarbij in het bijzonder de verdere ontwikkeling in de regelgeving rond pensioenen en het "pensioen-bewust zijn" van deelnemers centraal staat. Ook dient AkzoNobel Nederland gestimuleerd te worden in de communicatie over pensioenen naar deelnemers zowel actief als faciliterend op te treden.
4. Zich blijven inzetten om het overleg in de driehoek Bestuur, RvT en VO te optimaliseren en de goede samenwerking te stimuleren.
5. De premiedekkingsgraad in 2017 kritisch blijven volgen en daar, waar nodig, proactief met sociale partners in gesprek gaan indien de evenwichtige belangenbehartiging ernstig in het gedrang komt.

Reactie bestuur op het verslag van het verantwoordingsorgaan

Het bestuur heeft met belangstelling kennis genomen van de bevindingen en de aanbevelingen van het verantwoordingsorgaan en bedankt het verantwoordingsorgaan voor het positieve oordeel over het gevoerde beleid in 2016.

Alhoewel de toekomst zich niet laat voorspellen, is het bestuur zich bewust van het belang om een realistisch beeld hiervan te hebben. Daarom is het bestuur kritisch op ontwikkelingen die van invloed kunnen zijn op de toekomstbestendigheid of het bestaansrecht van het fonds. De recente ontwikkelingen bij de onderneming AkzoNobel vormden reeds aanleiding voor een analyse van de mogelijke gevolgen voor het pensioenfonds.

Het bestuur onderschrijft het belang van een goede onderlinge samenwerking met het verantwoordingsorgaan en de raad van toezicht en kijkt terug op een jaar waarin allen zich op constructieve en open wijze voor het fonds hebben ingezet. Het bestuur kijkt uit naar verdere uitbouw van de relatie in 2017.

De aanbevelingen worden door het bestuur meegenomen in zijn jaarlijkse planning. Tot slot spreekt het bestuur waardering uit voor de betrokkenheid van de leden van het verantwoordingsorgaan en bedankt hen voor hun inzet.

Bevindingen van de raad van toezicht

Algemeen

Het bestuur van Stichting Pensioenfonds APF heeft door middel van een Raad van Toezicht (RvT) invulling gegeven aan het wettelijk vereiste interne toezicht. De RvT heeft de wettelijke opdracht toezicht te houden op het beleid van het bestuur en op de algemene gang van zaken binnen het pensioenfonds. De bevoegdheden, rechten en werkwijze van de RvT zijn nader vastgelegd in een door het bestuur vastgesteld reglement.

De leden van de RvT zijn per 1 september 2014 benoemd. De benoeming is voor een termijn van vier jaar, met de mogelijkheid van één herbenoeming.

De leden van de RvT bevestigen dat zij onafhankelijk zijn in de zin dat zij op geen enkele wijze, anders dan uit hoofde van de RvT, betrokken zijn bij het functioneren van het fonds. Tevens is er geen betrokkenheid bij of zijn er geen belangen in de uitbestedingspartijen van het fonds.

De RvT is zich ervan bewust dat het proces van intern toezicht bestaat uit het toetsen van de aangetroffen werkelijkheid met een breed aanvaarde norm. Naast zijn eigen gezamenlijke ervaring met best practices heeft de RvT bij de uitoefening van het interne toezicht specifieke documenten gebruikt als norm voor zijn toezicht: De Pensioenwet en daarop gebaseerde nadere wetgeving, de Code Pensioenfondsen, de communicatie van De Nederlandsche Bank en het Normenkader voor goed intern toezicht bij pensioenfondsen van de VITP.

De RvT heeft in grote openheid kunnen functioneren. De RvT heeft continu toegang tot het online bestuurders portaal gehad met alle relevante documenten met betrekking tot het fonds. De bibliotheek bevat onder andere concept en definitieve verslagen van bestuurs- en commissievergaderingen, ingebrachte vergaderstukken, document opvolging aanbevelingen RvT en correspondentie met DNB, accountant en certificerend actuaaris. De RvT heeft overleg gevoerd met het VO en gesprekken gevoerd met de accountant, certificerend actuaaris en het bestuursbureau. Alle bij het fonds betrokken bestuurs- en commissieleden die de RvT wenste te spreken, hebben zich beschikbaar gesteld en op alle vragen is zonder terughoudendheid antwoord gegeven.

Bevindingen en aanbevelingen

Het algemene beeld van de RvT over de gang van zaken bij het pensioenfonds en het functioneren van het bestuur is positief. Risicomanagement is een volwaardig onderdeel van de bestuursagenda geworden. In samenhang daarmee wordt gestructureerd nagedacht over de lange termijn toekomst van het fonds.

In 2016 is besloten over nieuwe overeenkomsten voor zowel de uitvoering van de pensioenadministratie als het fiduciair- en vermogensbeheer. Het bestuur heeft een derde partij gevraagd de dienstverlening te evalueren en te benchmarken. Op basis van deze evaluatie zijn de onderhandelingen met de bestaande uitvoeringsorganisaties gestart en tijdig afgerond. Er zijn heldere afspraken overeengekomen in een contract waarin het niveau van de dienstverlening per onderdeel is vastgelegd.

Het bestuur heeft veel bevindingen van de RvT over 2015 actief opgevolgd en hiervan gedurende het jaar verslag gedaan aan de RvT. Indien het bestuur aanbevelingen niet heeft opgevolgd, is dit onderbouwd teruggekoppeld. Het bestuur is in staat geweest de bestuurlijke kwaliteit van het fonds over de volle breedte in stand te houden en op enkele onderwerpen (risicomanagement, compliance en strategische thema's) verder te verhogen.

Het rapport van werkzaamheden en bevindingen is aangeboden aan het bestuur en, in het kader van de wettelijke verantwoording, aan het VO en de werkgever, AkzoNobel Nederland (ANN).

Hierna volgen de belangrijkste bevindingen en aanbevelingen.

Functioneren van het bestuur

Het bestuur heeft ook in 2016 zijn functioneren geëvalueerd. Het samenwerken binnen een compact bestuur, ondersteunende commissies aangevuld met extern deskundigen en dagelijkse ondersteuning door een bestuursbureau, werkt voor dit bestuur effectief. De RvT constateert dat dit gezien de huidige bemensing adequaat werkt. De strategische onderwerpen zijn geagendeerd, maar ook wordt er tijd aan detailzaken gependend. De juiste tijd en aandacht van het bestuur voor hoofdzaken en bijzaken blijft een uitdaging in de alsmaar complex wordende omgeving.

Het is het bestuur gelukt de bemensing van bestuur en commissies verder te versterken. De betrokkenheid van werknemers van ANN bij het pensioenfonds is herbevestigd door het toetreden van een medewerker als bestuurslid, tevens toehoorder in de beleggingscommissie, en het toetreden van medewerkers als nieuwe leden in de auditcommissie en communicatiecommissie. De commissies functioneren goed en kennen een constructieve interactie met het bestuur. In het bestuur is voldoende countervailing power jegens commissies en uitvoerders aanwezig.

Het blijven zoeken naar potentiële kandidaten blijft een aandachtspunt. De ervaring leert dat het opleiden van bestuursleden tot het gewenste niveau leidt tot doorlooptijden van mogelijk meer dan een jaar. De RvT beveelt dan ook aan om de opvolging van bestuursleden bewust op de agenda van 2017 te houden, temeer omdat de termijnen van een aantal ervaren bestuurders binnen afzienbare tijd aflopen.

Het efficiënt inrichten van het bestuursbureau met een beperkte bezetting blijkt in de praktijk een werkbare oplossing, maar vraagt grote toewijding van de huidige medewerkers en vormt een latent risico. De RvT vraagt het bestuur hiervoor serieuze aandacht te houden.

Governance

De samenwerking tussen de gremia is goed en constructief te noemen. Er is periodiek onderling overleg tussen bestuur en VO, bestuur en RvT en VO en RvT waarin in een open en positieve sfeer wordt gewerkt. De RvT heeft in 2016 haar planning en toezichtthema's met het VO afgestemd. De kwaliteit van de onderlinge afstemming is verhoogd, er wordt gesproken en advies gevraagd over de juiste onderwerpen. Hiermee is invulling gegeven aan de door de Code Pensioenfonds beoogde dialoog tussen organen.

Missie, visie en strategie

De RvT constateert dat het belang van strategische oriëntatie en de inbedding daarvan in de bestuurlijke cyclus is gegroeid in het bestuur. Het bestuur heeft naar aanleiding van zijn herformulering van de missie, visie en strategie een doorwrocht en gedragen proces doorlopen. Het heeft prioriteiten bepaald en de focus gelegd op de toekomstbestendigheid van het fonds. De strategische risico's voor het fonds zijn bepaald waarbij een koppeling is gemaakt met het integrale risicomanagement.

Risicomanagement

Er zijn in 2016 belangrijke vervolgstappen gezet in het doorleven van risicomanagement. Zowel de commissies als het bestuur bespreken de risico's op een systematische manier. Het integraal risicomanagement is verbonden met de strategische thema's en wordt hierdoor meer een instrument voor besturing en beleidsvorming. In de toekomst zal blijken of benoeming van risico's en implementatie van gekozen beheersingsmaatregelen leidt tot acceptabele uitkomsten. De RvT benadrukt de noodzaak om alert te blijven op onverwachte, nog niet geïdentificeerde risico's, die impact kunnen hebben op het al dan niet realiseren van strategische doelen.

Beleggingen en balansmanagement

Binnen de beleggingscommissie is een goede balans aanwezig tussen bestuursleden en externe adviseurs. De financiële risico's van de beleggingen zijn goed inzichtelijk en bepaalde beleggingsrisico's worden bewust aangegaan. Mede naar aanleiding van aanbevelingen door de RvT is het beleggingsbeleid aangescherpt en is de houding van het pensioenfonds kritischer en zakelijker geworden ten aanzien van de rol van de fiduciair beheerder. Een voorbeeld hiervan is de selectie van een nieuwe onafhankelijke adviseur voor de categorie vastgoed. De RvT geeft in overweging de beleidskeuzes in de beleggingsportefeuille te blijven evalueren en verantwoorden ten opzichte van de beoogde doelen en kosten. Ook mag wat betreft de RvT meer pro-activiteit en een onafhankelijke rol verwacht worden van de fiduciair beheerder. De aandacht voor nieuwe thema's en een verdere invulling van duurzaamheid en maatschappelijk verantwoord beleggen, juicht de RvT toe.

Het komende jaar zal een ALM-studie worden uitgevoerd waarbij de RvT zal monitoren hoe het bestuur de aannames als input voor deze studie onderbouwd en de relatie van de beleggingen tot de verplichtingen expliciet maakt.

Evenwichtige belangenafweging

Wettelijk voorgeschreven onderdeel van het interne toezicht is om toe te zien op de evenwichtige belangenafweging door het bestuur. De RvT constateert dat het bestuur bij besluiten expliciet stilstaat bij de evenwichtige belangenafweging. Met name bij de vaststelling van de premie 2017 heeft het bestuur een vruchtbare discussie met het VO gevoerd waarbij het bestuur nadere scenario's heeft laten doorrekenen om een verantwoord premiebeleid te voeren en voor de komende jaren beter zicht te houden op het ontstaan van mogelijke issues op het gebied van evenwichtigheid.

Reactie op bevindingen raad van toezicht

Het bestuur dankt de raad van toezicht voor zijn evenwichtige verslag en kijkt terug op een jaar waarin open en constructief met de raad van toezicht is samengewerkt. Het bestuur neemt de algemene aanbevelingen ter harte.

Alhoewel de bemensing van bestuur en de commissies gedurende het verslagjaar is versterkt, onderkent het bestuur de aandacht die de raad van toezicht ook in de toekomst hiervoor vraagt. Met het oog op het aantal voorziene mutaties in de komende jaren, is de successieplanning permanent onderwerp van aandacht. De bemensing van het bestuursbureau verliest het bestuur daarbij niet uit het oog.

Het bestuur is verheugd met de constatering van de raad van toezicht dat belangrijke stappen gezet zijn in het doorleven van het risicomanagement. Het integraal risicomanagement is een proces dat continu in beweging is. Het bestuur blijft derhalve kritisch op de omgeving en detectie van risico's. De recente ontwikkelingen bij de onderneming AkzoNobel vormen daar een voorbeeld van.

Het bestuur onderschrijft het belang van reflectie ten aanzien van beleidskeuzes op het gebied van beleggingen. Het bestuur ervaart de rol van de fiduciair in voldoende mate als onafhankelijk. Binnen de bestuurlijke geledingen is sprake van voldoende countervailing power. Men blijft scherp op de mate waarin het fonds rendement behaalt met actief beleggen en regelmatig worden derde partijen ingezet voor een onafhankelijk oordeel of advies. Dat laat onverlet dat het bestuur het waardevol acht om met de raad van toezicht nader stil te staan bij de wijze invulling van de rol van de fiduciair beheerder en de mate van interactie en reactie van het bestuur hierop.

Het bestuur kijkt uit naar voortzetting van de constructieve samenwerking met de raad van toezicht.

JAARREKENING

BALANS PER 31 DECEMBER

Na resultaatbestemming

(euro x mln)

		2016	2015
		<hr/>	<hr/>
ACTIVA			
Beleggingen voor risico fonds	(1)	5.362,4	5.162,0
Beleggingen voor risico deelnemers	(2)	128,8	120,4
Herverzekeringsdeel technische voorzieningen	(3)	10,3	10,3
Vorderingen en overlopende activa	(4)	7,5	6,5
Overige activa	(5)	7,4	8,3
		<hr/>	<hr/>
		<u>5.516,4</u>	<u>5.307,5</u>
PASSIVA			
Stichtingskapitaal en reserves	(6)		
Stichtingskapitaal		0,1	0,1
Algemene reserve		108,8	112,7
		<hr/>	<hr/>
		108,9	112,8
Achtergestelde lening	(7)	100,0	100,0
Technische voorzieningen voor risico fonds	(8)	4.936,0	4.710,7
Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	(9)	128,8	120,4
Overige schulden en overlopende passiva	(10)	242,7	263,6
		<hr/>	<hr/>
		<u>5.516,4</u>	<u>5.307,5</u>
		<hr/>	<hr/>
		2016	2015
<hr/>			
Dekkingsgraad op basis van FTK (in %)			
Actuele dekkingsgraad		104,1	104,4
Beleidsdekkingsgraad		99,2	106,8

STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(euro x mln)

		2016	2015
BATEN			
Premiebijdragen van werkgevers en werknemers	(11)	69,4	48,1
Premiebijdragen voor risico deelnemers	(12)	9,8	6,9
Beleggingsresultaten voor risico fonds	(13)	364,7	-53,1
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	(14)	7,8	1,9
		451,7	3,8
LASTEN			
Pensioenuitkeringen	(15)	213,2	215,1
Pensioenuitvoeringskosten	(16)	3,4	2,7
Mutatie technische voorzieningen	(17)		
- Pensioenopbouw		75,1	55,0
- Rentetoevoeging		-2,8	7,5
- Pensioenuitkeringen en afkopen		-212,7	-215,9
- Uitvoeringskosten		-2,8	-3,2
- Saldo overdrachten van rechten		6,7	15,4
- Wijziging marktrente		343,0	182,1
- Wijziging actuariële uitgangspunten		19,8	1,2
- Overige wijzigingen		-1,0	-3,1
		225,3	39,0
Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers	(18)	8,4	-3,9
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	(19)	-	0,1
Saldo overdrachten van rechten voor risico fonds	(20)	2,1	1,2
Herverzekeringen	(21)	-0,3	-0,3
Overige lasten	(22)	3,5	3,5
transporteren		455,6	257,4

	2016	2015
transport	455,6	257,4
	<u>455,6</u>	<u>257,4</u>
Saldo van baten en lasten	<u>-3,9</u>	<u>-253,6</u>
Bestemming van het saldo van baten en lasten		
Mutatie algemene reserve	<u>-3,9</u>	<u>-253,6</u>

KASSTROOMOVERZICHT

(euro x mln)

Het kasstroomoverzicht is opgesteld volgens de directe methode.

	2016	2015
Kasstroom uit pensioenactiviteiten		
Ontvangen premiebijdragen voor risico fonds	68,4	48,2
Ontvangen premiebijdragen voor risico deelnemers	9,8	6,9
Ontvangen waardeoverdrachten voor risico fonds	1,4	3,6
Betaalde pensioenuitkeringen	-213,2	-214,6
Ontvangen herverzekeringen	0,3	0,3
Betaalde waardeoverdrachten voor risico fonds	-3,5	-4,8
Betaalde pensioenuitvoeringskosten	-4,6	-4,4
Betaalde rente achtergestelde lening	-3,5	-3,5
	-144,9	-168,3
Kasstroom uit beleggingsactiviteiten		
Ontvangen inzake verkopen beleggingen	3.268,3	3.377,5
Betaald inzake aankopen beleggingen	-3.185,5	-3.347,8
Ontvangen directe beleggingsopbrengsten	104,9	131,2
Overige ontvangsten en uitgaven inzake beleggingen	-31,7	17,2
Betaalde kosten van vermogensbeheer	-12,0	-13,5
	144,0	164,6
Mutatie liquide middelen	-0,9	-3,7
Samenstelling geldmiddelen		
	2016	2015
Liquide middelen per 1 januari	8,3	12,0
Mutatie liquide middelen	-0,9	-3,7
Liquide middelen per 31 december	7,4	8,3

ALGEMENE TOELICHTING

Activiteiten

Het doel van Stichting Pensioenfonds APF, statutair gevestigd te Arnhem Velperweg 76, is het nu en in de toekomst verstrekken van uitkeringen aan pensioengerechtigden en nabestaanden ter zake van ouderdom en overlijden. Tevens verstrekt het fonds uitkeringen aan arbeidsongeschikte deelnemers.

Deze doelstelling is nader uitgewerkt in onder andere de statuten, het pensioenreglement, de uitvoeringsovereenkomst en de Actuariële en Bedrijfstechnische Nota van Stichting Pensioenfonds APF.

De stichting is ingeschreven bij de Kamer van Koophandel onder nummer 41047382.

Overeenstemmingsverklaring

De jaarrekening is opgesteld in overeenstemming met de wettelijke bepalingen zoals deze zijn opgenomen in Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek en met inachtneming van de Richtlijnen voor de Jaarverslaggeving in het bijzonder Richtlijn 610.

De bedragen opgenomen in de jaarrekening zijn vermeld in miljoenen euro's, tenzij anders is aangegeven.

In de balans en de staat van baten en lasten zijn referenties opgenomen waarmee wordt verwezen naar de toelichting.

Vergelijking met voorgaand jaar

De gehanteerde grondslagen van waardering en van resultaatbepaling zijn ongewijzigd ten opzichte van het voorgaand jaar, met uitzondering van de toegepaste schattingswijzigingen zoals opgenomen in paragraaf "schattingswijzigingen".

Schattingswijzigingen

Prognosetafel, ervaringssterfte en kostenvoorziening

In september heeft het AG de nieuwe prognosetafel AG2016 gepubliceerd. Het fonds heeft besloten de TV te baseren op deze tafel. Hierdoor is een bedrag van € 3,4 mln. aan de Technische Voorzieningen (TV) toegevoegd. Ook de ervaringssterfte is hierop aangepast, waardoor de TV steeg met een bedrag van € 11,3 mln. Daarnaast diende nog € 0,3 mln. aan de TV te worden toegevoegd vanwege een aanpassing van de reserveringsmethodiek voor partnerpensioen van deelnemers met een ingegaan pensioen jonger dan 67 jaar (onbepaald naar bepaald). Deze wijzigingen zijn ultimo 2016 in de TV verwerkt.

Ultimo 2016 is tevens de kostenvoorziening aangepast; de opslag is verhoogd van 1,9% naar 2,0%. Hierdoor is een bedrag van € 4,8 mln. aan de TV toegevoegd.

ALGEMENE GRONDSLAGEN

Opname van een actief of een verplichting

Een actief wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de toekomstige economische voordelen naar het fonds zullen toevloeien en de waarde daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld. Een verplichting wordt in de balans opgenomen wanneer het waarschijnlijk is dat de afwikkeling daarvan gepaard zal gaan met een uitstroom van middelen en de omvang van het bedrag daarvan betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Indien een transactie ertoe leidt dat nagenoeg alle of alle toekomstige economische voordelen en alle of nagenoeg alle risico's met betrekking tot een actief of een verplichting aan een derde zijn overgedragen, wordt het actief of de verplichting niet langer in de balans opgenomen. Verder worden activa en verplichtingen niet meer in de balans opgenomen vanaf het tijdstip waarop niet meer wordt voldaan aan de voorwaarden van waarschijnlijkheid van de toekomstige economische voordelen en betrouwbaarheid van de bepaling van de waarde. Dit betekent dat transacties worden verwerkt op handelsdatum en niet op afwikkelingsdatum. Als gevolg hiervan kan sprake zijn van een post "nog af te wikkelen transacties". Deze post kan zowel een actief als een passief zijn.

Verantwoording van baten en lasten

Baten worden in de staat van baten en lasten opgenomen wanneer een vermeerdering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermeerdering van een actief of een vermindering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld. Lasten worden verwerkt wanneer een vermindering van het economisch potentieel, samenhangend met een vermindering van een actief of een vermeerdering van een verplichting, heeft plaatsgevonden, waarvan de omvang betrouwbaar kan worden vastgesteld.

Saldering van een actief en een verplichting

Een financieel actief en een financiële verplichting worden gesaldeerd als nettobedrag in de balans opgenomen indien sprake is van een wettelijke of contractuele bevoegdheid om het actief en de verplichting gesaldeerd en gelijktijdig af te wikkelen en bovendien de intentie bestaat om de posten op deze wijze af te wikkelen. De met de gesaldeerd opgenomen financiële activa en financiële verplichtingen samenhangende rentebaten en rentelasten worden eveneens gesaldeerd opgenomen.

Schattingen en veronderstellingen

De opstelling van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9, Boek 2 van het Burgerlijk Wetboek vereist dat het bestuur oordelen vormt en schattingen en veronderstellingen maakt die van invloed zijn op de toepassing van grondslagen en de gerapporteerde waarde van activa en verplichtingen, en van baten en lasten.

De schattingen en hiermee verbonden veronderstellingen zijn gebaseerd op ervaringen uit het verleden en verschillende andere factoren die gegeven de omstandigheden als redelijk worden beschouwd. De uitkomsten hiervan vormen de basis voor het oordeel over de boekwaarde van activa en verplichtingen die niet op eenvoudige wijze uit andere bronnen blijkt. De daadwerkelijke uitkomsten kunnen afwijken van deze schattingen.

De schattingen en onderliggende veronderstellingen worden voortdurend beoordeeld. Herzieningen van schattingen worden opgenomen in de periode waarin de schatting wordt herzien, indien de herziening alleen voor die periode gevolgen heeft, of in de periode van herziening en toekomstige perioden, indien de herziening gevolgen heeft voor zowel de verslagperiode als toekomstige perioden.

Verwerking van waardeveranderingen van beleggingen

Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen.

Vreemde valuta

Activa en verplichtingen in vreemde valuta worden omgerekend naar euro's tegen de koers per balansdatum. Deze waardering is onderdeel van de waardering tegen reële waarde. Baten en lasten voortvloeiende uit transacties in vreemde valuta's worden omgerekend tegen de koers per transactiedatum. Alle valutakoersverschillen zijn verwerkt in de staat van baten en lasten.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Koersen ten opzichte van de Euro:		
US dollar	1,0548	1,0863
Britse pond	0,8536	0,7371
Japanse yen	123,0208	130,6765
Zwitserse frank	1,0720	1,0874
Zweedse kroon	9,5820	9,1582
Deense kroon	7,4356	7,4627
Noorse kroon	9,0790	9,6153
Canadese dollar	1,4145	1,5090
Australische dollar	1,4566	1,4931
Hong Kong dollar	8,1777	8,4190

SPECIFIEKE GRONDSLAGEN

Beleggingen voor risico fonds

Algemeen

De beleggingen worden gewaardeerd op reële waarde. Slechts indien de reële waarde van een belegging niet betrouwbaar kan worden vastgesteld vindt waardering plaats op basis van geamortiseerde kostprijs.

Participaties in beleggingsinstellingen, die gespecialiseerd zijn in een bepaald soort beleggingen worden gerubriceerd en gewaardeerd volgens de grondslagen van dat soort beleggingen.

Vastgoedbeleggingen

Beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de per balansdatum geldende beurskoers. Niet-beursgenoteerde (indirecte) vastgoedbeleggingen worden gewaardeerd tegen de reële waarde die is bepaald op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de marktwaarde.

Aandelen

Beursgenoteerde aandelen en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de per balansdatum geldende beurskoers. Voor niet-beursgenoteerde participaties is dit de door de vermogensbeheerder afgegeven intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Vastrentende waarden

Beursgenoteerde vastrentende waarden en participaties in beursgenoteerde beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen reële waarde, zijnde de per balansdatum geldende beurskoers. Niet-beursgenoteerde participaties in beleggingsinstellingen zijn gewaardeerd tegen de reële waarde op basis van de door de vermogensbeheerder van het fonds afgegeven intrinsieke waarde, zijnde een benadering van de marktwaarde. Niet-beursgenoteerde vastrentende waarden zijn gewaardeerd op basis van de geschatte toekomstige nettokasstromen (rente en aflossingen) die uit de beleggingen zullen voortvloeien, contant gemaakt tegen de geldende markttrente en rekening houdend met het risicoprofiel en de looptijd.

Derivaten

Derivaten worden gewaardeerd op reële waarde, te weten de relevante marktnotering of, als die er niet is, de waarde die wordt bepaald met behulp van marktconforme en toetsbare waarderingmodellen.

Positieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder derivaten. Negatieve posities uit hoofde van derivatencontracten ultimo verslagjaar worden gepresenteerd onder overige schulden en overlopende passiva.

Overige beleggingen

Commodities

De commodities worden gewaardeerd tegen actuele waarde, te weten de som van de relevante marktnoteringen van de commodity future notes en de contante waarde van het obligatiedeel.

Herbelegd collateral

Effecten zijnde herbelegd cash collateral worden gewaardeerd tegen actuele waarde conform de beleggingscategorie waartoe de belegging behoort. Bij het ontbreken van een beurskoers wordt gebruik gemaakt van waarderingmodellen waarin wordt uitgegaan van bepaalde veronderstellingen, bijvoorbeeld ten aanzien van kredietrisico, vervroegde aflossingen en rentecurves.

Hedge fondsen

De hedge fondsen worden gewaardeerd tegen de reële waarde op basis van de door de beheerder van het fonds afgegeven waarde, zijnde een benadering van de marktwaarde.

Geldmarktfondsen

Geldmarktfondsen worden gewaardeerd tegen reële waarde. De waardering hiervan geschiedt tegen de intrinsieke waarde, die de reële waarde van de onderliggende beleggingen representeert.

Securities lending

Het fonds neemt deel aan een securities lending programma, waarbij bepaalde effecten voor een korte periode worden uitgeleend aan andere marktpartijen. Beleggingen die in het kader van een securities lending contract worden uitgeleend, blijven deel uitmaken van de balans en worden gewaardeerd conform de grondslag voor waardering en resultaatbepaling zoals die geldt voor beleggingen. Als onderpand ontvangen geldmiddelen worden opgenomen onder beleggingen. Uit securities lending voortvloeiende baten en lasten worden in de directe beleggingsopbrengsten verwerkt.

Beleggingen voor risico deelnemers

De grondslagen voor de waardering van de beleggingen voor risico deelnemers zijn gelijk aan die voor de beleggingen die voor rekening van het fonds worden aangehouden. Voor risico van deelnemers wordt belegd in aandelen en obligaties.

Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

De herverzekerde pensioenverplichtingen zijn gewaardeerd tegen de gekapitaliseerde waarde van de herverzekeringspolissen, berekend volgens de door het fonds gehanteerde actuariële grondslagen.

Vorderingen en overlopende activa

Vorderingen worden bij eerste verwerking gewaardeerd tegen de reële waarde van de tegenprestatie. Vorderingen worden na eerste verwerking gewaardeerd tegen de geamortiseerde kostprijs. Voorzieningen wegens oninbaarheid worden in mindering gebracht op de boekwaarde van de vordering

Overige activa

Onder meer worden hieronder de liquide middelen opgenomen voor zover dit banktegoeden betreft welke onmiddellijk opeisbaar zijn. Liquide middelen worden gewaardeerd tegen nominale waarde. Zij worden onderscheiden van tegoeden in verband met beleggingstransacties. Liquide middelen uit hoofde van beleggingstransacties worden gepresenteerd onder de beleggingen.

Stichtingskapitaal en reserves

Algemene reserve

De algemene reserve is bedoeld voor het opvangen van niet gekwantificeerde risico's, zoals algemene bedrijfsrisico's en kostenrisico's, als buffer voor beleggingsrisico's en als bron voor mogelijke toekomstige toeslagen. Het saldo van baten en lasten wordt via de resultaatbestemming en na aftrek van het saldo van de mutaties in de bestemde reserves, toegevoegd of onttrokken aan de algemene reserve, al naar gelang de uitkomst.

Achtergestelde lening

Op 30 september 2005 is door AkzoNobel een lening verstrekt van € 100 mln. met een rentepercentage van 3,5%. Aan de aflossing van de lening zijn voorwaarden verbonden betreffende de vermogenspositie op aflossingsdatum en het oordeel van DNB hierover. Waardering vindt plaats tegen geamortiseerde kostprijs. Bij het fonds is de geamortiseerde kostprijs gelijk aan de nominale waarde. Deze lening is achtergesteld bij alle andere schulden.

Technische voorzieningen

Voorziening pensioenverplichtingen

De voorziening pensioenverplichtingen (VPV) voor risico van het fonds wordt gewaardeerd op reële waarde (marktwaarde). De reële waarde wordt bepaald op basis van de contante waarde van de beste inschatting van toekomstige kasstromen die samenhangen met de op balansdatum onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen. Onvoorwaardelijke pensioenverplichtingen zijn de opgebouwde nominale aanspraken en de toegekende onvoorwaardelijke toezeggingen. De contante waarde wordt bepaald met gebruikmaking van de door DNB gepubliceerde rentetermijnstructuur.

Bij de berekening van de VPV is uitgegaan van het op de balansdatum geldende pensioenreglement en van de over de verstreken deelnemersjaren verworven aanspraken. Jaarlijks wordt door het bestuur besloten of de opgebouwde pensioenaanspraken worden geïndexeerd. Alle per balansdatum bestaande toeslagen zijn in de berekening begrepen. Er wordt geen rekening gehouden met toekomstige salarisontwikkelingen.

Bij de berekening van de voorziening wordt voor arbeidsongeschikten rekening gehouden met de tot pensioendatum op te bouwen pensioenaanspraken.

Bij de bepaling van de actuariële uitgangspunten wordt rekening gehouden met de voorzienbare trend in overlevingskansen.

De berekeningen zijn uitgevoerd op basis van de volgende actuariële grondslagen en veronderstellingen:

Marktrente

Gebaseerd op de rentetermijnstructuur, zoals gepubliceerd door DNB, per einde boekjaar. Deze rentetermijnstructuur is vastgesteld met gebruikmaking van de UFR-methodiek.

Overlevingstafels

Prognosetafel AG2016, startjaar 2017 (2015: AG2014, startjaar 2016). Hierbij worden leeftijdsafhankelijke sterftecorrecties toegepast, gebaseerd op de fondsspecifieke ervaringssterfte. Het gebruikte model is een combinatie tussen de waargenomen sterfte binnen het fonds en een extern model.

Partnerfrequentie

- Voor mannen: 0 op leeftijd 20, gelijkmatig stijgend tot 0,1 op leeftijd 25, daarna gelijkmatig stijgend tot 0,63 op leeftijd 35, vervolgens gelijkmatig stijgend tot 0,77 op leeftijd 40, voorts gelijkmatig stijgend tot 0,82 op leeftijd 45 en gelijkblijvend op dit niveau tot en met leeftijd 55, daarna opnieuw gelijkmatig stijgend tot 0,85 op leeftijd 60 en gelijkblijvend op dit niveau tot en met leeftijd 67.
- Voor vrouwen: 0 op leeftijd 20, gelijkmatig stijgend tot 0,25 op leeftijd 25, daarna gelijkmatig stijgend tot 0,70 op leeftijd 35, vervolgens gelijkmatig stijgend tot 0,79 op leeftijd 40 en gelijkblijvend op dit niveau tot en met leeftijd 58, daarna gelijkmatig dalend tot 0,60 op leeftijd 65 en gelijkblijvend op dit niveau tot en met leeftijd 67.
- Na pensionering neemt de gehuwdheid af met de sterfte van de partner. Vanaf leeftijd 67 wordt de werkelijke burgerlijke staat of reglementaire partnerregistratie gehanteerd.

Leeftijdsverschil man-vrouw

De partner van een mannelijke (ex)deelnemer wordt geacht drie jaar jonger te zijn; de partner van een vrouwelijke (ex)deelnemer wordt geacht drie jaar ouder te zijn.

Voorziening voor toekomstige excassokosten

De voorziening voor toekomstige excassokosten is gelijk aan 2,0% (2015: 1,9%) van de netto voorziening pensioenverplichtingen. Deze voorziening is begrepen in de voorziening pensioenverplichtingen.

Grondslag voor wezenpensioen

Voor het uitgesteld wezenpensioen is een opslag van 0,2% gehanteerd op de TV voor uitgesteld levenslang ouderdompensioen voor niet-pensioentrekkende deelnemers.

Overige componenten van de technische voorzieningen

Het fonds houdt een IBNR voorziening aan om rekening te houden met de toekomstige schadelast voor zieke deelnemers op balansdatum die na twee wachtjaren arbeidsongeschikt kunnen worden verklaard. De verplichting wordt geschat op basis van de risicopremie voor arbeidsongeschiktheid waarbij wordt uitgegaan van een opgave van alle ziektegevallen van dat moment. Afhankelijk van de verstreken duur van de ziekmelding is per persoon een inschatting gemaakt van de schade.

Het fonds baseert zich op een jaarlijks door de werkgever aangeleverd bestand met werknemers die op balansdatum 31 december ziek zijn. Vervolgens worden met behulp van overlevings- en invalideringskansen op deelnemersniveau risicokapitalen arbeidsongeschiktheid (premië vrijstelling en AO-uitkering) vastgesteld. Op basis van anciënniteit van de ziekmeldingen wordt uiteindelijk een (verloop van de) IBNR afgeleid voor deze zieke deelnemers, zijnde mogelijke schadegevallen voor het fonds.

Aan de berekening van de IBNR voorziening liggen dezelfde actuariële grondslagen en veronderstellingen ten grondslag als gehanteerd bij de vaststelling van de voorziening pensioenverplichtingen. Daarnaast wordt géén revalidatie verondersteld en zijn de invalideringskansen afhankelijk verondersteld van anciënniteit van de ziekmelding. Voor mannen en vrouwen die maximaal 1 kwartaal ziek zijn geldt een invalideringskans van 5%; na maximaal 2 kwartalen ziekte geldt een invalideringskans van 10%; na maximaal 3 kwartalen ziekte geldt een invalideringskans van 20%; na maximaal 4 kwartalen ziekte geldt een invalideringskans van 50%; na maximaal 5 kwartalen ziekte geldt een invalideringskans van 50%; na maximaal 6 kwartalen ziekte geldt een invalideringskans van 75%; en na meer dan 6 kwartalen ziekte geldt een invalideringskans van 100%.

Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

De waardering van de beleggingen risico deelnemers bepaalt de waardering van de hier tegenover staande voorziening pensioenverplichtingen risico deelnemers.

Overige schulden en overlopende passiva

Overige schulden en overlopende passiva worden bij de eerste verwerking gewaardeerd op reële waarde. Na de eerste verwerking worden schulden gewaardeerd op geamortiseerde kostprijs (gelijk aan de nominale waarde indien geen sprake is van transactiekosten).

Dekkingsgraad

De (actuele) dekkingsgraad van het fonds wordt berekend door op balansdatum het balanstotaal minus de kortlopende schulden te delen op de technische voorzieningen voor risico fonds plus de voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers zoals opgenomen in de balans.

Onder het FTK is de beleidsdekkingsgraad leidend voor alle beleidsmaatregelen. De beleidsdekkingsgraad is het gemiddelde van de dekkingsgraad van de afgelopen 12 maanden en is daarmee minder afhankelijk van dagkoersen.

GRONDSLAGEN VOOR DE RESULTAATBEPALING

Algemeen

Voor zover niet anders vermeld worden baten en lasten verwerkt in het resultaat van het jaar waarop zij betrekking hebben.

Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

Onder premiebijdragen wordt verstaan de aan derden in rekening gebrachte c.q. te brengen bedragen voor de in het verslagjaar verzekerde pensioenen onder aftrek van kortingen. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Premiebijdragen voor risico deelnemers

Dit betreft ontvangen (vrijwillige spaar)bijdragen van deelnemers in het kader van de beschikbare premieregeling. Premies zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Beleggingsresultaten risico fonds

(In)directe beleggingsresultaten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Indirecte beleggingsopbrengsten

Onder de indirecte beleggingsopbrengsten worden verstaan de gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen en valutaresultaten. In de jaarrekening wordt geen onderscheid gemaakt tussen gerealiseerde en ongerealiseerde waardeveranderingen van beleggingen. Alle waardeveranderingen van beleggingen, inclusief valutakoersverschillen, worden als indirecte beleggingsopbrengsten in de staat van baten en lasten opgenomen. Aankoopkosten zijn verwerkt in de reële waarde van de beleggingen. Verkoopkosten worden verantwoord als onderdeel van de herwaarderingen.

Directe beleggingsopbrengsten

Onder de directe beleggingsopbrengsten wordt in dit verband verstaan rentebaten en -lasten, dividenden, huuropbrengsten en soortgelijke opbrengsten.

Dividend wordt verantwoord op het moment van betaalbaarstelling.

Beleggingsresultaten risico deelnemers

De grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico deelnemers zijn gelijk aan de grondslagen voor bepaling van het resultaat betreffende beleggingsresultaten risico fonds.

Pensioenuitkeringen

De pensioenuitkeringen betreffen de aan deelnemers uitgekeerde bedragen inclusief afkopen. De pensioenuitkeringen zijn berekend op actuariële grondslagen en toegerekend aan het verslagjaar waarop zij betrekking hebben.

Pensioenuitvoeringskosten

De pensioenuitvoeringskosten zijn toegerekend aan de periode waarop ze betrekking hebben.

Saldo overdrachten van rechten risico fonds

De post saldo overdrachten van rechten bevat het saldo van bedragen uit hoofde van overgenomen dan wel overgedragen pensioenverplichtingen.

GRONDSLAGEN KASSTROOMOVERZICHT

Het kasstroomoverzicht is conform de directe methode opgesteld. Hierbij worden alle ontvangsten en uitgaven als zodanig gepresenteerd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen kasstromen uit pensioenactiviteiten en kasstromen uit beleggingsactiviteiten.

TOELICHTING OP DE BALANS

(euro x mln)

ACTIVA**1. Beleggingen voor risico fonds****Verloopoverzicht per beleggingscategorie**

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Eliminatie risico deelnemers	Totaal
Stand per 1 januari 2016	459,2	1.431,6	2.724,1	-62,5	576,2	-120,4	5.008,2
Aankopen	145,9	716,3	1.566,2	-	757,5	-9,9	3.176,0
Verkopen	-158,0	-820,9	-1.574,9	-50,7	-664,1	9,3	-3.259,3
Overige mutaties	0,3	-0,3	-5,5	1,0	41,8	-	37,3
Waardemutaties	-7,7	134,8	70,8	71,8	10,4	-7,8	272,3
Stand per 31 december 2016	<u>439,7</u>	<u>1.461,5</u>	<u>2.780,7</u>	<u>-40,4</u>	<u>721,8</u>	<u>-128,8</u>	<u>5.234,5</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde							127,9
							<u>5.362,4</u>

	Vastgoed beleggingen	Aandelen	Vastrentende waarden	Derivaten	Overige beleggingen	Eliminatie risico deelnemers	Totaal
Stand per 1 januari 2015	435,8	1.401,1	2.715,0	283,9	585,8	-124,3	5.297,3
Aankopen	184,0	856,6	1.432,6	-	874,9	-7,3	3.340,8
Verkopen	-196,0	-937,0	-1.367,1	-66,2	-811,5	13,0	-3.364,8
Overige mutaties	0,7	-0,7	-7,5	-9,5	-77,3	-	-94,3
Waardemutaties	34,7	111,6	-48,9	-270,7	4,3	-1,8	-170,8
Stand per 31 december 2015	<u>459,2</u>	<u>1.431,6</u>	<u>2.724,1</u>	<u>-62,5</u>	<u>576,2</u>	<u>-120,4</u>	<u>5.008,2</u>
Bij: Derivaten met een negatieve waarde							153,8
							<u>5.162,0</u>

De overige mutaties hebben o.a. betrekking op mutaties liquide middelen onder beheer bij de vermogensbeheerder, lopende interest en nog af te handelen beleggingstransacties.

De derivaten en collateral met een negatieve positie zijn opgenomen onder de overige schulden.

Reële waarde

Zoals vermeld in de toelichting zijn de beleggingen van het fonds nagenoeg allemaal gewaardeerd tegen reële waarde per balansdatum en is het over het algemeen mogelijk en gebruikelijk om de reële waarde binnen een aanvaardbare bandbreedte van schattingen vast te stellen. Voor sommige andere financiële instrumenten, zoals beleggingsvorderingen en -schulden, geldt dat de boekwaarde de reële waarde benadert als gevolg van het kortetermijnkarakter van de vorderingen en schulden. De boekwaarde van alle activa en de financiële verplichtingen op balansdatum benadert de reële waarde.

Voor de meerderheid van de financiële instrumenten van het fonds kan gebruik worden gemaakt van marktnoteringen. Echter, bepaalde financiële instrumenten zijn gewaardeerd door middel van gebruikmaking van contante waardeberekeningen, de intrinsieke waarde of een andere methode.

- Beleggingen met genoteerde marktprijzen worden verhandeld aan een effectenbeurs of betreffen liquide middelen. Hieronder vallen (vastgoed)aandelen, obligaties en banktegoeden.
- De netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende markttrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.
- Intrinsieke waarde: de marktwaarde ontleent aan de meest recente rapportages van de fundmanagers en de fund-to-fund managers. Deze rapportages zijn door een accountant gecontroleerd maar de periode van deze rapportages loopt vaak niet synchroon met het boekjaar van het fonds. Om deze onzekerheid te mitigeren wordt jaarlijks achteraf een aansluiting gemaakt

Op basis van deze indeling kan het volgende onderscheid worden gemaakt:

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekeningen	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2016						
Vastgoedbeleggingen	246,6	-	-	193,1	-	439,7
Aandelen	1.145,5	-	-	316,0	-	1.461,5
Vastrentende waarden	2.298,5	-	-	482,2	-	2.780,7
Derivaten	-	-	-40,4	-	-	-40,4
Overige beleggingen	103,9	-	-	617,9	-	721,8
Totaal	3.794,5	-	-40,4	1.609,2	-	5.363,3

	Genoteerde marktprijzen	Onafhankelijke taxaties	NCW berekningen	Intrinsieke waarde	Andere methode(n)	Totaal
Per 31 december 2015						
Vastgoedbeleggingen	269,6	-	-	189,6	-	459,2
Aandelen	1.141,7	-	-	289,9	-	1.431,6
Vastrentende waarden	2.277,6	-	-	446,5	-	2.724,1
Derivaten	-	-	-62,5	-	-	-62,5
Overige beleggingen	97,7	-	-	478,5	-	576,2
Totaal	3.786,6	-	-62,5	1.404,5	-	5.128,6

De opgave van de aandelen en vastrentende waarden zijn inclusief de intern belegde beleggingen voor risico deelnemers en inclusief de derivaten met een negatieve positie.

De overige beleggingen zijn inclusief herbelegd en cash collateral uit hoofde van securities lending.

Schattingen van de actuele waarde zijn een momentopname, gebaseerd op de marktomstandigheden en de beschikbare informatie over het financiële instrument. Deze schattingen zijn van nature subjectief en bevatten onzekerheden en een significante oordeelsvorming (bijvoorbeeld rentestand, volatiliteit, schatting van kasstromen, etc.) en kunnen daarom niet met precisie worden vastgesteld.

Schatting van reële waarde

De belangrijkste gehanteerde methoden en veronderstellingen voor het schatten van de reële waarde van financiële instrumenten zijn:

Valutaderivaten: forward transacties worden gewaardeerd op de bestaande valutaverschillen.

Aandelenderivaten: beursgenoteerde futures worden gewaardeerd op marktwaarden.

Rentederivaten: rente swaps worden gewaardeerd op basis van de Eonia rentecurve.

Vastrentende waarden: netto contante waarde methode wordt bepaald door de te ontvangen kasstromen contant te maken op basis van de geldende marktrente. In de waardering is rekening gehouden met het oninbaarheidsrisico.

Vastgoedbeleggingen

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Beursgenoteerd indirect vastgoed (participaties in beleggingsfondsen)	246,6	269,6
Niet beursgenoteerd indirect vastgoed (participaties in beleggingsfondsen)	193,1	189,6
	439,7	459,2

Aandelen

De aandelen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Zelfstandig beursgenoteerde aandelen	1.145,5	1.141,7
Aandelenbeleggingsfondsen	316,0	289,9
	<u>1.461,5</u>	<u>1.431,6</u>

De aandelen zijn beursgenoteerd.

Per balansdatum is een bedrag van € 200,0 mln (31 december 2015: €160,5 mln) aan aandelen uitgeleend. Voor het risico van niet teruglevering zijn zekerheden ontvangen tot een bedrag van € 206,5 mln (31 december 2015: € 166,0 mln).

Vastrentende waarden

De vastrentende waarden kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Staatsobligaties *	1.835,9	1.863,3
Bedrijfsobligaties (Credit funds)	462,6	414,3
Obligatiebeleggingsfondsen	292,6	266,2
Hypotheekfondsen	189,6	180,3
	<u>2.780,7</u>	<u>2.724,1</u>

* Inclusief € 161,3 mln (2015: € 198,8 mln) aan obligaties uitgegeven door financiële instellingen die staatssteun ontvangen.

De obligaties zijn beursgenoteerd.

De hypotheekfondsen en een obligatiebeleggingsfonds zijn niet beursgenoteerd.

Per balansdatum is een bedrag van € 811,6 mln (31 december 2015: € 446,5 mln) aan obligaties uitgeleend. Voor het risico van niet-teruglevering zijn zekerheden ontvangen tot een bedrag van € 837,8 mln (31 december 2015: € 462,0 mln).

Derivaten

	31-12-2016	31-12-2015
Specificatie naar soort:		
Valutaderivaten	-31,4	6,9
Rentederivaten	-9,0	-69,4
	<u>-40,4</u>	<u>-62,5</u>

De derivaten zijn niet beursgenoteerd.

De derivaten met een negatieve waarde zijn opgenomen onder overige schulden en overlopende passiva.

Voor de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruikgemaakt van financiële derivaten. Als hoofdregel geldt dat derivaten uitsluitend worden gebruikt voor zover dit passend is binnen het algemene beleggingsbeleid. De portefeuillestructuur en het risicoprofiel, berekend inclusief de economische effecten van derivaten, dienen zich binnen de door het bestuur vastgestelde grenzen (limieten) te bevinden.

Het fonds gebruikt derivaten voornamelijk om het valutarisico en het renterisico af te dekken. Eén van de belangrijkste risico's bij derivaten is het kredietrisico. Dit is het risico dat tegenpartijen niet aan hun betalingsverplichtingen kunnen voldoen. Dit risico wordt beperkt door alleen transacties aan te gaan met geselecteerde partijen met een door Achmea IM, gebaseerd op haar eigen ratingbeleid, gecontroleerde kredietwaardigheid. Bovendien geldt dat zoveel mogelijk wordt gewerkt met onderpand.

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2016:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Futures	51,1	-	-
Valutatermijncontracten	1.093,1	6,5	37,9
Renteswaps	-803,5	81,0	90,0
		<u>87,5</u>	<u>127,9</u>

Onderstaande tabel geeft inzicht in de derivatenposities per 31 december 2015:

Type contract	Contract- omvang	Activa	Passiva
Futures	18,9	-	-
Valutatermijncontracten	1.138,0	12,3	5,4
Renteswaps	-845,0	79,0	148,4
		<u>91,3</u>	<u>153,8</u>

Overige beleggingen

De overige beleggingen kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Specificatie naar soort:		
Commodities (grondstoffen, edele metalen)	229,6	135,5
Herbelegd en cash collateral	103,9	97,7
Liquide middelen	15,1	106,7
Hedge fondsen	265,3	254,6
Geldmarktbeleggingsfondsen	86,7	-
Beleggingsdebiteuren	21,2	5,1
Beleggingscrediteuren	-	-23,4
	<u>721,8</u>	<u>576,2</u>

De commodities en hedge fondsen zijn niet beursgenoteerd.

Herbelegd en cash collateral kan als volgt worden gesplitst:

Sector	<u>31-12-2016</u>		<u>31-12-2015</u>	
	Bedrag	In %	Bedrag	In %
Financiële instellingen	55,0	52,9	57,3	58,7
Overheid	10,3	9,9	4,3	4,4
Mortgage backed securities *	0,5	0,5	1,0	1,0
Cash	38,1	36,7	35,1	35,9
	<u>103,9</u>	<u>100,0</u>	<u>97,7</u>	<u>100,0</u>

* Nieuwe herbeleggingen vinden niet plaats in mortgage backed securities.

Bestaande posities worden zo snel mogelijk afgebouwd.

2. Beleggingen voor risico deelnemers

	2016	2015
Stand per 1 januari	120,4	124,3
Premie en stortingen	9,6	6,9
Onttrekkingen	-9,0	-12,7
Beleggingsresultaten voor risico deelnemers	7,8	1,9
Stand per 31 december	<u>128,8</u>	<u>120,4</u>

De beleggingen voor risico deelnemer kunnen als volgt worden gespecificeerd:

	31-12-2016	31-12-2015
Aandelen	46,1	43,4
Vastrentende waarden	82,7	77,0
	<u>128,8</u>	<u>120,4</u>

3. Herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	2016	2015
Verloopoverzicht herverzekeringsdeel technische voorzieningen:		
Stand per 1 januari	10,3	10,4
Wijziging marktrente	0,5	0,2
Overige mutaties	0,4	0,6
Vrijval uitkeringen herverzekering	-0,9	-0,9
Stand per 31 december	<u>10,3</u>	<u>10,3</u>

Gecedeerde verzekeringen

De werkgever heeft in het verleden bedrijven overgenomen waarvan de opgebouwde pensioenaanspraken zijn achtergebleven bij de verzekeraar waar het pensioen was ondergebracht. De deelnemers zijn volledig in de regeling van het fonds opgenomen, waarbij ook de bij het overgenomen bedrijf doorgebrachte diensttijd pensioengevend is geworden. De bij de verzekeraar opgebouwde nominale aanspraken worden als aftrekbedrag in aanmerking genomen binnen de regeling van het fonds. Bij pensionering wordt door APF het volledige pensioen uitbetaald. De uitkeringen die bij de betreffende verzekeraars zijn opgebouwd moeten worden gecedeerd aan het fonds.

4. Vorderingen en overlopende activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Vorderingen op werkgever	<u>7,5</u>	<u>6,5</u>

Over de vordering op de werkgever wordt geen intrest verrekend.

Alle vorderingen hebben een resterende looptijd van minder dan één jaar.

5. Overige activa

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
ABN AMRO	<u>7,4</u>	<u>8,3</u>

Onder de liquide middelen worden kasmiddelen en tegoeden op bankrekeningen opgenomen die onmiddellijk of op korte termijn opeisbaar zijn en niet het karakter van beleggingen hebben.

Het fonds heeft een ongebruikte kredietfaciliteit van € 18,0 mln.

PASSIVA**6. Stichtingskapitaal en reserves**

Mutatieoverzicht eigen vermogen:

	Stichtings- kapitaal	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2016	0,1	112,7	112,8
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-	-3,9	-3,9
Stand per 31 december 2016	<u>0,1</u>	<u>108,8</u>	<u>108,9</u>
	Stichtings- kapitaal	Algemene reserve	Totaal
Stand per 1 januari 2015	0,1	366,3	366,4
Uit bestemming saldo van baten en lasten	-	-253,6	-253,6
Stand per 31 december 2015	<u>0,1</u>	<u>112,7</u>	<u>112,8</u>

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Solvabiliteit				
Pensioenvermogen	5.273,7	104,1	5.043,9	104,4
Af: technische voorzieningen	5.064,8	100,0	4.831,1	100,0
Eigen vermogen (inclusief achtergestelde lening)	<u>208,9</u>	<u>4,1</u>	<u>212,8</u>	<u>4,4</u>
Af: vereist eigen vermogen	909,9	18,0	892,0	18,5
Tekort t.o.v. VEV	<u>-701,0</u>	<u>-13,9</u>	<u>-679,2</u>	<u>-14,1</u>
Minimaal vereist eigen vermogen	210,4	4,2	203,5	4,3
Actuele dekkingsgraad		104,1		104,4
Beleidsdekkingsgraad		99,2		106,8

De vermogenspositie van het fonds kan worden gekarakteriseerd als dekkingstekort, omdat de beleidsdekkingsgraad van het fonds lager is dan het vereist eigen vermogen en lager dan het minimaal vereist eigen vermogen. Voor de berekening van het vereist eigen vermogen wordt gebruik gemaakt van de door DNB ontwikkelde standaardtoets, de zogenaamde S-toets. De dekkingsgraad wordt bepaald door het pensioenvermogen te delen door de technische voorzieningen (inclusief voorziening pensioenverplichting risico deelnemers). Het pensioenvermogen wordt als volgt vastgesteld: totale activa -/- overige schulden en overlopende passiva -/- achtergestelde lening. Voor het berekenen van de dekkingsgraad wordt artikel 8 van het Financieel Toetsingskader zodanig geïnterpreteerd dat de achtergestelde lening als onderdeel van het eigen vermogen ultimo 2016 voor € 100,0 mln wordt meegenomen. De aanwezige dekkingsgraad is berekend door het saldo pensioenvermogen € 5.273,7 mln te delen door de technische voorzieningen € 5.064,8 mln en komt daarmee uit op 104,1%.

Het verloop van de actuele dekkingsgraad kan als volgt worden gespecificeerd:

	2016	2015
	%	%
Dekkingsgraad per 1 januari	104,4	110,0
M1 Premie	-0,2	-0,1
M2 Uitkeringen	0,2	0,5
M3 Toeslagen	-	-
M4 Rentetermijnstructuur	-6,9	-4,1
M5 Rendement	7,8	-1,3
M6 Overig	-1,2	-0,6
Dekkingsgraad per 31 december	104,1	104,4

Herstelplan

Het nFTK bepaalt dat pensioenfondsen een herstelplan moeten indienen bij DNB indien de beleidsdekkingsgraad onder het niveau van de vereiste dekkingsgraad ligt (per 1 januari 2016: 118,5%). Er is dan sprake van een tekortsituatie. Omdat de beleidsdekkingsgraad op de peildatum (31 december 2015) 106,8% was, moest APF een herstelplan opstellen. In dit herstelplan dient te worden aangetoond dat APF in maximaal 11 jaar herstelt tot de vereiste dekkingsgraad. Deze termijn is afwijkend van de maximale termijn van 10 jaar omdat een overgangsregeling geldt. Het fonds heeft het herstelplan op 31 maart 2016 ingediend. DNB heeft het herstelplan beoordeeld. De goedkeuring van DNB is ontvangen op 18 mei 2016.

In het eerste kwartaal van ieder jaar dient het herstelplan te worden geëvalueerd. Aangezien het fonds zich eind 2016 nog steeds in een tekortsituatie bevond, is in het eerste kwartaal van 2017 een nieuw herstelplan ingediend dat is aangepast naar de actuele situatie.

7. Achtergestelde lening

Dit betreft een bij de onderneming opgenomen achtergestelde lening met een rentepercentage van 3,5%. Er vinden geen tussentijdse aflossingen plaats. Bij faillissement zal de lening afgelost worden nadat alle overige schulden zijn voldaan. De achtergestelde lening mag volgens de nFTK regelgeving voor maximaal 50% van het Eigen Vermogen van het fonds worden meegeteld ten behoeve van de dekkingsgraad. Ultimo 2016 is dat voor een bedrag van € 100,0 mln. (2015: € 100,0 mln.).

De achtergestelde lening kan uitsluitend met toestemming van toezichthouder DNB worden afgelost.

8. Technische voorzieningen voor risico fonds

Mutatieoverzicht technische voorzieningen

	2016	2015
Stand per 1 januari	4.710,7	4.671,7
- Pensioenopbouw	75,1	55,0
- Rentetoevoeging	-2,8	7,5
- Pensioenuitkeringen en afkopen	-212,7	-215,9
- Uitvoeringskosten	-2,8	-3,2
- Saldo overdrachten van rechten	6,7	15,4
- Wijziging marktrente	343,0	182,1
- Wijziging actuariële uitgangspunten	19,8	1,2
- Overige wijzigingen	-1,0	-3,1
Stand per 31 december	<u>4.936,0</u>	<u>4.710,7</u>

Specificatie voorziening pensioenverplichtingen voor risico fonds naar categorie van deelnemers:

	31-12-2016		31-12-2015	
	Aantal		Aantal	
Deelnemers	5.693	1.275,1	5.665	1.162,8
Gewezen deelnemers	11.588	849,6	11.981	765,4
Pensioengerechtigden	17.757	2.782,1	18.001	2.755,8
IBNR voorziening voor arbeidsongeschiktheid	-	12,4	-	10,3
Overige bestanddelen*	-	16,8	-	16,4
	<u>35.038</u>	<u>4.936,0</u>	<u>35.647</u>	<u>4.710,7</u>

*De overige bestanddelen bestaan onder andere uit een voorziening voor latent wezenpensioen, AOW Eigen Beheer en een voorziening voor premiebijdragen.

De methode voor de berekening van de pensioenverplichtingen is zodanig toegepast dat er geen sprake is van een financieringsachterstand.

De technische voorzieningen hebben een langlopend karakter.

De toeslagverlening over de pensioenaanspraken en -rechten als gevolg van de loon- en prijsontwikkelingen is voorwaardelijk. De financiële positie van het fonds speelt hierbij een belangrijke rol.

Het fonds probeert de opgebouwde pensioenaanspraken van deelnemers aan de pensioenregeling te verhogen op basis van de algemene loonindex van AkzoNobel met inachtneming van het daaromtrent bepaalde in het pensioenreglement. Voor gewezen deelnemers wordt het door het CBS gepubliceerde prijsindexcijfer '-CPI Alle Huishoudens Totaal' over de periode september-september - met een maximum van 4% met inachtneming van het bepaalde in het pensioenreglement gebruikt. Er is geen recht op verhoging en het is voor de langere termijn niet zeker of en in hoeverre verhoging zal plaatsvinden. De toezegging van de verhoging is derhalve voorwaardelijk. Het bestuur beslist of wel of geen toeslagverlening van de pensioenaanspraken plaatsvindt. De verhoging is mede afhankelijk van de vermogenspositie van het fonds. Onder de algemene loonindex vallen uitsluitend de inkomensverhogingen die door de directie van AkzoNobel als algemeen worden aangemerkt.

Toeslagverlening actieven en inactieven in 2016

Eind 2016 vond besluitvorming plaats over verhoging van pensioenaanspraken per 1 januari 2017. In het nFTK is bepaald dat (gedeeltelijke) toeslagverlening pas mogelijk is bij een dekkingsgraad van tenminste 110%. Aangezien de dekkingsgraad van het fonds ultimo 2016 zich onder 110% bevond kon er geen toeslag per 1 januari 2017 worden toegekend.

Inhaaltoeslagen

Onder bepaalde omstandigheden kunnen inhaaltoeslagen worden toegekend. Inhaaltoeslagen zijn toeslagen die worden toegezegd, voor zover in het verleden niet voor 100% toeslag is verleend. Om inhaaltoeslagen te kunnen toekennen is een hoge dekkingsgraad vereist. Inhaaltoeslagen zijn daarom op korte termijn niet te verwachten.

9. Voorziening pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

	2016	2015
Stand per 1 januari	120,4	124,3
Stortingen	9,6	6,9
Onttrekkingen	-9,0	-12,7
Waardemutaties	7,8	1,9
Stand per 31 december	<u>128,8</u>	<u>120,4</u>

10. Overige schulden en overlopende passiva

	31-12-2016	31-12-2015
Uitkeringen	1,7	2,1
Derivaten met negatieve waarde	127,9	153,8
Verplichtingen uit hoofde van herbelegd en cash collateral	103,9	97,7
Afdracht loonheffing en premies	4,7	4,7
Te betalen kosten	0,3	0,3
Achmea koopsom uitvoeringsorganisatie *	-	1,2
Schulden inzake verlegde BTW	0,7	0,4
Overige schulden	3,5	3,4
	<u>242,7</u>	<u>263,6</u>

* Achmea heeft per 1 september 2006 een koopsom betaald aan het fonds voor de overname van de pensioenactiviteiten. Van deze koopsom valt elk jaar € 1,8 mln vrij. Deze vrijval is opgenomen in de uitvoeringskosten. In 2016 is de laatste termijn vrijvallen.

De schulden hebben overwegend een resterende looptijd van minder dan één jaar.

Risicobeheer en derivaten**Solvabiliteitsrisico**

Het fonds wordt bij het beheer van de pensioenverplichtingen en de financiering daarvan geconfronteerd met risico's. De belangrijkste doelstelling van het fonds is het nakomen van de pensioentoezeggingen. Voor het realiseren van deze doelstelling wordt gestreefd naar een toereikende solvabiliteit op basis van de marktwaarde van de pensioenverplichtingen.

Het belangrijkste risico voor het fonds betreft het solvabiliteitsrisico, ofwel het risico dat het fonds niet beschikt over voldoende vermogen ter dekking van de pensioenverplichtingen. De solvabiliteit wordt gemeten zowel op basis van algemeen geldende normen als ook naar de specifieke normen welke door de toezichthouder worden opgelegd. Indien de solvabiliteit van het fonds zich negatief ontwikkelt, bestaat het risico dat het fonds de premie voor de onderneming na afloop van de uitvoeringsovereenkomst en deelnemers moet verhogen en het risico dat er geen ruimte beschikbaar is voor een eventuele toeslagverlening van opgebouwde pensioenrechten. In het uiterste geval kan het noodzakelijk zijn dat het fonds verworven pensioenaanspraken en pensioenrechten moet verminderen.

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Het tekort op FTK-grondslagen is als volgt:		
Technische voorzieningen	5.064,8	4.831,1
Buffers:		
S1 Renterisico	141,3	172,1
S2 Risico zakelijke waarden	676,4	647,4
S3 Valutarisico	83,7	71,8
S4 Grondstoffenrisico	102,1	97,9
S5 Kredietrisico	220,8	211,7
S6 Verzekeringstechnisch risico	116,9	111,1
S7 Liquiditeitsrisico	-	-
S8 Concentratierisico	-	-
S9 Operationeel risico	-	-
S10 Actief beheerrisico	140,6	140,5
Diversificatie effect	-571,9	-560,5
Totaal S (vereiste buffers)	<u>909,9</u>	<u>892,0</u>
Vereist vermogen (art. 132 Pensioenwet)	5.974,7	5.723,1
Aanwezig vermogen	5.273,7	5.043,9
Tekort	<u>-701,0</u>	<u>-679,2</u>

Het fonds heeft ter afdekking van risico's bepaalde derivatencontracten afgesloten. Hiermee is bij het bepalen van de vereiste buffers op de volgende wijze rekening gehouden:

Renterisico

Op basis van het strategisch beleid wordt 35% van het renterisico op basis van marktrente afgedekt.

Valutarisico

Het valutarisico van beleggingen in USD, GBP, JPY, CHF, CAD en AUD wordt volgens het strategische beleid volledig afgedekt. Hierbij wordt verondersteld dat 25% (2015: 50%) van de aandelen opkomende markten gerelateerd zijn aan de Amerikaanse dollar. Deze categorie wordt om deze reden voor 25% afgedekt naar euro's.

Bij de berekening van de buffers past het fonds de standaardmethode toe, waarbij voor actief beheer van de aandelenportefeuille (S10), op basis van de volatiliteit van deze portefeuille een correctie wordt toegepast voor risico zakelijke waarden. Voor de samenstelling van de beleggingen wordt uitgegaan van de strategische asset mix in de evenwichtssituatie.

Beleid en risicobeheer

Het bestuur beschikt over een aantal beleidsinstrumenten ten behoeve van het beheersen van deze risico's. Deze beleidsinstrumenten betreffen:

- beleggingsbeleid
- premiebeleid
- herverzekeringsbeleid
- toeslagenbeleid.

De keuze en toepassing van beleidsinstrumenten vindt plaats na uitvoerige analyses ten aanzien van te verwachten ontwikkelingen van de verplichtingen en de financiële markten. Daarbij wordt onder meer gebruikgemaakt van ALM-studies. Een ALM-studie is een analyse van de structuur van de pensioenverplichtingen en van verschillende beleggingsstrategieën en de ontwikkeling daarvan in diverse economische scenario's.

De uitkomsten van deze analyses vinden hun weerslag in jaarlijks door het bestuur vast te stellen beleggingsrichtlijnen als basis voor het uit te voeren beleggingsbeleid. De beleggingsrichtlijnen geven normen en limieten aan waarbinnen de uitvoering van het beleggingsbeleid moet plaatsvinden. Ze zijn gericht op het beheersen van de volgende belangrijkste (beleggings)risico's. Bij de uitvoering van het beleggingsbeleid wordt gebruik gemaakt van derivaten.

Marktrisico's (S1 - S4)

Het marktrisico omvat het renterisico, het prijs(koers)risico en het valutarisico. De waardedaling van de beleggingen is het prijsrisico. Het fonds belegt in zakelijke waarden en vastrentende waarden. Bij belegging in zakelijke waarden is het de verwachting dat deze op termijn een hoger rendement genereren welke nodig is gezien de toeslagambitie van het fonds. De beheersing van de risico's van beleggingen in zakelijk waarden wordt bereikt door voldoende spreiding over beleggingscategorieën, regio's en sectoren.

Het valutarisico van beleggingen in USD, GBP, JPY, CHF, CAD en AUD wordt volledig afgedekt door het afsluiten van valuta termijn contracten. Het marktrisico wordt op dagelijkse basis beheerst door de uitvoerder in overeenstemming met de aanwezige beleidskaders en richtlijnen. De overall marktposities worden periodiek gerapporteerd aan het bestuur.

S1 Renterisico

Het renterisico is het risico dat door een daling van de marktrente de waarde van de pensioenverplichtingen harder stijgt (verlies) dan de waarde van de vastrentende waarden portefeuille (winst). Het renterisico is expliciet geworden door de overgang van een vaste rekenrente naar een rekenrente op basis van de swapcurve in het kader van het financieel toetsingskader van DNB.

De rentegevoeligheid kan worden gemeten door middel van de duration. De duration geeft aan hoeveel procent bij benadering de reële waarde van een belegging of verplichting verandert bij een parallelle verschuiving van de rentecurve. Een hoge duration geeft een hoge gevoeligheid voor veranderingen in de rente weer.

	31-12-2016		31-12-2015	
	Balanswaarde	Duration	Balanswaarde	Duration
Duration van de vastrentende waarden (voor derivaten)	2.780,7	5,9	2.724,1	5,7
Duration van de vastrentende waarden (na derivaten)	2.740,3	10,1	2.661,6	9,2
Duration van de totale portefeuille (na derivaten)	5.225,2	5,8	5.032,9	5,2
Technische voorzieningen	4.936,0	14,9	4.710,7	14,4

Op balansdatum is de duration van de beleggingen aanzienlijk korter dan de duration van de verplichtingen. Er is derhalve sprake van een zogenaamde "duration-mismatch". Dit betekent dat bij een rentestijging de waarde van beleggingen minder snel daalt dan de waarde van de verplichtingen (bij toepassing van de actuele marktrentestructuur), waardoor de dekkingsgraad zal stijgen. Bij een rentedaling zal de waarde van de beleggingen minder snel stijgen dan de waarde van de verplichtingen, waardoor de dekkingsgraad daalt.

Het beleid van het fonds is gericht op het verkleinen van de "duration-mismatch". De duration mismatch kan worden verkleind door het kopen van meer langlopende obligaties in plaats van aandelen, het binnen de portefeuille vervangen van kortlopende obligaties door langlopende obligaties of door middel van renteswaps of swaptions. Bij een renteswap wordt een vaste lange rente geruild tegen een variabele korte rente. Het fonds ontvangt in dit geval een lange rente, vergelijkbaar met de kasstroom van een langlopende obligatie en betaalt daarvoor een variabele korte rente (bijvoorbeeld Euribor). Hierdoor wordt de "duration-mismatch" verkleind, maar het fonds wordt wel afhankelijk van de ontwikkeling van de korte rente die het fonds aan de tegenpartij betaalt. Met een swaption kan het fonds tijdelijk het risico van een verdere rentedaling afdekken. Hiervoor betaalt het fonds een premie. Bij het afsluiten van een swap of een swaption kunnen dus mismatchrisico's worden afgedekt, maar worden nieuwe risico's geïntroduceerd die gepaard gaan met dit soort instrumenten (zoals liquiditeit-, tegenpartij- en juridisch risico).

De samenstelling van de vastrentende waarden naar looptijd is als volgt:

	31-12-2016		31-12-2015	
	in %		in %	
Resterende looptijd < 1 jaar	132,7	4,8	308,2	11,3
Resterende looptijd > 1 en < 5 jaar	937,9	33,7	829,7	30,5
Resterende looptijd > 5 jaar	1.710,1	61,5	1.586,2	58,2
	<u>2.780,7</u>	<u>100,0</u>	<u>2.724,1</u>	<u>100,0</u>

S2 Risico zakelijke waarden

Het risico zakelijke waarden oftewel prijsrisico is het risico van waardewijzigingen door de ontwikkeling van marktprijzen, die wordt veroorzaakt door factoren gerelateerd aan een individuele belegging, de uitgevende instelling of generieke factoren. Omdat alle beleggingen worden gewaardeerd tegen reële waarde waarbij waardewijzigingen onmiddellijk in het saldo van baten en lasten worden verwerkt, zijn alle wijzigingen in marktomstandigheden direct zichtbaar in het beleggingsresultaat. Het prijsrisico kan worden gemitigeerd door diversificatie.

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Europa	412,4	93,8	430,7	93,9
Noord-Amerika	14,7	3,3	14,9	3,2
Azië	7,0	1,6	5,7	1,2
Oceanië	5,6	1,3	7,9	1,7
	<u>439,7</u>	<u>100,0</u>	<u>459,2</u>	<u>100,0</u>

Specificatie vastgoed beleggingen naar regio:

	31-12-2016		31-12-2015	
	In %		In %	
Financiële instellingen (w.o. banken en verzekeraars)	299,3	20,5	344,5	24,1
Nijverheid en industrie	263,1	18,0	217,6	15,2
Handel	307,9	21,1	341,5	23,9
Overige dienstverlening	426,2	29,1	435,5	30,3
Diversen	165,0	11,3	92,5	6,5
	<u>1.461,5</u>	<u>100,0</u>	<u>1.431,6</u>	<u>100,0</u>

Specificatie aandelen naar sector:

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie aandelen naar regio:				
Europa	317,5	21,7	324,1	22,6
Noord-Amerika	657,9	45,0	637,5	44,6
Azië	143,1	9,8	160,5	11,2
Oceanië	44,6	3,1	40,0	2,8
Opkomende markten	298,4	20,4	269,5	18,8
	<u>1.461,5</u>	<u>100,0</u>	<u>1.431,6</u>	<u>100,0</u>

S3 Valutarisico

Het totaalbedrag dat niet in euro's is belegd bedraagt ultimo 2016 circa 27,5% (2015: 33,5%) van de beleggingsportefeuille en is voor 76,4% (2015: 67,2%) afgedekt door de euro. De belangrijkste valuta daarin zijn USD en GBP. Het strategische beleid van het fonds is om USD, GBP, JPY, CHF, CAD en AUD op strategische gewichten af te dekken. Per einde boekjaar is de waarde van de uitstaande valutatermijncontracten € 31,4 mln negatief.

De vreemde valutapositie voor en na afdekking door valutaderivaten is als volgt weer te geven:

	Positie voor afdekking	Valuta-derivaten	Nettopositie na afdekking 2016	Nettopositie na afdekking 2015
US dollar *	702,0	-748,1	-46,1	65,3
Britse pond	156,9	-147,3	9,6	4,8
Japanse yen	100,5	-95,0	5,5	14,4
Zwitserse frank	51,7	-50,9	0,8	42,9
Zweedse kroon	30,2	-	30,2	39,1
Deense kroon	8,5	-	8,5	16,0
Noorse kroon	11,5	-	11,5	9,7
Canadese dollar	66,5	-40,0	26,5	57,9
Australische dollar	42,4	-29,1	13,3	40,0
Hong Kong dollar	82,6	-	82,6	72,4
Overige valuta	201,4	-	201,4	191,3
	<u>1.454,2</u>	<u>-1.110,4</u>	<u>343,8</u>	<u>553,8</u>

* Verondersteld wordt dat 25% (2015: 50%) van de emerging markets aandelen gerelateerd zijn aan de Amerikaanse dollar en daarom wordt deze categorie voor 25% afgedekt naar euro.

S4 Grondstoffenrisico

Het fonds belegt conform de beleggingsrichtlijnen middels commodity derivaten in grondstoffen. Vanuit spreidingsoverwegingen en de lange termijn rendementsverwachtingen van grondstoffen is besloten middels een onderweging ten opzichte van het strategisch evenwicht in deze categorie te blijven beleggen.

S5 Kredietrisico

Kredietrisico is het risico van financiële verliezen voor het fonds als gevolg van faillissement of betalingsonmacht van tegenpartijen waarop het fonds (potentiële) vorderingen heeft. Hierbij kan onder meer worden gedacht aan partijen die obligatieleningen uitgeven, banken waar deposito's worden geplaatst, marktpartijen waarmee Over The Counter (OTC)-derivatenposities worden aangegaan en aan bijvoorbeeld herverzekeraars.

Een voor beleggingsactiviteiten specifiek onderdeel van kredietrisico is het settlementrisico. Dit heeft betrekking op het risico dat partijen waarmee het fonds transacties is aangegaan niet meer in staat zijn hun tegenprestatie te verrichten waardoor het fonds financiële verliezen lijdt.

Beheersing vindt plaats door het stellen van limieten aan tegenpartijen op totaalniveau, dat wil zeggen met inachtneming van alle posities die een tegenpartij heeft jegens het fonds; het vragen van extra zekerheden zoals onderpand en dergelijke bij hypothecaire geldleningen en het uitlenen van effecten; het hanteren van prudente verstrekingsnormen bij hypothecaire geldleningen. Ter afdekking van het settlementrisico wordt door het fonds enkel belegd in markten waar een voldoende betrouwbaar clearing- en settlementstelsel functioneert. Voordat in nieuwe markten wordt belegd, wordt eerst onderzoek gedaan naar de waarborgen op dit gebied. Met betrekking tot niet-beursgenoteerde beleggingen, met name OTC-derivaten, wordt door het fonds enkel gewerkt met tegenpartijen waarmee ISDA/CSA-overeenkomsten zijn afgesloten zodat posities van het fonds adequaat worden afgedekt door onderpand.

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
Specificatie vastrentende waarden naar sector:				
Nederlandse overheidsinstellingen	128,1	4,6	150,6	5,5
Buitenlandse overheidsinstellingen	1.722,2	61,9	1.542,9	56,7
Financiële instellingen	560,1	20,1	553,9	20,3
Handels- en industriële instellingen	218,7	7,9	181,4	6,7
Overige	151,6	5,5	295,3	10,8
	<u>2.780,7</u>	<u>100,0</u>	<u>2.724,1</u>	<u>100,0</u>

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van de vastrentende portefeuille kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
AAA	872,7	31,4	739,1	27,1
AA	937,1	33,8	1.073,3	39,4
A	234,3	8,4	213,8	7,9
BBB	515,0	18,5	513,5	18,9
BB	83,7	3,0	53,6	2,0
B	83,6	3,0	38,3	1,4
CCC	31,5	1,1	17,3	0,6
CC en lager	2,1	0,1	1,0	-
Geen rating	20,7	0,7	74,2	2,7
	<u>2.780,7</u>	<u>100,0</u>	<u>2.724,1</u>	<u>100,0</u>

De ratings zijn gebaseerd op de SAC rating, de Syntrus Achmea Composite long term debt rating. Dit is een gemiddelde van de 3 ratings van Moody's, Standard & Poors en Fitch.

Er is blootstelling naar debiteuren vanaf CCC en lager via de beleggingsinstellingen Global Emerging Market Debt Fund en de Global High Yield Pool.

Ten aanzien van de kredietwaardigheid van de debiteuren van herbelegd collateral vanuit securities lending kan het volgende overzicht worden gegeven:

	31-12-2016		31-12-2015	
		In %		In %
AAA	25,9	24,9	24,6	25,2
AA	24,2	23,3	18,0	18,4
A	22,7	21,9	20,0	20,5
Cash	<u>31,1</u>	<u>29,9</u>	<u>35,1</u>	<u>35,9</u>
	<u>103,9</u>	<u>100,0</u>	<u>97,7</u>	<u>100,0</u>

S6 Verzekeringstechnisch risico

De belangrijkste actuariële risico's zijn de risico's van langlevens, overlijden en arbeidsongeschiktheid.

Langlevenrisico

Het langlevenrisico is het belangrijkste verzekeringstechnische risico. Langlevenrisico is het risico dat deelnemers langer blijven leven dan gemiddeld verondersteld wordt bij de bepaling van de voorziening pensioenverplichtingen. Als gevolg hiervan volstaat de opbouw van het pensioenvermogen niet voor de uitkering van de pensioenverplichting. Door toepassing van Prognosetafel AG2016 met adequate correcties voor ervaringssterfte en een opslag voor sterftetrendontwikkeling is het langlevenrisico zo goed mogelijk verdisconteerd in de waardering van de pensioenverplichtingen.

Overlijdensrisico

Het overlijdensrisico betekent dat het fonds in geval van overlijden mogelijk een nabestaandenpensioen moet toekennen waarvoor nog niet volledig is voorzien.

Arbeidsongeschiktheidsrisico

Het arbeidsongeschiktheidsrisico betreft het risico dat het fonds voorzieningen moet treffen voor premievrijstelling bij invaliditeit en het toekennen van een arbeidsongeschiktheidspensioen. Voor dit risico wordt jaarlijks een risicopremie in rekening gebracht. Het verschil tussen de risicopremie en de werkelijke kosten wordt verwerkt via het resultaat. De actuariële uitgangspunten voor de risicopremie worden periodiek herzien.

S7 Liquiditeitsrisico

Liquiditeitsrisico is het risico dat beleggingen niet tijdig en/of niet tegen een aanvaardbare prijs kunnen worden omgezet in liquide middelen, waardoor het fonds op korte termijn niet aan zijn verplichtingen kan voldoen. Waar de overige risicocomponenten vooral de langere termijn betreffen (solvabiliteit), gaat het hierbij om de kortere termijn. Dit risico kan worden beheerst door in het strategische en tactische beleggingsbeleid voldoende ruimte aan te houden voor de liquiditeitsposities. Er moet eveneens rekening worden gehouden met de directe beleggingsopbrengsten en andere inkomsten zoals premies. Inzake het liquiditeitsrisico kan het volgende worden gemeld:

- Als gevolg van de samenstelling van het verzekerden bestand zijn de uitkeringen structureel hoger dan de premies.
- Ultimo 2016 zijn er voldoende obligaties, die onmiddellijk zonder waardeverlies verkocht kunnen worden om eventuele onvoorziene uitstroom van geldmiddelen te financieren.

S8 Concentratierisico

Grote posten zijn aan te duiden als een vorm van concentratierisico. Om te bepalen welke posten hieronder vallen moeten per beleggingscategorie alle instrumenten met dezelfde debiteur worden gesommeerd. Als grote post wordt aangemerkt elke post die meer dan 2% van het balanstotaal uitmaakt.

Dit betreft de volgende posten (in %):

	<u>31-12-2016</u>	<u>31-12-2015</u>
Staatsobligaties Duitsland	10,5	8,4
Staatsobligaties Frankrijk	8,1	9,0
Staatsobligaties Italië	3,2	3,8
Staatsobligaties Nederland	2,2	2,5
Staatsobligaties Spanje	-	2,3
Geldmarktfonds	6,1	4,5
Pictet - Global Emerging Debt	2,8	2,7
Syntrus Achmea Global High Yield Pool	2,8	2,6
Schroder International Selection Fund - EM	2,1	2,4

In het algemeen geldt dat een concentratierisico kan optreden als een adequate spreiding van activa en passiva ontbreekt. Concentratierisico's kunnen optreden bij een concentratie van de portefeuille in regio's, economische sectoren of tegenpartijen. Een portefeuille van leningen die sterk sectorgebonden is, kan door deze sectorconcentratie een verhoogd risico lopen. Indien aandelen in dezelfde sector worden aangehouden is sprake van een cumulatief concentratierisico.

Ondanks het feit dat in bovenstaande tabel grote concentraties gepresenteerd zijn is naar de mening van het bestuur geen aanvullende buffer in S8 nodig.

S9 Operationeel risico

Operationeel risico is het risico van een onjuiste afwikkeling van transacties, fouten in de verwerking van gegevens, het verloren gaan van informatie, fraude en dergelijke. Dergelijke risico's worden door het fonds beheerst door het stellen van hoge kwaliteitseisen aan de organisaties die bij de uitvoering betrokken zijn op gebieden zoals interne organisatie, procedures, processen en controles, kwaliteit geautomatiseerde systemen, enzovoorts.

Het bestuur beoordeelt jaarlijks de kwaliteit van de uitvoering door middel van performancerapportages (alleen vermogensbeheerders), SLA-rapportages en onafhankelijk getoetste internebeheersingsrapportages (ISAE 3402-rapportages).

Aangezien hiermee sprake is van adequate beheersing van de operationele risico's worden door het fonds hiervoor geen buffers aangehouden in de solvabiliteitstoets.

Systeemrisico

Systeemrisico betreft het risico dat het mondiale financiële systeem (de internationale markten) niet langer naar behoren functioneert waardoor beleggingen van het fonds niet langer verhandelbaar zijn en zelfs, al dan niet tijdelijk, hun waarde kunnen verliezen. Net als voor andere marktpartijen, is dit risico voor het fonds niet beheersbaar.

S10 Actief beheerrisico

Het actief beheerrisico heeft betrekking op de ruimte om bij de uitvoering van het beleggingsbeleid af te wijken van de strategisch nageleefde portefeuille. De mate van actief beheer is bepaald aan de hand van de tracking error ten opzichte van de voor de portefeuille vastgestelde benchmark. De tracking error over 2016 is 3,0% (2015: 3,0%).

Verbonden partijen

Transacties met bestuurders

De bestuurders ontvangen een vaste vergoeding. Er zijn geen leningen verstrekt aan (voormalige) bestuurders en er zijn geen vorderingen op (voormalige) bestuurders. Onder punt 16 is meer informatie opgenomen betreffende de vergoeding voor bestuursleden.

Overige transacties met verbonden partijen

Inzake de uitvoeringsovereenkomst tussen fonds en werkgever met betrekking tot de financiering van de aanspraken en de uitvoering van de regeling is het volgende relevant: de werkgever levert de basisgegevens aan. Met de werkgever heeft het fonds de afspraak dat voor een periode van vijf jaren een vaste premie wordt berekend. Er worden geen kosten doorbelast aan de werkgever.

Niet in de balans opgenomen activa en verplichtingen

Ontvangen zekerheden en garanties

Het fonds leent sinds jaren effecten uit (securities lending), waarbij als zekerheid cash (liquiditeiten) of non-cash (effecten) wordt ontvangen van de lenende partij. De verhouding tussen uitgeleende effecten en de ontvangen zekerheden blijken uit onderstaande tabel:

	31-12-2016	31-12-2015
Uitgeleende effecten		
Aandelen	200,0	160,5
Vastrentende waarden	811,6	446,5
	<u>1.011,6</u>	<u>607,0</u>
Actuele waarde ontvangen zekerheden		
Cash (herbelegd)	72,8	62,6
Cash (niet-herbelegd)	31,1	35,1
Non cash	940,4	530,4
	<u>1.044,3</u>	<u>628,1</u>

De ontvangen cash wordt door de custodian Northern Trust hoofdzakelijk belegd in kortlopende instrumenten. Het herbelegd cash collateral is in de balans verantwoord onder de overige beleggingen. Per 31 december 2015 bedroeg de ongerealiseerde herwaardering nog ongeveer € -0,02 mln, ultimo 2016 is deze ongeveer € -0,01 mln. De waardemutatie is verwerkt als indirecte beleggingsopbrengst. De waarde van de cash pool wijzigt dagelijks en is inherent aan beleggen in leningen. Het is de verwachting dat de betreffende stukken a pari worden afgelost. Naast zekerheden in cash is voor een bedrag van € 940,4 mln aan zekerheden ontvangen in de vorm van non-cash.

Langlopende contractuele verplichtingen

Het fonds heeft medio 2007 een uitbestedingovereenkomst afgesloten met Achmea voor een periode van 10 jaar. In 2016 is een nieuw contract met Syntrus Achmea Pensioenbeheer B.V. afgesloten met een looptijd tot 31 december 2017. De vergoeding in 2016 bedroeg € 2,2 mln (2015: € 1,6 mln) na aftrek van de vrijval van de door Achmea betaalde koopsom. Exclusief deze aftrek zouden de kosten € 3,4 mln (2015: € 3,4 mln) bedragen. Vanaf september 2016 is de koopsom Achmea geheel vrijgevallen. De totale verplichting voor de resterende looptijd bedraagt € 3,0 mln.

In 2016 is een nieuw contract met Achmea Investment Management afgesloten voor onbepaalde tijd, met een opzegtermijn van één maand.

Beide nieuwe contracten classificeren in principe niet meer als langlopende contractuele verplichting.

Belangrijke gebeurtenissen na balansdatum

Nieuw herstelplan

De financiële positie van het fonds wordt bepaald aan de hand van de beleidsdekkingsgraad en de vereiste dekkingsgraad. De beleidsdekkingsgraad moet ten minste het niveau hebben van de vereiste dekkingsgraad. Als de beleidsdekkingsgraad van het fonds onder de vereiste dekkingsgraad ligt, is er sprake van een tekortsituatie en maakt het fonds een herstelplan.

Het pensioenfonds heeft in maart 2017 een nieuw herstelplan bij DNB ingediend. De beleidsdekkingsgraad per 31 december 2016 bedraagt conform dit herstelplan 99,2%. Uit het herstelplan blijkt dat de financiële positie van het fonds naar verwachting ultimo 2020 weer volledig is hersteld uit het reservetekort. Herstel wordt dus verwacht binnen de gestelde hersteltermijn en zonder aanvullende maatregelen.

TOELICHTING OP DE STAAT VAN BATEN EN LASTEN

(euro x mln)

11. Premiebijdragen van werkgevers en werknemers

	2016	2015
Periodieke premiebijdragen werkgevers	68,4	47,3
Periodieke premiebijdragen werknemers TNP	0,9	0,8
Verrekening extra premie prepensioen	0,1	-
	<u>69,4</u>	<u>48,1</u>

Het fonds verzekert een collectieve pensioenregeling met vaste werkgeverspremie (CDC-regeling). Deze vaste werkgeverspremie is vastgelegd in de uitvoeringsovereenkomst, die telkens voor een periode van vijf jaar tussen AkzoNobel en het fonds wordt gesloten. De uitvoeringsovereenkomst is afgesloten voor de periode 1 januari 2016 tot en met 31 december 2020. De werkgeverspremie is bepaald op 28,0% van de som van de pensioengrondslagen. (2015 tot 1 juli: 20,4%, vanaf 1 juli 24,5%)

De kostendekkende, gedempte kostendekkende en feitelijke premie volgens artikel 130 van de Pensioenwet zijn als volgt:

	2016	2015
Kostendekkende premie	90,4	65,6
Gedempte kostendekkende premie	65,6	46,2
Feitelijke premie	69,4	48,1

De samenstelling van de kostendekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Jaarlijkse inkoop	76,3	55,8
Solvabiliteitsopslag	14,1	9,8
	<u>90,4</u>	<u>65,6</u>

De samenstelling van de gedempte kostendeekkende premie is als volgt:

	2016	2015
Jaarlijkse inkoop	35,8	31,8
Solvabiliteitsopslag	6,6	3,0
Koopsom voorwaardelijke toeslagen	23,2	11,4
	<u>65,6</u>	<u>46,2</u>

12. Premiebijdragen voor risico deelnemers

	2016	2015
Periodieke premies	8,6	6,4
Waardeoverdrachten	1,2	0,5
	<u>9,8</u>	<u>6,9</u>

13. Beleggingsresultaten voor risico fonds

2016	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	13,5	-7,7	-1,1	4,7
Aandelen	32,9	130,4	-3,6	159,7
Vastrentende waarden	57,7	67,5	-2,9	122,3
Derivaten	-0,8	71,8	-	71,0
Overige beleggingen	-0,1	9,8	-4,4	5,3
Securities lending	1,7	-	-	1,7
	<u>104,9</u>	<u>271,8</u>	<u>-12,0</u>	<u>364,7</u>

2015	Directe beleggings- opbrengsten	Indirecte beleggings- opbrengsten	Kosten van vermogens- beheer	Totaal
Vastgoed beleggingen	15,3	34,7	-0,6	49,4
Aandelen	37,2	110,3	-4,7	142,8
Vastrentende waarden	68,6	-49,4	-3,1	16,1
Derivaten	8,5	-270,7	-	-262,2
Overige beleggingen	-	4,4	-5,2	-0,8
Securities lending	1,6	-	-	1,6
	<u>131,2</u>	<u>-170,7</u>	<u>-13,6</u>	<u>-53,1</u>

De kosten van vermogensbeheer omvatten de kosten die door de custodian en vermogensbeheerder(s) direct bij het fonds in rekening zijn gebracht. Deze kosten bestaan uit beheervergoedingen en performance-gerelateerde vergoedingen.

De overige vermogensbeheerkosten omvatten de kosten voor fiduciair beheer, bewaarloon, advieskosten vermogensbeheer en overige kosten.

Het aandeel van het fonds in de kosten die door de vermogensbeheerders ten laste van beleggingsfondsen zijn gebracht is onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. Deze bedragen 10,9 mln (2015: 8,4 mln)

Transactiekosten zijn onderdeel van de aan- en verkooptransacties van beleggingen. Deze zijn eveneens onderdeel van de indirecte beleggingsopbrengsten. De geschatte transactiekosten in 2016 bedroegen € 6,4 mln (2015: € 7,5 mln). Uitgedrukt als percentage van het totaal gemiddeld vermogen komt dit neer op 0,12% (2015: 0,14%).

De totale kosten vermogensbeheer (inclusief transactiekosten) bedragen € 29,4 mln (2015: € 29,5 mln. Dit is 0,56% (2015: 0,56%) van het gemiddeld belegd vermogen. De kosten vermogensbeheer (exclusief transactiekosten) bedragen € 22,9 mln (2015: 22,0 mln.) Dit is 0,44% (2015: 0,42%) van het gemiddeld belegd vermogen.

14. Beleggingsresultaten voor risico deelnemers

	2016	2015
Aandelen	4,5	1,4
Vastrentende waarden	3,3	0,5
	7,8	1,9
	7,8	1,9

15. Pensioenuitkeringen

	2016	2015
Ouderdomspensioen	154,8	156,7
Partnerpensioen	55,1	55,1
Wezenpensioen	0,5	0,4
Arbeidsongeschiktheidspensioen	1,2	1,3
Afkopen	1,6	1,6
	213,2	215,1
	213,2	215,1

De toeslagverlening van de uitkeringen per 1 januari 2017, zoals vastgesteld door het bestuur bedraagt 0,00% (2016: 0,00%).

De post afkopen betreft de afkoop van pensioenen die lager zijn dan € 465,94 (2015: € 462,88) per jaar overeenkomstig de Pensioenwet (artikel 66).

16. Pensioenuitvoeringskosten

	2016	2015
Administratiekosten	3,6	3,5
Vrijval koopsom Achmea*	-1,2	-1,8
Administratiekosten (bestuursbureau)	0,6	0,5
Controle- en advieskosten	0,2	0,4
Bestuurskosten	0,3	0,3
Overige kosten	0,5	0,4
Kosten toeberekend aan vermogensbeheer	-0,6	-0,6
	3,4	2,7

*In 2008 is door Achmea een koopsom betaald voor het overnemen van de uitvoeringsorganisatie van het fonds. Deze koopsom is gedurende de looptijd van het contract lineair vrijgevallen, de laatste termijn verviel eind augustus 2016.

Specificatie van de accountantskosten begrepen in de controle- en advieskosten, betrekking hebbend op het betreffende boekjaar:

Honoraria accountant

	Onafhankelijke accountant	Overig netwerk	Totaal
2016			
Controle van de jaarrekening	0,1	-	0,1
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	-	-	-
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	0,1	-	0,1
2015			
Controle van de jaarrekening	0,1	-	0,1
Andere controlewerkzaamheden	-	-	-
Fiscale advisering	0,1	-	0,1
Andere niet-controle diensten	-	-	-
	0,2	-	0,2

Deze controlewerkzaamheden zijn in 2016 uitgevoerd door Deloitte Accountants B.V., in 2015 door PricewaterhouseCoopers Accountants N.V.

PricewaterhouseCoopers Belastingadviseurs N.V. heeft zowel in 2016 als in 2015 advieswerkzaamheden uitgevoerd ten aanzien van de btw-positie van het fonds.

Overeenkomstig artikel 96 van de Pensioenwet wordt vermeld dat het fonds in het afgelopen jaar geen dwangsommen en boetes zijn opgelegd.

Bezoldiging Personeelsleden

Bij het fonds zijn geen werknemers in dienst. De werkzaamheden zijn uitbesteed aan Syntrus Achmea. Met de medewerkers van het bestuursbureau zijn individuele dienstverleningsovereenkomsten gesloten. De bestuurders ontvangen een vacatievergoeding en een vergoeding voor reiskosten. De vacatievergoeding bedraagt € 0,15 mln (2015: € 0,15 mln). Voor bestuursleden die in dienst zijn van de werkgever wordt deze vergoeding aan de werkgever betaald. Gepensioneerde leden van het verantwoordingsorgaan ontvangen een kostenvergoeding.

17. Mutatie technische voorzieningen voor risico fonds

	2016	2015
- Pensioenopbouw	75,1	55,0
- Rentetoevoeging	-2,8	7,5
- Pensioenuitkeringen en afkopen	-212,7	-215,9
- Uitvoeringskosten	-2,8	-3,2
- Saldo overdrachten van rechten	6,7	15,4
- Wijziging marktrente	343,0	182,1
- Wijziging actuariële uitgangspunten	19,8	1,2
- Overige wijzigingen	-1,0	-3,1
	225,3	39,0

- Pensioenopbouw

Onder pensioenopbouw is opgenomen de actuariel berekende waarde van de diensttijdopbouw. Dit is het effect op de voorziening pensioenverplichtingen van de in het verslagjaar opgebouwde nominale rechten ouderdomspensioen en nabestaandenpensioen. Verder is hierin begrepen het effect van de individuele salarisontwikkeling.

- Toeslagen

Het fonds streeft ernaar de opgebouwde pensioenrechten van de actieve deelnemers jaarlijks aan te passen aan de loonontwikkeling volgens de CAO. De toeslag heeft een voorwaardelijk karakter. Dit betekent dat geen recht op toeslag bestaat en dat het niet zeker is of en in hoeverre in de toekomst toeslagverlening kan plaatsvinden. Een eventuele achterstand in de toeslagverlening kan in principe worden ingehaald.

Het fonds streeft er tevens naar de ingegane pensioenen en de premievrije pensioenrechten (gewezen deelnemers) jaarlijks aan te passen aan de ontwikkeling van de prijsindex. Ook deze toeslagverlening heeft een voorwaardelijk karakter. In 2016 en 2015 zijn geen toeslagen toegekend.

- Rentetoevoeging

De voorziening pensioenverplichtingen is opgerent met $-/-0,060\%$ (2015: $0,159\%$), zijnde de eenjaarsrente per 1 januari 2016.

- Pensioenuitkeringen en afkopen

Verwachte toekomstige pensioenuitkeringen worden vooraf actuariëel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de pensioenen van de verslagperiode.

- Uitvoeringskosten

Toekomstige uitvoeringskosten (in het bijzonder excassokosten) worden vooraf actuariëel berekend en opgenomen in de voorziening pensioenverplichtingen. De onder dit hoofd opgenomen afname van de voorziening betreft het bedrag dat vrijkomt ten behoeve van de financiering van de kosten van de verslagperiode.

- Saldo overdrachten van rechten

Onder toelichting 20 is de wijziging uit hoofde van overdracht van rechten opgenomen.

- Wijziging marktrente

Jaarlijks wordt per 31 december de marktwaarde van de technische voorzieningen herrekend door toepassing van de door DNB gepubliceerde actuele rentetermijnstructuur. Het effect van de verandering van de rentetermijnstructuur wordt verantwoord onder het hoofd wijziging marktrente. In 2015 zijn ook het effect van het vervallen van de driemaandsmiddeling en de aanpassing van de UFR-methodiek hier verantwoord.

- Wijziging actuariële uitgangspunten

De actuariële grondslagen en/of methoden worden periodiek beoordeeld en mogelijk herzien ten behoeve van de berekening van de actuele waarde van de pensioenverplichtingen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van interne en externe actuariële deskundigheid. Dit betreft onder meer de vergelijking van veronderstellingen ten aanzien sterfte, langlevens, arbeidsongeschiktheid met werkelijke waarnemingen voor zowel de gehele bevolking als specifiek voor de populatie van het fonds.

De vaststelling van de toereikendheid van de voorziening voor pensioenverplichtingen is een inherent onzeker proces, waarbij gebruik wordt gemaakt van schattingen en oordelen door het bestuur van het fonds. Het effect van deze wijzigingen wordt verantwoord in het resultaat op het moment dat de actuariële uitgangspunten worden herzien. In 2016 heeft de overgang naar Prognosetafel AG2016 en aanpassing van de ervaringssterfte plaatsgevonden.

- Kostenopslag

Ultimo 2016 is de kostenvoorziening aangepast; de opslag is verhoogd van 1,9% naar 2,0%.

18. Mutatie pensioenverplichtingen voor risico deelnemers

Een nadere specificatie van deze mutatie is opgenomen onder toelichting 9.

19. Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen

	2016	2015
Mutatie herverzekeringsdeel technische voorzieningen	-	-0,1

Voor een toelichting op de mutatie wordt verwezen naar de toelichting op de het herverzekeringsdeel van de technische voorziening (toelichting 3).

20. Saldo overdrachten van rechten voor risico fonds

	2016	2015
Inkomende waardeoverdrachten	-1,4	-3,6
Uitgaande waardeoverdrachten	3,5	4,8
	<u>2,1</u>	<u>1,2</u>

Deelnemers hebben de mogelijkheid om bij ontslag de contante waarde van de pensioenaanspraken naar een andere pensioenuitvoerder (pensioenfonds / verzekeraar) over te dragen. In het kader van deze mogelijkheden heeft het fonds dan ook te maken met inkomende en uitgaande geldstromen. Daarnaast worden binnen het fonds, als gevolg van ontslag of overlijden van een deelnemer, kapitalen (DC-regeling) aangewend voor inkoop van pensioenaanspraken (DB-regeling). De feitelijke financiële geldstromen zijn in bovenstaande tabel weergegeven; de aanwending van kapitalen heeft geen financiële geldstroom tot gevolg.

Het fonds heeft € 1,4 mln. aan inkomende waardeoverdrachten ontvangen (2015: € 3,6 mln.). Aan de pensioenverplichtingen dient voor deze deelnemers een bedrag van € 2,4 mln. te worden toegevoegd (2015: € 4,7 mln.). Per saldo een resultaat van € -1,0 mln. (2015: € -1,1 mln.).

Voor uitgaande waardeoverdrachten heeft het fonds € 3,5 mln. betaald (2015: € 4,8 mln.). Uit de pensioenverplichtingen is voor deze deelnemers een bedrag van € 3,9 mln. vrijgevallen (2015: € 5,5 mln.). Per saldo een resultaat in 2016 van € 0,4 mln. (2015: € 0,7 mln.).

In 2016 is € 8,0 mln. (2015: € 12,5 mln.) vanuit de kapitalen (DC-regeling) aangewend voor inkoop van pensioenaanspraken (DB-regeling). Rekening houdende met de voor 2016 geldende inkooptarieven, dient voor deze deelnemers een bedrag van € 8,2 mln. aan de pensioenverplichtingen te worden toegevoegd (2015: € 16,2 mln.). Per saldo een verlies op uitruil DC- en DB-regeling van € -0,2 mln. (2015: € -3,7 mln.).

Het resultaat op waardeoverdrachten wordt voornamelijk bepaald door de verschillen in grondslagen die voor de berekeningen van de waardeoverdrachten en de aanwending van kapitalen worden gehanteerd. Voor de inkomende en uitgaande waardeoverdrachten worden een standaardtarief en fondsgrondslagen gebruikt.

Per saldo bedraagt de toevoeging aan de technische voorzieningen voor in- en uitgaande waardeoverdrachten en aanwending kapitalen € 6,7 mln. (2015: € 15,4 mln.). Het resultaat op waardeoverdrachten en aanwending kapitalen bedraagt € -0,8 mln. (2015: € -4,1 mln.).

21. Herverzekeringen

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Uitkeringen	<u>-0,3</u>	<u>-0,3</u>

22. Overige lasten

	<u>2016</u>	<u>2015</u>
Rentelasten achtergestelde lening	<u>3,5</u>	<u>3,5</u>

Belastingen

De activiteiten van het fonds zijn vrijgesteld van belastingheffing in het kader van de vennootschapsbelasting.

Bestemming saldo van baten en lasten

Volgens artikel D3.a van de ABTN wordt door het fonds een algemene reserve aangehouden. Deze is bedoeld voor het opvangen van niet gekwantificeerde risico's, zoals algemene bedrijfsrisico's en kostenrisico's, als buffer voor beleggingsrisico's en als bron voor mogelijke toekomstige indexaties. Het saldo van baten en lasten wordt via de resultaatbestemming en na aftrek van het saldo van de mutaties in bestemde reserves, toegevoegd of onttrokken aan de algemene reserves, al naar gelang de uitkomst.

Het resultaat over het verslagjaar is geheel gemuteerd in de algemene reserve.

ACTUARIËLE ANALYSE

Actuariële analyse van het resultaat

De samenstelling van het resultaat over 2016 en 2015 blijken uit het volgende overzicht

	2016	2015
Resultaat op beleggingen	367,5	-60,6
Resultaat op mutatie TV door wijziging rentetermijnstructuur	-343,0	-181,9
Resultaat op premie	-6,0	-7,8
Resultaat op waardeoverdrachten	-0,8	-4,1
Resultaat op kosten	0,9	1,6
Resultaat op uitkeringen	-0,2	0,2
Resultaat op kansen	3,1	-1,0
Resultaat op overige oorzaken	-3,5	-3,5
Resultaat wijziging actuariële grondslagen	-21,9	3,5
Resultaat	<u>-3,9</u>	<u>-253,6</u>

Bespreking Resultaat

Resultaat op beleggingen

Het behaalde directe en indirecte beleggingsrendement in 2016 was hoger dan de benodigde interest voor de verplichtingen (gelijk aan de 1-jaars rente uit de rentetermijnstructuur per 31 december 2015: -/- 0,060%). Daardoor ontstond een positief resultaat op beleggingsopbrengsten van € 367,5 mln.

Resultaat op mutatie TV door wijziging rentetermijnstructuur

De rentetermijnstructuur kan, op basis van de voorziening, worden herleid naar één vast rentepercentage. Per 31 december 2016 was de gemiddelde interne rekenrente 1,2%. Per 31 december 2015 was de gemiddelde interne rekenrente 1,6% bij de op dat moment geldende RTS.

Door de 0,4% lagere rekenrente zijn de voorziening pensioenverplichtingen risico fonds in 2016 gestegen met € 343,0 mln. (In 2015 is de voorziening gestegen met € 181,9 mln. bij een 0,1% lagere rekenrente).

Resultaat op premie

Het resultaat op bijdragen is het verschil tussen enerzijds de in het boekjaar van de werkgever en werknemers ontvangen bijdragen en anderzijds het benodigde bedrag voor de reglementaire pensioenopbouw en de door het fonds van de werkgever overgenomen uitkeringsverplichtingen in verband met CAO afspraken.

In 2016 bedroeg de werkgeversbijdrage 28,0% van de grondslagsom waarover (middelloon) pensioen wordt opgebouwd.

In 2016 werd € 69,4 mln. aan werkgevers en werknemersbijdragen ontvangen voor reglementaire pensioeninkoop in de middelloonregeling.

Resultaat op kansen

Het resultaat op kansen wordt gevormd door het negatieve resultaat op sterfte (€ 1,1 mln.) en de positieve resultaten op arbeidsongeschiktheid (€ 2,8 mln.) en overige mutaties (€ 1,4 mln.).

Resultaat wijziging actuariële grondslagen

Per 1 januari 2016 is een wijziging van de pensioenregeling doorgevoerd waarbij voor de actieve deelnemers, waaronder ook de (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte, vanaf 1 januari 2016 opbouw van nabestaandenpensioen zal plaatsvinden. Voor de (gedeeltelijk) arbeidsongeschikte deelnemers wordt de contante waarde van de toekomstige opbouw van het nabestaandenpensioen ad € 2,1 mln. direct aan de schadereserve toegevoegd.

Uit het laatste jaar zijn de Technische Voorzieningen (TV) verhoogd met € 19,8 mln. door overgang op gewijzigde grondslagen. De overgang naar de nieuwe Prognosetafel AG2016 vergt een toevoeging aan de TV van € 3,4 mln., de aanpassing van de ervaringssterfte vergt een toevoeging aan de TV van € 11,3 mln. en de aanpassing van de kostenvoorziening een toevoeging aan de TV van € 4,8 mln.. Daarnaast diende nog € 0,3 mln. aan de TV te worden toegevoegd vanwege een correctie van de reserveringsmethodiek voor deelnemers met een ingegaan pensioen jonger 67 jaar (onbepaald naar bepaald).

Arnhem, 18 mei 2017

Stichting Pensioenfonds APF

Het bestuur

drs. C.D. Kuijken (voorzitter)

mr. G.H. Jalink

drs. H. Brouwer (vice voorzitter / secretaris)

Mw. ir. S.M.L. de Groot-de Vries AAG

drs. H.C.B. van der Zee RA (penningmeester)

drs. G.W. Gramser RC

De raad van toezicht

A. Gram (voorzitter)

D.J. Smit

E.J.J. Voorhoeve

OVERIGE GEGEVENS

ACTUARIËLE VERKLARING

Opdracht

Door Stichting Pensioenfonds APF te Arnhem is aan Triple A - Risk Finance Certification B.V. de opdracht verleend tot het afgeven van een actuariële verklaring als bedoeld in de Pensioenwet over het boekjaar 2016.

Onafhankelijkheid

Als waarmerkend actuaire ben ik onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds APF, zoals vereist conform artikel 148 van de Pensioenwet. Ik verricht geen andere werkzaamheden voor het pensioenfonds. Dit geldt tevens voor andere actuarissen en deskundigen die werkzaam zijn bij Triple A - Risk Finance Certification B.V.

Gegevens

De gegevens waarop mijn onderzoek is gebaseerd, zijn verstrekt door en tot stand gekomen onder de verantwoordelijkheid van het bestuur van het pensioenfonds. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie heb ik mij gebaseerd op de financiële gegevens die ten grondslag liggen aan de jaarrekening.

Afstemming accountant

Op basis van de door mij en de accountant gehanteerde Handreiking heeft afstemming plaatsgevonden over de werkzaamheden en de verwachtingen bij de controle van het boekjaar. Voor de toetsing van de technische voorzieningen en voor de beoordeling van de vermogenspositie als geheel heb ik de materialiteit bepaald op € 40.000.000. Met de accountant ben ik overeengekomen om geconstateerde afwijkingen boven € 2.000.000 te rapporteren. Deze afspraken zijn vastgelegd en de uitkomsten van mijn bevindingen zijn met de accountant besproken.

Ik heb voorts gebruik gemaakt van de door de accountant in het kader van de jaarrekeningcontrole onderzochte basisgegevens. De accountant van het pensioenfonds heeft mij geïnformeerd over zijn bevindingen ten aanzien van de betrouwbaarheid (materiële juistheid en volledigheid) van de basisgegevens en de overige uitgangspunten die voor mijn oordeel van belang zijn.

Werkzaamheden

Ter uitvoering van de opdracht heb ik, conform mijn wettelijke verantwoordelijkheid zoals beschreven in artikel 147 van de Pensioenwet, onderzocht of is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet. De door het pensioenfonds verstrekte basisgegevens zijn zodanig dat ik die gegevens als uitgangspunt van de door mij beoordeelde berekeningen heb aanvaard.

Als onderdeel van de werkzaamheden voor de opdracht heb ik ondermeer onderzocht of:

- de technische voorzieningen, het minimaal vereist eigen vermogen en het vereist eigen vermogen toereikend zijn vastgesteld;
- de kostendeckende premie voldoet aan de gestelde wettelijke vereisten;
- het beleggingsbeleid in overeenstemming is met de prudent-personregel.

Voorts heb ik mij een oordeel gevormd over de vermogenspositie van het pensioenfonds. Daarbij heb ik mij gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen en is mede het financieel beleid van het pensioenfonds in aanmerking genomen.

Mijn onderzoek heb ik zodanig uitgevoerd, dat een redelijke mate van zekerheid wordt verkregen dat de resultaten geen onjuistheden van materieel belang bevatten.

De beschreven werkzaamheden en de uitvoering daarvan zijn in overeenstemming met de binnen het Koninklijk Actuarieel Genootschap geldende normen en gebruiken en vormen naar mijn mening een deugdelijke grondslag voor mijn oordeel.

Oordeel

De technische voorzieningen zijn, overeenkomstig de beschreven berekeningsregels en uitgangspunten, als geheel gezien, toereikend vastgesteld. Het eigen vermogen van het pensioenfonds is op de balansdatum lager dan het wettelijk minimaal vereist eigen vermogen.

Met inachtneming van het voorafgaande heb ik mij ervan overtuigd dat is voldaan aan de artikelen 126 tot en met 140 van de Pensioenwet, met uitzondering van artikel 131 en 132.

De beleidsdekkingsgraad van het pensioenfonds op balansdatum is lager dan de dekkingsgraad bij het minimaal vereist eigen vermogen. Deze situatie bestaat sinds het einde van het tweede kwartaal van 2016.

Mijn oordeel over de vermogenspositie van Stichting Pensioenfonds APF is gebaseerd op de tot en met balansdatum aangegane verplichtingen en de op dat moment aanwezige middelen. De vermogenspositie is naar mijn mening slecht, omdat het aanwezig eigen vermogen lager is dan het minimaal vereist eigen vermogen.

Amsterdam, 18 mei 2017

drs. J.M.J. Tol actuaris AG RBA

verbonden aan Triple A – Risk Finance Certification B.V.

CONTROLEVERKLARING VAN DE ONAFHANKELIJKE ACCOUNTANT

Aan: het bestuur van Stichting Pensioenfonds APF

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN JAARREKENING 2016

Ons oordeel

Wij hebben de jaarrekening 2016 van Stichting Pensioenfonds APF te Arnhem gecontroleerd.

Naar ons oordeel geeft de in dit jaarverslag opgenomen jaarrekening een getrouw beeld van de grootte en de samenstelling van het vermogen van Stichting Pensioenfonds APF per 31 december 2016 en van het saldo van baten en lasten over 2016 in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

De jaarrekening bestaat uit:

- 1 De balans per 31 december 2016;
- 2 De staat van baten en lasten over 2016;
- 3 De toelichting met een overzicht van de gehanteerde grondslagen voor financiële verslaggeving en andere toelichtingen.

De basis voor ons oordeel

Wij hebben onze controle uitgevoerd volgens het Nederlands recht, waaronder ook de Nederlandse controlestandaarden vallen. Onze verantwoordelijkheden op grond hiervan zijn beschreven in de sectie "Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening".

Wij zijn onafhankelijk van Stichting Pensioenfonds APF zoals vereist in de Verordening inzake de onafhankelijkheid van accountants bij assurance-opdrachten (ViO) en andere voor de opdracht relevante onafhankelijkheidsregels in Nederland. Verder hebben wij voldaan aan de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants (VGBA).

Wij vinden dat de door ons verkregen controle-informatie voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel.

Materialiteit

Op basis van onze professionele oordeelsvorming hebben wij de materialiteit voor de jaarrekening als geheel bepaald op Euro 52 miljoen. De materialiteit is gebaseerd op 1% van de som van het aanwezige stichtingskapitaal en reserves, de achtergestelde lening en de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds en voor risico deelnemers. Wij houden ook rekening met afwijkingen en/of mogelijke afwijkingen die naar onze mening voor de gebruikers van de jaarrekening om kwalitatieve redenen materieel zijn.

Wij zijn met de organen belast met governance overeengekomen dat wij aan de organen belast met governance tijdens onze controle geconstateerde afwijkingen boven Euro 2,6 miljoen rapporteren alsmede kleinere afwijkingen die naar onze mening om kwalitatieve redenen relevant zijn.

De kernpunten van onze controle

In de kernpunten van onze controle beschrijven wij zaken die naar ons professionele oordeel het meest belangrijk waren tijdens onze controle van de jaarrekening. De kernpunten van onze controle hebben wij met de organen belast met governance gecommuniceerd, maar vormen geen volledige weergave van alles wat is besproken.

Wij hebben onze controlewerkzaamheden met betrekking tot deze kernpunten bepaald in het kader van de jaarrekeningcontrole als geheel. Onze bevindingen ten aanzien van de individuele kernpunten moeten in dat kader worden gezien en niet als afzonderlijke oordelen over deze kernpunten.

- Financiële positie en de gevoeligheden ten aanzien van de waardering van de technische voorzieningen

De technische voorziening waar onder de voorziening pensioenverplichtingen voor risico pensioenfonds betreft de belangrijkste verplichting in de balans van Stichting Pensioenfonds APF en vormt één van de belangrijkste componenten voor de berekening van de actuele dekkingsgraad en de beleidsdekkingsgraad. Per 31 december 2016 bedraagt de actuele dekkingsgraad 104,1 procent en de beleidsdekkingsgraad 99,2 procent.

Bij onze controle hebben wij bijzondere aandacht gegeven aan de technische voorzieningen waarvan de waardering gevoelig is voor de gehanteerde (actuariële) veronderstellingen en schattingselementen.

Stichting Pensioenfonds APF heeft in de grondslagen voor waardering van activa en passiva op pagina 65, 66 en 67 de grondslagen voor de waardering van de technische voorziening toegelicht. In noot 8 bij de jaarrekening is een verdere detaillering van de technische voorziening gegeven. Uit deze detaillering blijkt dat aanpassingen hebben plaatsgevonden in de (actuariële) veronderstellingen door toepassing van de in 2016 verschenen nieuwe prognosetafel 2016 van het Actuarieel Genootschap en een volledige actualisering van de fondsspecifieke grondslagen, waaronder de fondsafhankelijke ervaringssterfte en de voorziening voor toekomstige excassokosten. Volgens deze toelichtingen is de technische voorziening hierdoor Euro 19,8 miljoen hoger uitgekomen.

Wij hebben de redelijkheid van de aannames en schattingen van het Bestuur met betrekking tot de gekozen (actuariële) veronderstellingen en de gehanteerde waarderingsgrondslagen getoetst en besproken met de certificerend actuaris. De certificerend actuaris onderzoekt onder meer de toereikendheid van de voorziening pensioenverplichtingen en de naleving van een aantal specifieke wettelijke bepalingen uit de Pensioenwet. Daarnaast hebben wij controlewerkzaamheden uitgevoerd om de gehanteerde administratieve basisgegevens te toetsen.

- Waardering van (illiquide) beleggingen

De beleggingen zijn een significante post op de balans van Stichting Pensioenfonds APF. Deze beleggingen dienen volgens de Pensioenwet te worden gewaardeerd op marktwaarde.

Voor een groot deel van de beleggingen is de marktwaarde te toetsen aan transacties die tot stand zijn gekomen op de financiële markten, maar er zijn ook beleggingen die worden gewaardeerd op basis van waarderingsmodellen of intrinsieke waarde. Deze waarderingsmodellen zijn complex en bevatten subjectieve elementen die bij de berekening worden gehanteerd.

In de grondslagen voor waardering van activa en passiva op pagina 63 tot en met 64 alsmede in noot 1 bij de jaarrekening geeft Stichting Pensioenfonds APF inzicht in de gehanteerde waarderingmethoden van de beleggingen. Uit deze toelichting blijkt dat ultimo 2016 ruim € 1.569 miljoen (29% van de totale beleggingen) is gewaardeerd op basis van waarderingsmodellen en technieken of intrinsieke waarde.

Wij hebben beoordeeld of de in de jaarrekening beschreven methoden en technieken geschikt zijn om, binnen de geldende verslaggevingsregels, te kunnen komen tot een marktwaarde van deze beleggingen. Verder hebben wij getoetst of de toepassing van deze modellen is uitgevoerd overeenkomstig de uitgangspunten van de waarderinggrondslagen.

- **Betrouwbare uitvoering van processen voor pensioenbeheer en vermogensbeheer bij uitvoeringsorganisaties**

Stichting Pensioenfonds APF heeft de uitvoering van de pensioenadministratie en het vermogensbeheer uitbesteed, maar blijft conform wetgeving eindverantwoordelijk voor de gehele dienstverleningsketen. De financiële informatie die ontvangen wordt van de uitvoeringsorganisaties is opgenomen in de jaarrekening van Stichting Pensioenfonds APF. Stichting Pensioenfonds APF loopt het risico dat de uitbestede processen niet of onvoldoende worden beheerd en/of dat de ontvangen financiële informatie van de uitvoeringsorganisaties niet betrouwbaar is. In het bestuursverslag in het hoofdstuk 'uitbesteding' op pagina 14 en in de paragraaf 'uitbestedingsrisico' op pagina 43, geeft het Bestuur een nadere toelichting over de uitbesteding en de wijze waarop risico's verbonden met deze uitbesteding worden beheerd.

Wij hebben de juiste werking van interne beheersingsmaatregelen bij de uitvoeringsorganisaties, voor zover relevant voor onze controle van de jaarrekening, beoordeeld. Hierbij hebben wij gebruik gemaakt van de ontvangen 3402 type II-rapportages. Verder hebben wij kennis genomen van de rapportages van de uitvoeringsorganisaties en de toelichtingen hierop aan het bestuur. Daarnaast hebben wij gegevensgerichte cijferanalyses en deelwaarnemingen uitgevoerd, gericht op de uitkomsten van de relevante financiële informatiestromen.

- **Wisseling van accountant**

Bij een eerstejaarscontrole dient de accountant een aantal additionele werkzaamheden uit te voeren die nodig zijn om voldoende kennis van de huishouding te verkrijgen en een adequate controleplanning en controlestrategie op te zetten. Tevens zijn deze werkzaamheden gericht op het verkrijgen van toereikende controle-informatie omtrent de juistheid van de openingsbalans.

Voorafgaand aan de aanvang van de controle hebben wij een transitieproces doorlopen en dit vooraf afgestemd met alle betrokkenen, onder wie het Bestuur en de voorgaande accountant. Onderdeel van het transitieproces is het beoordelen van de belangrijke waarderinggrondslagen en verslaggevingsstandpunten, kennisname van de werkzaamheden van de voorgaande accountant, maar ook kennisname van de processen en procedures bij Stichting Pensioenfonds APF. Verder hebben wij actief kennis gedeeld met de medewerkers van het bestuursbureau.

VERKLARING OVER DE IN HET JAARVERSLAG OPGENOMEN ANDERE INFORMATIE

Naast de jaarrekening en onze controleverklaring daarbij, omvat het jaarverslag andere informatie, die bestaat uit:

- Kerncijfers;
- Verslag van het bestuur;
- Overige gegevens.

Op grond van onderstaande werkzaamheden zijn wij van mening dat de andere informatie:

- Met de jaarrekening verenigbaar is en geen materiële afwijkingen bevat;
- Alle informatie bevat die op grond van Titel 9 Boek 2 BW is vereist.

Wij hebben de andere informatie gelezen en hebben op basis van onze kennis en ons begrip, verkregen vanuit de jaarrekeningcontrole of anderszins, overwogen of de andere informatie materiële afwijkingen bevat.

Met onze werkzaamheden hebben wij voldaan aan de vereisten in Titel 9 Boek 2 BW en de Nederlandse Standaard 720. Deze werkzaamheden hebben niet dezelfde diepgang als onze controlewerkzaamheden bij de jaarrekening.

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opstellen van de andere informatie, waaronder de kerncijfers, het verslag van het bestuur en de overige gegevens, in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW.

VERKLARING BETREFFENDE OVERIGE DOOR WET- OF REGELGEVING GESTELDE VEREISTEN**Benoeming**

Wij zijn door de organen belast met governance benoemd als accountant van Stichting Pensioenfonds APF vanaf de controle van het boekjaar 2016 en zijn sinds dat moment tot op heden de externe accountant.

BESCHRIJVING VAN VERANTWOORDELIJKHEDEN MET BETREKKING TOT DE JAARREKENING**Verantwoordelijkheden van het Bestuur voor de jaarrekening**

Het Bestuur is verantwoordelijk voor het opmaken en getrouw weergeven van de jaarrekening in overeenstemming met Titel 9 Boek 2 BW. In dit kader is het Bestuur verantwoordelijk voor een zodanige interne beheersing die het Bestuur noodzakelijk acht om het opmaken van de jaarrekening mogelijk te maken zonder afwijkingen van materieel belang als gevolg van fouten of fraude.

Bij het opmaken van de jaarrekening moet het Bestuur afwegen of de stichting in staat is om haar werkzaamheden in continuïteit voort te zetten. Op grond van genoemd verslaggevingsstelsel moet het Bestuur de jaarrekening opmaken op basis van de continuïteitsveronderstelling, tenzij het Bestuur het voornemen heeft om de stichting te liquideren of de bedrijfsactiviteiten te beëindigen of als beëindiging het enige realistische alternatief is, waarbij opgemerkt wordt dat het Bestuur op basis van de Pensioenwet het korten van pensioenen en pensioenaanspraken als ultimum remedium kan inzetten.

Het Bestuur moet gebeurtenissen en omstandigheden waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten, toelichten in de jaarrekening.

De organen belast met governance zijn verantwoordelijk voor het uitvoeren van toezicht op het proces van financiële verslaggeving van de stichting.

Onze verantwoordelijkheden voor de controle van de jaarrekening

Onze verantwoordelijkheid is het zodanig plannen en uitvoeren van een controleopdracht dat wij daarmee voldoende en geschikte controle-informatie verkrijgen voor het door ons af te geven oordeel.

Onze controle is uitgevoerd met een hoge mate maar geen absolute mate van zekerheid, waardoor het mogelijk is dat wij tijdens onze controle niet alle materiële fouten en fraude ontdekken.

Afwijkingen kunnen ontstaan als gevolg van fraude of fouten en zijn materieel indien redelijkerwijs kan worden verwacht dat deze, afzonderlijk of gezamenlijk, van invloed kunnen zijn op de economische beslissingen die gebruikers op basis van deze jaarrekening nemen. De materialiteit beïnvloedt de aard, timing en omvang van onze controlewerkzaamheden en de evaluatie van het effect van onderkende afwijkingen op ons oordeel.

Wij hebben deze accountantscontrole professioneel kritisch uitgevoerd en hebben waar relevant professionele oordeelsvorming toegepast in overeenstemming met de Nederlandse controlestandaarden, ethische voorschriften en de onafhankelijkheidseisen. Onze controle bestond onder andere uit:

- Het identificeren en inschatten van de risico's dat de jaarrekening afwijkingen van materieel belang bevat als gevolg van fouten of fraude, het in reactie op deze risico's bepalen en uitvoeren van controlewerkzaamheden en het verkrijgen van controle-informatie die voldoende en geschikt is als basis voor ons oordeel. Bij fraude is het risico dat een afwijking van materieel belang niet ontdekt wordt groter dan bij fouten. Bij fraude kan sprake zijn van samenspanning, valsheid in geschrifte, het opzettelijk nalaten transacties vast te leggen, het opzettelijk verkeerd voorstellen van zaken of het doorbreken van de interne beheersing.
- Het verkrijgen van inzicht in de interne beheersing die relevant is voor de controle met als doel controlewerkzaamheden te selecteren die passend zijn in de omstandigheden. Deze werkzaamheden hebben niet als doel om een oordeel uit te spreken over de effectiviteit van de interne beheersing van de stichting.
- Het evalueren van de geschiktheid van de gebruikte grondslagen voor financiële verslaggeving en het evalueren van de redelijkheid van schattingen door het Bestuur en de toelichtingen die daarover in de jaarrekening staan.
- Het vaststellen dat de door het Bestuur gehanteerde continuïteitsveronderstelling aanvaardbaar is. Tevens het op basis van de verkregen controle-informatie vaststellen of er gebeurtenissen en omstandigheden zijn waardoor gerede twijfel zou kunnen bestaan of de stichting haar bedrijfsactiviteiten in continuïteit kan voortzetten. Als wij concluderen dat er een onzekerheid van materieel belang bestaat, zijn wij verplicht om aandacht in onze controleverklaring te vestigen op de relevante gerelateerde toelichtingen in de jaarrekening. Als de toelichtingen inadequaat zijn, moeten wij onze verklaring aanpassen. Onze conclusies zijn gebaseerd op de controle-informatie die verkregen is tot de datum van onze controleverklaring. Toekomstige gebeurtenissen of omstandigheden kunnen er echter toe leiden dat de stichting haar continuïteit niet langer kan handhaven.
- Het evalueren van de presentatie, structuur en inhoud van de jaarrekening en de daarin opgenomen toelichtingen.
- Het evalueren of de jaarrekening een getrouw beeld geeft van de onderliggende transacties en gebeurtenissen.

Gegeven onze eindverantwoordelijkheid voor het oordeel zijn wij verantwoordelijk voor de aansturing van, het toezicht op en de uitvoering van de groepscontrole. In dit kader hebben wij de aard en omvang bepaald van de uit te voeren werkzaamheden voor de groepsonderdelen. Bepalend hierbij zijn de omvang en/of het risicoprofiel van de groepsonderdelen en de activiteiten. Op grond hiervan hebben wij de activiteiten geselecteerd waarbij een controle of beoordeling van de volledige financiële informatie of specifieke posten noodzakelijk was.

Wij communiceren met de organen belast met governance onder andere over de geplande reikwijdte en timing van de controle en over de significante bevindingen die uit onze controle naar voren zijn gekomen, waaronder eventuele significante tekortkomingen in de interne beheersing.

Wij bevestigen aan de organen belast met governance dat wij de relevante ethische voorschriften over onafhankelijkheid hebben nageleefd. Wij communiceren ook met de organen belast met governance over alle relaties en andere zaken die redelijkerwijs onze onafhankelijkheid kunnen beïnvloeden en over de daarmee verband houdende maatregelen om onze onafhankelijkheid te waarborgen.

Wij bepalen de kernpunten van onze controle van de jaarrekening op basis van alle zaken die wij met de organen belast met governance hebben besproken. Wij beschrijven deze kernpunten in onze controleverklaring, tenzij dit is verboden door wet- of regelgeving of in buitengewoon zeldzame omstandigheden wanneer het niet vermelden in het belang van het maatschappelijk verkeer is.

Amsterdam, 18 mei 2017

Deloitte Accountants B.V.

Paraaf voor identificatiedoeleinden:

Mr. drs. J. Penon RA

BIJLAGEN

VERLOOPSTAAT DEELNEMERS

	2016		2015	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Deelnemers				
Stand vorig boekjaar		5.665		5.800
Nieuwe toetredingen	454		369	
Revalidering	-40		-37	
Ingang pensioen	-		-5	
Overlijden	-18		-11	
Ontslag met premievrije aanspraak	-359		-439	
Andere oorzaken	-9		-12	
		28		-135
Stand einde boekjaar		5.693		5.665
Gewezen deelnemers				
Stand vorig boekjaar		11.981		12.450
Ingang pensioen	-685		-742	
Revalidering	40		37	
Overlijden	-41		-60	
Ontslag met premievrije aanspraak	359		439	
Waardeoverdrachten	-29		-61	
Afkopen	-37		-69	
Andere oorzaken	-		-13	
		-393		-469
Stand einde boekjaar		11.588		11.981

Pensioentrekenden	2016		2015	
	Aantal	Aantal	Aantal	Aantal
Stand vorig boekjaar		18.001		18.172
Ingegaan ouderdompensioen	685		747	
Ingegaan partnerpensioen	398		389	
Ingegaan wezenpensioen	34		48	
Overlijden	-965		-957	
Afkoop	-359		-375	
Andere oorzaken	-33		-23	
Expiratie wezenpensioen	-4		-	
		-244		-171
Stand einde boekjaar		17.757		18.001
		35.038		35.647

De aantallen onder “Andere oorzaken” in het verloop zijn mutaties die niet onder de andere (eenduidige) mutatiesoorten kunnen worden vervat. Het betreft o.a. de mutaties ontslag zonder premievrije aanspraak, verval rechten (met terugwerkende kracht), opvoer deelnemers en verschuivingen en / of correcties in de groepen “deelnemers” en “gewezen deelnemers”.

2 BEGRIPPENLIJST

Actuariële en Bedrijfstechnische Nota (ABTN)	Een 'bedrijfsplan' waarin integraal inzicht wordt gegeven in het functioneren van het fonds. Naast gegevens over de bedrijfsvoering bevat deze nota informatie over het door het fonds gevoerde premie- en beleggingsbeleid.
Asset backed security	Een financieel instrument dat wordt gefinancierd met de kasstroom gegenereerd uit een portefeuille van activa. Deze activa zijn verstrekt als zakelijk onderpand.
Asset Liability Management (ALM)	Het integrale beheer van beleggingen en verplichtingen met als doel de beleggingen optimaal op de verplichtingen af te stemmen.
Asset mix	De opdeling van een beleggingsportefeuille in verschillende beleggingscategorieën, zoals vastrentende waarden, aandelen, onroerend goed, commodities en liquiditeiten.
Benchmark	Een ijkpunt waartegen ontwikkelingen in/van een beleggingsportefeuille worden afgezet. Hiervoor wordt een maatgevende index gekozen.
Collateral	In onderpand gegeven zekerheden ter dekking van aangegane marginverplichtingen.
Commodities	Grondstoffen (bijvoorbeeld olie, metalen etc.).
Covered bond	Een covered bond is een obligatie met een vorm van zekerheid, bijvoorbeeld een portefeuille van hypotheek.
Custodian	Een bank die verantwoordelijk is voor het bewaren en administreren van effecten zoals aandelen en obligaties.
Directe beleggingsopbrengsten	Netto exploitatieopbrengsten uit onroerende zaken, rente, dividend en soortgelijke opbrengsten.
Dekkingsgraad	De waarde van de bezittingen van een pensioenfonds als percentage van de waarde van de pensioenverplichtingen.
Duration	Een maatstaf voor rentegevoeligheid en/of een gewogen gemiddelde looptijd van de contante waarde van verschillende kasstromen.
Duration gap	Het verschil tussen de duration van bezittingen (assets) en de duration van verplichtingen (liabilities).
Fed	Federal Reserve Board. De Amerikaanse centrale bank.
Feitelijke premie	In het financieel toetsingskader gehanteerde term. Afhankelijk van de bestemming betreft dit de ontvangen werkgevers- en/of werknemersbijdragen.
FTK	Vanaf 1 januari 2015 is een aangepast Financieel ToetsingsKader (FTK) van kracht geworden. Het FTK bevat de wettelijk voorgeschreven rekenregels die pensioenfondsen per 1 januari 2015 moeten hanteren voor de berekening van hun financiële positie.
Futures	Een future (of termijncontract) is een financieel contract tussen twee partijen die zich verbinden om op een bepaald tijdstip een bepaalde hoeveelheid van een product of financieel instrument te verhandelen tegen een vooraf bepaalde prijs. Men komt dus een transactie in de toekomst overeen. Bij het fonds worden futures gebruikt om werkelijke asset mix in lijn te brengen met de strategische asset mix.
Hedge fund	Fonds dat het risico van een belegging op een onderliggende markt (bvb een aandelenbeurs of valutamarkt) probeert te beperken door op een markt met afgeleide producten (optie- of futuresbeurs) een defensieve of tegengestelde positie aan te gaan.

IBNR	Incurred But Not Reported. Deze term wordt in de assurantiwereld gebruikt voor schades die wel zijn opgetreden voor balansdatum, maar nog niet zijn gemeld aan de verzekeraar.
Indirecte beleggings-opbrengsten	Gerealiseerde en ongerealiseerde waardemutaties van beleggingen en valutaresultaten.
Intrest Rate Swaps (IRS)	Een financiële constructie waarbij intrest betalingen worden uitgewisseld met een tegenpartij. Dit wordt toegepast om het renterisico van het fonds te verminderen.
Kostendekkende premie	In het financieel toetsingskader gehanteerde term. De kostendekkende premie is de premie die volgens FTK voorschriften zou moeten worden ontvangen en bestaat onder andere uit: de premie voor de jaarlijkse inkoop van ouderdomspensioen, de risicopremies voor nabestaandenpensioen, een opslag voor excassokosten, solvabiliteitsopslag en uitvoeringskosten.
Marginverplichting	De margin betreft zowel het bedrag dat bij het ongedekt schrijven van opties bij bank of broker aan dient te worden gehouden als de waarborgsom die dient als zekerheid voor het nakomen van de verplichtingen die voortvloeien uit een futures contract.
Mortgage backed security	Een asset backed security die een claim representeert op cashflows uit hypothecaire leningen, gedekt door vastgoed (meestal woningen).
Performance	De beleggingsresultaten op basis van total returns die een vermogensbeheerder heeft behaald over een door hem gedurende een bepaalde tijd beheerde portefeuille. Deze prestatie wordt veelal vergeleken met die van de benchmark.
Rating	Een beoordeling van de kredietwaardigheid, afgegeven door gespecialiseerde organisaties, zoals Standard & Poor's, Fitch en Moody's. Een 'rating' wordt pas verkregen na een grondig onderzoek aan de hand van een 'rating'-profiel van de te onderzoeken organisatie. Een belangrijk onderscheid bestaat tussen "Investment Grade", dat wil zeggen kredietwaardig, en "non-Investment Grade", dat wil zeggen minder kredietwaardig. De meeste pensioenfondsen en verzekeraars mogen alleen beleggen in Investment Grade obligaties of leningen.
Reële waarde	De pensioenwet schrijft waardering van beleggingen tegen marktwaarde voor. Het begrip marktwaarde is te beschouwen als een synoniem van reële waarde. Om aan te sluiten op het toenemende gebruik (ook internationaal) van het begrip reële waarde (fair value) wordt dit begrip in dit rapport gehanteerd.
Rente Termijn Structuur (RTS)	Een overzicht van rentepercentages behorende bij verschillende looptijden, zoals maandelijks gepubliceerd door DNB.
Security lending	Security lending is het uitlenen van aandelen en obligaties voor een vastgestelde periode aan derden in ruil voor een geldelijke vergoeding. Doordat het economische eigendom bij de uitlener blijft, wordt er geen koersrisico gelopen.
Service Level Agreement (SLA)	Beschrijving van overeengekomen dienstverlening tussen partijen bij uitbesteding van bedrijfsprocessen.
Solvabiliteit	Een maatstaf die een indicatie geeft van de financiële positie van een organisatie.
Swap	Een overeenkomst tussen twee partijen waarbij wordt afgesproken om gedurende een bepaalde periode bepaalde betalingen met elkaar uit te wisselen, bijvoorbeeld het ruilen van vaste rentebetalingen en variabele rentebetalingen.

Total returns	De som van directe en indirecte beleggingsopbrengsten, waarbij stortingen en onttrekkingen tijdsgewogen worden meegenomen, uitgedrukt in een percentage van het belegd vermogen.
UFR	Het hanteren van de Ultimate Forward Rate houdt in dat voor ver in de toekomst liggende verplichtingen (20 jaar tot 60 jaar) aan aangepaste rentecurve wordt gehanteerd.
Volatiliteit	Maatstaf voor de beweeglijkheid van de financiële markten. De aandelenbeurzen kunnen bijvoorbeeld een hoge of een lage volatiliteit tonen.
WIA	Wet Werk en Inkomen naar Arbeidsvermogen.